

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA-RESTORASYON PROGRAMI**

**ÜSKÜDAR'IN CAMİ OLARAK
İŞLEVLENDİRİLMİŞ TEKKELERİNDE KORUMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGÜ DEVELİ

İSTANBUL 2022

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA–RESTORASYON PROGRAMI**

**ÜSKÜDAR’IN CAMİ OLARAK
İŞLEVLENDİRİLMİŞ TEKKELERİNDE KORUMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÖZGÜ DEVELİ
(200211007)**

**Danışman
(Prof. Dr. İbrahim Numan)**

İSTANBUL 2022

25/01/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Koruma-Restorasyon Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi 200211007 numaralı Özgü DEVELİ'nin hazırladığı "Üsküdar'ın Cami Olarak İşlevlendirilmiş Tekkelerinde Koruma" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 25/01/2023 Çarşamba günü saat 14:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının .....
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

	Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman)	Prof. Dr. İbrahim Numan	KABUL
2.	Doç. Dr. Ayşe NEFTSİ	KABUL
3.	Doç. Dr. Merve ESMER	KABUL
4.		
5.		
6. (İkinci Danışman)*		

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Özgü Develi

ÜSKÜDAR'IN CAMİ OLARAK İŞLEVLENDİRİLMİŞ TEKKELERİNİN KORUNMA DURUMLARI

Özgü Develi

ÖZET

İslâm'ın doğuşunu takip eden 2. ve 3. yüzyıllardan itibaren Hz. Peygamber yaşantısını kendine örnek alan, İslâm'ın emir ve yasaklarına uymakta titiz davranan, yayılmacı anlayışı (fütüvvet) benimsemiş insanların, zaman içerisinde artıp kurumsallaşmasıyla tekkeler oluşmuştur. Türk ve İslâm aleminde bir kolonizasyon yayılma, yerleşme, İslâmlaştırma aracı olarak kullanılmışlardır. İlk zamanlar farklı ihtiyaçlar sebebiyle farklı şekil ve isimlerde karşımıza çıkan tekkeler, Osmanlıdan günümüze zikir ve ibâdet yerleri, buldukları toplumun okul ve sosyal yardım yerleri, misâfirhâne, şifâhâne, edebiyat, felsefe, müzik, spor, meslek eğitiminin verildiği merkezler olarak bilinmektedir.

Üsküdar'ın, İstanbul'un fethinde maddi ve manevi kapı niteliğinde olduğu muhakkaktır. Ancak bu sosyal dokuyu yoğurmuş, şimdilerde yok olan ve yok olmaya yüz tutmuş onlarca tekkeden yeteri kadar bahsedilmemektedir.

18. yüzyıl sonlarından 1925 yılına kadar tekkelere ait listelerin verildiği kaynaklara göre bugünkü ilçe sınırları dikkate alındığında Üsküdar'da 76 ayrı tekke bulunmaktaydı ve bu sayı tek başına Üsküdar'daki mânevî yaşantının zenginliğini göstermektedir (Köseoğlu, 2015).

Çalışmada konunun sınırlandırılması açısından 1925 sonrası kapatılıp bir kısmının yok olduğu, bir kısmının ihyâ edilip farklı sosyal fonksiyonlarla kullanıldığı Üsküdar tekkelerinden, câmi olarak işlevlendirilip günümüze ulaşabilmiş olan dokuz tekke ele alınmıştır. Bu tekkeler günümüzde câmi olarak bilinmektedir ancak tekke olarak kurulmuş veya bir dönem tekke olarak kullanılmıştır.

Çalışmada Üsküdar tekkeleri için genel bir tipoloji çıkartılıp, mekânsal ilişkileri tartışılmıştır. Mevcut ve yerinde olmayan olarak tablolar yapılmış; çeşitli kaynaklarda isimleri geçen Üsküdar tekkelerinin isimleri, konumları, mevcutta bulunma, kullanım durumları ve bağlı buldukları tarikatlar yazılmıştır.

İşlev değişikliği konusuna koruma bağlamında değinilmiş, tekkelerin kapatılması kanunu ile SOKÜM' ün öneminden bahsedilmiş, Kültür Bakanlığı'nın "Meydan Meşikleri" korosunun konumuz kapsamında yeri anlatılmıştır. Üsküdar tekkelerinin tarihleri, konumları, mîmârî özellikleri, geçirdiği değişim ve onarımlar, işlevlendirme ve yapısal korunma önerileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelime: Üsküdar, Tekke, Koruma, Yeniden İşlevlendirme, Vakıf.

ÜSKÜDAR'S USED AS A MOSQUE DERVİSH LODGES' OF FUNCTIONAL CHANGE

Özgü Develi

ABSTRACT

From the 2nd and 3rd centuries following the birth of Islam, Dervish lodges were formed by the people who follow the Prophet Muhammad's footsteps as an example, who were attentive to obeying the principles and prohibitions of Islam, and who adopted the expansionist understanding (fütüvvet). They were used as a means of colonization, expansion, settlement and Islamization in the Turkish and Islamic worlds. Dervish lodges, which appeared in different shapes and names due to different needs in the early times, are known as places of dhikr and worship, school and social aid places of the society they are in, guesthouse, healing and training centers that include literature, philosophy, music, sports, and some professional fields.

It is certain that Üsküdar was a material and spiritual gate in the conquest of Istanbul. However, these tens of lodges, which have repaired the social fabric and are on the verge of extinction, are not mentioned enough.

According to the given sources in the lists of lodges from the late 18th century to 1925, there were 76 different lodges in Üsküdar by considering today's district borders, and this number alone shows the richness of the spiritual life in Üsküdar (Köseoğlu, 2015).

In terms of limitation of the subject in the study, Üsküdar lodges, which were closed after 1925 and some of them were destroyed, some of them were revived and used for different social functions, nine dervish lodges which were used as mosques and survived to the present day, were discussed. These lodges are known as mosques today, but they were established as lodges or used as lodges for a while.

In the study, a general typology for Üsküdar lodges was drawn and their spatial relations were discussed. Tables were made as existing and unavailable lodges. The names of the Üsküdar dervish lodges, whose names are mentioned in various sources, their locations, existence, usage situations and the sects that they are registered, are written.

The issue of functional change was touched on the context of protection, the law of closure of lodges and the importance of SOKÜM were mentioned, The "Meydan Meşkler" choir of the Ministry of Culture is explained within the scope of our subject. The years, locations, architectural features, changes and repairs, functionalization and structural protection suggestions of Üsküdar lodges are discussed.

Key Words: Üsküdar, Dervish Lodge, Protection, Refunctionalization, Foundation

ÖNSÖZ

Bu çalışma yüksek lisans ders döneminde Prof. Dr. İbrahim Numan hocamın dersi, “Türk İslam Mimarisi”nden etkilenip, kendisiyle bu tarz bir konuda tez çalışması yapabileceğim düşüncesiyle başladı. Daha sonra çalışma arkadaşım Y. Mimar Ezgi Gürbüz ile tekkelerin mülkiyetinin Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait olduğu ve Üsküdar ölçeğinde özel bir çalışmanın yapılmadığını, değerli ve özgün bir konu olduğunu konuşmamızla kesinleşti.

Çalışmama yardımcı olup yararlandığım öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne, ismini zikredemediğim tüm kaynakçama destek, hocalarıma ve arkadaşlarıma, maddi-manevi destekleri için aileme teşekkür ederim.

Ocak, 2023

Özgü Develi

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAF LİSTESİ	xii
TABLO LİSTESİ.....	xiii
ÇİZİM LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. TEKKELER	5
1.1. TEKKE TANIMI.....	5
1.2. TASAVVUF VE TARİKATLAR	7
1.2.1. Tasavvuf.....	7
1.2.2. Tarikatların Çıkışı Ve Anadolu	8
1.2.3. Tarikat Tanımı Ve Başlıca Tarikatlar	11
1.3. TARİKAT YAPILARI VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	16
1.3.1. Tekkelerin Adlandırılması.....	16
1.3.2. Dönemsel Farklılaşma.....	16
1.3.3. Bölge/Coğrafya Etkeni.....	16
1.3.4. Mîmârî Şema.....	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	18
2. ÜSKÜDAR TARİHİ VE TEKKELERİ.....	18
2.1. ÜSKÜDAR TARİHİ.....	18
2.2. ÜSKÜDAR TEKKELERİ.....	23
2.2.1. Üsküdar Tekkeleri Tarihi-Sosyal İlişkileri	23
2.2.2. Bağlı Oldukları Tarikatlara Göre Üsküdar Tekkeleri	25
2.2.3. Farklı İsimlerle Anılan Üsküdar Tekkeleri	28
2.2.4. Üsküdar Tekkeleri Mekânsal Örgütlenmesi.....	29
2.2.5. Üsküdar Tekkelerinin Mevcut Durumları	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47

3. ÜSKÜDAR’IN CAMİ OLARAK KULLANILAN TEKKELERİNİN YENİDEN İŞLEVLENDİRME VE KORUNMA SORUNLARI	47
3.1. İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİ	47
3.2. SOKÜM, TEKKELERİN KAPATILMASI VE “MEYDAN MEŞKLERİ” GİRİŞİMİ.....	48
3.3. KULLANIM ŞEKLİNE GÖRE TEVHİDHANELER VE İŞLEVLENDİRİLME SORUNLARI.....	50
3.4. ÜSKÜDAR’IN CÂMİ OLARAK KULLANILAN TEKKELERİ, KORUMA VE İŞLEV SORUNLARI.....	51
3.4.1. Aziz Mahmut Hüdâî Tekke Ve Külliyesi	52
3.4.2. Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi.....	60
3.4.3. Çiçekçi Câmî Tekkesi (Selimiye Tekkesi)	67
3.4.4. Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi (Şeyh Câmî)	73
3.4.5. Kurban Nasuh Tekkesi (Şeyh Nuri Efendi Tekkesi, Çarşamba Tekkesi)	77
3.4.6. Nalçacı Halil Efendi Tekkesi.....	83
3.4.7. Fenâî Ali Efendi (Yaldızlı, Yıldız) Tekke.....	88
3.4.8. Kartal Ahmed Efendi/Baba Tekkesi	93
3.4.9. Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi (Şehit Süleyman Paşa Câmî).....	99
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	110

KISALTMALAR

- A.B.D.** : Anabilim Dalı
bkz. : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C. : Cilt
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
F. : Fotoğraf
İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi
KTVKK : Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
m. : Metre
M. : Miladi
M.Ö. : Milattan Önce
M. S. : Milattan Sonra
s. : sayfa
T.D.K. : Türk Dil Kurumu
ÜB : Üsküdar Belediyesi
SOKÜM: Somut Olmayan Kültür Mirası

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Çalışma alanı Üsküdar ‘ın İstanbul içinde yeri (https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgurlu,Üsküdar).	3
Şekil 2.1: Piri Reis Haritasından Üsküdar (1584). 1.Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi 2.Şemsi Ahmet Paşa Külliyesi 3.Rumi Mehmet Paşa Külliyesi 5. Salacak İskelesi 6.Kavak İskelesi 7.Ayazma Sarayının Bahçesi (Ayazma Cami 1757-60) 8.Üsküdar Sarayının Padişah Bahçesi (Necipoğlu,2005, s. 298).....	19
Şekil 2.2: Şandin Gravürü, Üsküdar İskele Meydanı 19.yy (Özbek, 2005, c.2, s. 378)	20
Şekil 2.3: Grelot’un Üsküdar Haritası 1680 (Koca, 2014, c.2, s.51).....	21
Şekil 2.4: Kauffer Haritası, 1776 (Koca, s.55)	21
Şekil 2.5: Keşfiyat ve İnşaat Şirketi’nin Üsküdar Haritası 1908 ile Debes’in Üsküdar Haritası 1914 (Koca, s.60,61)	22
Şekil 3.1: Çalışma Konusu Tekkelerin Haritadaki Yerleri.....	52
Şekil 3.2: Aziz Mahmud Hüdâî Tekkesi (62 nolu Pervitich Haritası, Aziz Mahmud Efendi Mahallesi).	53
Şekil 3.3: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi D8 Nolu Alman Mavisi ve 58 Nolu (Salacak, İhsaniye, Paşa kapısı) Pervitich Haritası	64
Şekil 3.4: Selimiye Tekkesi D7 nolu Alman Mavisi ve 53 nolu (Selimiye Duvardibi) Pervititch Haritası.....	68
Şekil 3.5: Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi, D9 Nolu Alman Mavi Haritası ve 65 nolu (Yeni Cami Çarşısı) Pervititch haritası.	74
Şekil 3.6: Çarşamba Tekkesi, D8 Nolu Alman Mavisi ve 56 Nolu (Çavuşdere-Atik Valide) Pervitich Haritası.....	78
Şekil 3.7: Nalçacı Halil Efendi Alman Mavileri D.8 nolu ve 57 nolu (Belediye, Paşa Kapısı, Tavaşi Hasanağa Mahallesi) Pervitich Haritası.	84
Şekil 3.8: Nalçacı Halil Efendi Uydu Görüntüsü	85
Şekil 3.9: Fenâ-î Ali Efendi Tekkesi, 55 nolu (Nuhkuyu, Toptaşı) Pervitich Haritası.	92
Şekil 3.10: Kartal Ahmet Baba Tekkesi, 55 nolu (Nuhkuyu, Toptaşı) Pervitich Haritası.	94
Şekil 3.11: Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi 60 Nolu (Kefçedede, Mirahor, Ahmet Çelebi) Pervitich Haritası.	99

FOTOĞRAF LİSTESİ

Foto 2.1: 1870’lerde Üsküdar’da Ahşap Sokak Dokusu (Özendes,1999:114).....	24
Foto 3.1: Üsküdar Rifai Asitanesi’nden ayin anına ait resim (Varol, 2017).....	50
Foto 3.2: Aziz Mahmud Hüdai Tevhidhane-Cami ve avlu girişi	60
Foto 3.3: Nasûhî Tekke Câmi (Bir Ulu Rüyaı Göreler Şehri sf. 144).....	61
Foto 3.4: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi, avlu girişi hazire, câmi ve çeşme (15.11.22).	63
Foto 3.5: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi, lojman ve selâmlık yapısı (15.11.22). ...	63
Foto 3.6: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi, tevhidhâne- câmi içi (15.11.22).....	64
Foto 3.7: Selimiye Tekkesi Hünkâr Kasrı, 1947 (Bir Ulu Rüyaı Göreler Şehri sf. 201)	70
Foto 3.8: Selimiye Tekkesi Hünkâr Mahfili ve Mihrab Duvarı (14.12.22)	72
Foto 3.9: Selimiye Tekkesi Avlu duvarı (Salı Tekkesi abdest teknesi), Kütüphane yapısı, Avlu girişi (14.12.22)	72
Foto 3.10: Selimiye Tevhidhane-cami içi	72
Foto 3.11: Şeyh Devâtî Tekkesi, çeşmesi ve avlu girişi (13.11.22)	76
Foto 3.12: Şeyh Devâtî Tekkesi, türbe ve tevhidhâne girişi (13.11.22).	76
Foto 3.13: Kurban Nasuh Tekkesi (Bir ulu rüyaı göreler şehri sf. 178).....	80
Foto 3.14: Kurban Nasuh (Çarşamba) Tekkesi, ...	81
Foto 3.15: Kurban Nasuh (Çarşamba) Tekkesi Doğu Cephesi	82
Foto 3.16: Kurban Nasuh Tekkesi, Tevhidhâne, Ek yapı ve Türbe (15.11.22).....	82
Foto 3.17: Kurban Nasuh Tekkesi, mihrab yanı muhdes ek girişi/son cemaat yeri (15.11.22).	83
Foto 3.18: Nalçacı Hasan sokaktan câmi ve lojman (15.11.22).	85
Foto 3.19: Avludan Nalçacı Halil Câmi minare ve lojman (15.11.22).	86
Foto 3.20: Lojman, parsel güneyinde hazire ve câmi (15.11.22.).....	86
Foto 3.21: Câmi içi; avlunun kuzeybatısında tevhidhâne, şadırvan ve lojman (15.11.22).	87
Foto 3.22: Fenâ-î Ali Efendi Tekkesi, türbe, tevhidhâne girişi, minare (15.11.22). .	91
Foto 3.23: Fenâ-î Ali Efendi Tekkesi, tevhidhâne içi ve cephede raspa (15.11.22). 91	
Foto 3.24: Kartal Baba Tekkesi ve Şeyh evi (Bir ulu rüyaı göreler şehri sf 168-169)	93
Foto 3.25: Kartal Ahmet Baba Tevhidhane, içi ve girişi muhdes cam ek (15.11.2022)	99
Foto 3.26: Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi, (Ahmet Ongun arşivi); Onarım öncesi fotoğraf VGM arşiv (2009)	100

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1: Üsküdar'da tarikatlarına göre tekke sayıları (Özcan, 2020).....	26
Tablo 2.2: Merkez Tekkeler, Nüfusları ve Bağlı olan tekke sayıları (Özcan, 2020).27	
Tablo 2.3: Farklı isimlendirilmiş Üsküdar Tekkeleri.....	28
Tablo 3.4: Mevcut Olmayan Ancak Kaynaklarda Geçen Üsküdar Tekkeleri.....	38
Tablo 3.5: Mevcut Üsküdar Tekkeleri Durumları.....	45

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 2.1: Valide-i Atik külliyesi	30
Çizim 2.2: Hüdâî külliyesi (VGM arşiv).....	31
Çizim 2.3: Nasûhî külliyesi (VGM arşiv,1833), (İşli,1998).....	31
Çizim 2.4: Üsküdar Mevlevîhânesi, Rölöve Vaziyet Planı (KTVKK arşiv)	32
Çizim 2.5: Özbekler Tekkesi, Vaziyet Planı	32
Çizim 2.6: Çiçekçi Câmi Tekkesi, Selimiye tekkesi (VGM arşiv, Hazırlayan Sırın Akıncı).....	33
Çizim 2.7: Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi (Şeyh Câmii, VGM arşiv).....	33
Çizim 2.8: Fenâî Ali Efendi (Yaldızlı, Yıldız) Tekke, (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.)	33
Çizim 2.9: Kartal Baba Tekkesi (VGM arşiv).....	34
Çizim 2.10: Üsküdar Balaban Tekkesi Planları (Üsküdar Belediyesi)	35
Çizim 3.1: Aziz Mahmud Hüdai Tekkesi Restitüsyon (İşli,1998, s.411).....	54
Çizim 3.2: Aziz Mahmud Hüdâî Vaziyet Planı (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti.)	55
Çizim 3.3: Hüdâî Avlusu Silüetleri 1/200 ölçek (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti.)	56
Çizim 3.4: Hüdâî Külliyesi, Bodrum Ve Zemin Kat Restitüsyon Projesi, 1/200 ölçek (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti., 2009).....	57
Çizim 3.5: Hüdâî Külliyesi, Mahfil Katı ve Kesit Restitüsyon Projesi, 1/200 ölçek (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti., 2009).....	58
Çizim 3.6: Nasuhi Tekkesi, 1833 tarihli Planı (İşli,1998, s.383).	61
Çizim 3.7: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi Restitüsyon Önerisi Vaziyet Planı (VGM arşiv; Natura İnş.Yapı Mim.Restorasyon San. ve Tic. LTD.Şti.)	65
Çizim 3.8: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi Restitüsyon Önerisi Mahfil Kat Planı (VGM Arşiv; Natura İnş.Yapı Mim.Restorasyon San. Ve Tic. LTD.Şti.)	66
Çizim 3.9: Selimiye Tekkesi, Restitüsyon Projesi (Hz. Y.Mimar Rest. Uzm. Dr.Sırın AKINCI).	69
Çizim 3.10: Selimiye Tekkesi, Tevhidhane-cami restitüsyon zemin kat plan ve kesit projesi (Hz. Y.Mimar Rest. Uzm. Dr.Sırın AKINCI).....	69
Çizim 3.11: Selimiye Tekkesi, Tevhidhane-cami restitüsyon zemin kat plan ve kesit projesi (Hz. Y.Mimar Rest. Uzm. Dr.Sırın AKINCI).....	70
Çizim 3.12: Şeyh Devâtî Tekkesi, Restitüsyon projesi. (hz. Piray Mimarlık İnş.San.Tic.Ltd.Şti. 2012).	75
Çizim 3.13: Kurban Nasuh Restitüsyon Projesi (VGM arşiv, Asmira Mimarlık Restorasyon Dek.Tad. Taah.İşl.Eml.Müş. - Ser Yapı İnş. San.İhr. İth.Tur.Ve Tic.Ltd. Şti Ortak Girişimi, 2007)	77
Çizim 3.14: Kurban Nasuh Tekkesi (M.N.Haskan)	79
Çizim 3.15: Kurban Nasuh Tekkesi, Bodrum Kat Planı, Güney/Giriş Cephe Görünüşü (VGM arşiv, Asmira Mim.Rest. Dek. Tad. Taah.İşl.Eml.Müş. - Ser Yapı İnş. San.İhr. İth.Tur.Ve Tic.Ltd Şti Ortak Girişimi, 2007).	79
Çizim 3.16: Fena-i Tekkesi Restitüsyon Projesi (İşli, 1998)	89
Çizim 3.17: Fenâî Ali Efendi Tekkesi, Tevhidhane Plan Restitüsyon Önerisi (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.).....	90
Çizim 3.18: Fenâî Ali Efendi Tekkesi, Tevhidhane Batı Görünüş Restitüsyon Önerisi (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.)	90

Çizim 3.19: Kartal Ahmet Baba Tekkesi, Zemin Kat Restitüsyon Önerisi (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.).....	95
Çizim 3.20: Kartal Ahmed Baba 1.kat Restitüsyon Projesi (VGM arşiv, İşli).	95
Çizim 3.21: Restorasyon Projesi Vaziyet ve Zemin Kat (VGM arşiv, Hz. Metot Mimarlık İnşaat İthalat İhracat Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti., 2013).....	96
Çizim 3.22: Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi, Restitüsyon plan ve batı cephesi görünüş (VGM arşiv, Dor İnşaat)	101

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN AMACI

Tekke tarihini Hz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahâbilerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen yer olan suffeye kadar uzatabiliriz. Bu anlayışla züht ve takva çalışmaları ile tasavvuf-sûfi hareketleri ortaya çıkmış, ehli suffenin Hz. Peygamber dönemindeki tedris geleneğini yayması ile feta (gençlik) hareketinden doğan fütüvvet anlayışı tasavvufi teşkilatlanma olan tarikatların oluşmasına sebep olmuştur.

Hicri 2. Yüzyıldan itibaren farklı şekillerdeki sistemleriyle, çoğalıp yayılan tarikatlar Anadolu'ya Türklerle gelmiştir. Gezici dervişlerle oluşmuş bu fonksiyonlar, İstanbul'un fethiyle yerleşik düzene geçilerek şekil değiştirmiştir.

Rumeli hisarı yapılmadan Bayramî dervişlerinin burada konakladığı mezar taşlarından anlaşılmaktadır. Üsküdar'da Türk yerleşimleri Orhan Gazi dönemine dayanmakta, Ahi zâviyelerinin bu dönemde kurulduğu düşünülmektedir. II Beyazıt döneminde çok sayıda tekke açılmış, ilk kapsamlı mevlevîhâne bu dönemde Galata'da inşa edilmiştir. 16. yüzyılda Müslüman nüfusun artması ve devlet desteği ile tekkelerin sayısında önemli bir artış olmuştur.

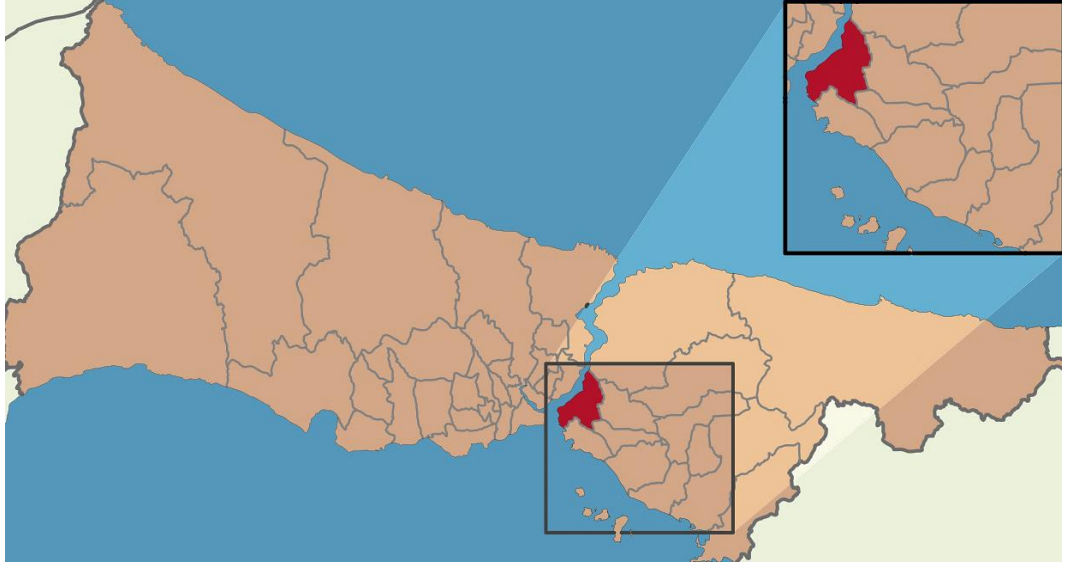
19. yüzyılda İstanbul için 400, Üsküdar için ise 80 civarında tekkeden bahsedilmektedir. 1925 sonrası yok olmaya başlamış bu kadar eserlerin çalışılması tezin asıl amacı olmuştur.

Önemli bir Osmanlı şehri olan Üsküdar'da tekkelerin mîmârî kurguları, mevcut olan ve olmayanların durumları, konumları, nitelikleri ortaya koyulacak, özgün ve güncel halinde çeşitli fonksiyonlarla işlevlendirilmiş tekkeler irdelenecektir. Câmi olarak işlevlendirilmiş olanların kısa tarihleri, konumları, mîmârî özellikleri, yapının geçirdiği değişimler, onarımlar, korunma durumları ve yeniden işlevlendirilmeleri tartışılacaktır.

TEZİN KAPSAMI

Çalışma kapsamında 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla kısmen işlev değiştirmiş, kısmen yok olmaya bırakılmış tarikat yapıları olarak tekkeler ele alınmıştır. Konunun sınırlandırılması açısından zengin mânevî yaşantıya sahip Üsküdar İlçesi çalışma alanı olarak tercih edilmiştir. Günümüzde farklı fonksiyonlarla kullanılan Üsküdar tekkeleri içerisinde mevcut olan, câmi olarak işlevlendirilmiş dokuz adet tekke ele alınmıştır. Bu tekkeler günümüzde câmi olarak bilinmektedir ancak tekke olarak kurulmuş veya bir dönem tekke olarak kullanılmıştır. Üsküdar tekkeleri çalışılırken genel bir bakış sağlama amaçlı tipolojileri çıkarılmıştır. Bu tipoloji çalışması asıl konumuz olmamakla birlikte çalışmaya yardımcı olması hedeflenmiştir.

Çalışmada tasavvuf, tarikat kavramlarına değinilmiş, tekke tanımı, kuruluş, amaç ve işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Üsküdar İlçesi, Üsküdar tekkeleri, özellikleri, Üsküdar'da mevcut olan, olmayan tekkeler araştırılmış, Üsküdar adına genel bir "tekke tipolojisi" ortaya konmaya çalışılmıştır. Konu sınırlandırılması açısından seçilen mevcut dokuz adet câmi-tekkenin kısa tarihleri, Üsküdar'da konumları, mîmârî özellikleri, yapının geçirdiği değişimler, onarımlar, korunma durumları, yeniden işlevlendirilmesi irdelenip tartışılmıştır.

Şekil 1.1: Çalışma alanı Üsküdar ‘ın İstanbul içinde yeri
(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgurlu,Üsküdar>).

TEZİN YÖNTEMİ

Çalışmada tasavvuf, tarikatlar, tekkeler için genel bir tanım, kavram araştırılması yapmak üzere, literatür ve arşiv taraması; kitaplar, makaleler, daha önce çalışılmış tezlerden yararlanılmıştır. Tekkelerin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait olduğundan çalışılan yapılar için daha çok VGM arşivinden yararlanılmıştır. Yerinde tespit yapılmış, fotoğraf, proje ve krokilerle çalışma desteklendirilmiştir. Bu kapsamda izlenen yol;

Konuya giriş niteliğinde genel tanımlar yapılmıştır. Tasavvuf ve tarikat konularında yapılan araştırmalarla tanım ve tarihi gelişime değinilmiştir. Anadolu ve Anadolu dışında kurulup, İstanbul üzerinde tesiri olmuş başlıca önemli tarikatlar anlatılmıştır. Bu tarikatların nasıl kurumsallaşıp mekân oluşturduklarına giriş yapılmış; tarikat yapılarının mîmârî kurgusundan bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde Üsküdar İlçesi, konumu ve tarihine giriş yapılmıştır. Üsküdar’ın İstanbul fethindeki önemli konumu, fetih için maddi manevi gözlem yeri olduğu, bu açıdan Üsküdar’daki tekkelerin önemi anlatılmıştır. Bu tekkelerin tarihi süreçte üstlendiği roller, sosyal kurgudaki yeri ve önemine değinilmiş, hangi tarikatlar

bulunduğu, farklı isimlerle anıldığı belirtilmiştir. Üsküdar tekkeleri için belli bir mekânsal tipoloji, mekânsal ilişkileri tartışılmıştır. Mevcut ve yerinde olmayan olarak tablola haline getirilmiştir. Bu tabloda, çeşitli kaynaklarda isimleri geçen Üsküdar tekkelerinin isimleri, belirlendiği kadarıyla konumları, mevcutta bulunma, kullanım durumları ve bağlı buldukları tarikatlar yazılmıştır.

Dördüncü bölümde işlev değişikliğine kavramsal olarak değinilmiş, tekkelerin kapatılması kanunu ile somut olmayan kültür mirasımızın önemine değinilmiş, Kültür Bakanlığı'nın "Meydan Meşikleri" korosunun önemine değinilmiştir. Tekkelerde asıl mekân olan ve çoğusu câmi olarak günümüze taşınmış tevhidhânelerin işlevlendirme konusu açılmıştır. Bu bağlamda câmi olarak kullanılan Üsküdar tekkelerinin tarihleri, konumları, mîmârî özellikleri, geçirdiği değişim ve onarımlar, işlevlendirme ve yapısal korunma durumları ile öneriler ele alınmıştır. Çalışmaya konu tekke-câmiler;

Aziz Mahmut Hüdâi Tekke ve Külliyesi

Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi

Çiçekçi Câmi Tekkesi (Selimiye Tekkesi)

Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi (Şeyh Câmi)

Kurban Nasuh Tekkesi (Şeyh Nuri Efendi Tekkesi, Çarşamba Tekkesi)

Nalçacı Halil Efendi Tekkesi

Fenâî Ali Efendi (Yaldızlı, Yıldız) Tekke

Kartal Ahmed Efendi/Baba Tekkesi

Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi (Şehit Süleyman Paşa Câmi)

Şekil 1.2: Çalışma alanı Üsküdar Mahalleleri (Kent Rehberi)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEKKELER

1.1. TEKKE TANIMI

Küçük Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde tekke, tekye kelimesi Arapça “dayanma” olarak geçmektedir (M. N. ÖZÖN). TDV İslam Ansiklopedisi’nde, bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân olarak, Kubbealtı Lügatı’nda, bir tarîkate mensup dervişlerin zikir ve ibâdet ettikleri, içinde tarîkatın gerektirdiği şekilde yaşadıkları yer, dergâh olarak Arapçadan geldiği yazmaktadır. Osmanlıca metinlerinde **tekye** olarak geçmekte olup kökeniyle ilgili çeşitli bağlantılar kurulmaktadır; Arapça ’da kökeni “oturmak, yaslanmak anlamına gelen **vekee** ve “asa, dayanak” anlamına gelen **tükee** kelimesine benzetilmekte ancak Arapça ’da tekye kelimesine rastlanmamaktadır (Kara, 2011).

Osmanlı'da tarikat yapıları farklı isimlerle adlandırılmaktaydı; âsitâne ve zâviye terimleri tarikat yapılarının bağlı buldukları tarikat içerisindeki statülerini belirlemekte, Mevlevihâne, Kalenderhane, Gülşenihane ve Kadirihane gibi terimler yapının hangi tarikat veya zümreye ait olduğunu ifade etmekteydi. Geniş kapsamlı kuruluşlar olan âsitâneler, tarikat kurucularına ait türbeyi barındırırken, zâviyeler ise âsitânelere bağlı genellikle daha ufak kapsamlı kuruluşlardır. “Dergâh”, “hankâh” ve “tekke” ifadeleri hiçbir farklılık belirtmediği gibi aynı yapı için bile farklı farklı kullanıldığı görülmektedir, Osmanlı kaynaklarında tüm tarikat yapıları için “tekke” ifadesi en küçüğünden büyüğüne kapsayıcı şekilde kullanılmıştır (Tanman, 2014).

Osmanlıda îmar etme çalışmaları vakıflar kanalıyla yapıyordu. Vakfiyelerle resmî nitelik kazanan ve denetlenen tekkeler, devletin resmî ve zorunlu olarak halka yardım yaptığı kanallar olarak işlev görmüştür. Önceleri sınır güvenliği için kurulan ilk tekkeler daha sonraları şehir merkezleri haline gelmiştir. Kendi belirledikleri yerlerde kuruldukları gibi, devletin isteğiyle fethedilen yerleri şenlendirmek, askeri sevk ve idareyi kolaylaştırmak, iç dış turizmin ve ticaretteki engelleri ortadan kaldırmak, fikir ve mal alışverişini sağlamak, siyasî ve sosyal hayatı kuvvetlendirmek gibi vazifeler üstlenmiştir (Kara, 2019). Külliye şeklinde kuruldukları gibi, şeyh evini tekkeye çevirerek veya en çok görünen, mahalle mescidine “meşihat vaz’ edilip” tekke olarak kullanılması şeklinde oluşmuşlardır (Övüç, 2018).

Tekkeler sanat, edebiyat, müzik, dini-ahlâki eğitim ve öğretim, ruh terbiyesi, dayanışma, sosyal yardımlaşma ve hizmet gibi alanlarda çalıştığı gibi, psikolojik, pedagojik ve tıbbi alan dahil geniş bir hizmet sahası olan, bölge zirâatini yönetmiş yapılar olduğu bilinmektedir, Üsküdar’daki Miskinler Tekkesi bu konuda ne kadar geniş bir çerçeve çizildiğinin en güzel örneğidir. “Tekke sanatta, edebiyatta, mûsikîde, ahlâkta, edepte, cesarete, doğrulukta, cömertlikte ve hizmette kemal ve ideal demektir, kırk yıl odun taşınan bir kapıya bir gün eğri odun getirmemektir” (Kara, 2019).

Genelde sade bir üslûba sahip tekke mîmârîsi, kurulma kurgusuyla paralel basit veya karmaşık mekânsal içeriğe sahiptir. Belli günler zikir veya toplantı yapılan, şeyh evi, derviş ve misâfirlerin ihtiyaçlarının giderildiği, yemekhanenin bulunduğu ibadet ve sosyal mekânların bir arada olduğu yerlerdir.

1.2. TASAVVUF VE TARİKATLAR

1.2.1. Tasavvuf

Tasavvuf; Peygamberin temsil ettiği maddi-manevi otoritenin, sahâbenin sonrada sufilerin temsil edip, müesseseleşerek yaygınlaşıp günümüze kadar gelmiş; varlık birliğini felsefe edinmiş yaşayış biçimidir. Bir din felsefesi olarak tasavvuf; “İslam dininin arkeolojisi, hakikat ve marifet boyutu, bir eğitim sürecine tabi kılınmış programın adıdır” (Kılıç, 2012).

“İslâm’ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzıdır” (İslam Ansiklopedisi). Allah’a ulaşmak için bir mürşide bağlanıp İslami kurallar çerçevesinde belli şartlara uyarak ahlakını güzelleştirme, kötülüklerden arınma, tevhîdin hakikatine varmayı amaç edinen tasavvuf yolu demektir (Kubbealtı Lugatı).

İslâm’da cihat anlayışı için Kuran ve Hz. Peygamber’in uygulamalarına bakıldığında bu faaliyetin müslüman olmayan unsurlarla savaşmaktan ibâret olmadığı görülmektedir. “Onlar bütün güçlülere rağmen îman yolundan ayrılmazlar; dinî tutum açısından aşırılıktan kaçınırlar, iyiliğe çağırıp kötülüğü önlemeye çalışırlar “(bk. el-Bakara 2/43; Âl-i İmrân 3/110). Tebük seferinden döndüğünde Hz. Peygamber “Küçük cihattan büyük cihada gidiyoruz. O nefisle cihattır” (Suyuti, II,73) demiştir (Kaval, M).

Bu anlayışla züht ve takva çalışmaları, tasavvuf/sufi hareketleri ortaya çıkmıştır. Ehli suffenin Hz. Peygamber dönemindeki tedris geleneğini yayması ile feta (gençlik) hareketinden doğan fütüvvet anlayışı tasavvufî teşkilatlanma olan tarikatların oluşmasına sebep olmuştur. Dinin madde ilmiyle meşgul olan medreseleri ile, manevi kısım ile uğraşan tekkeler ehli suffadan doğup yayılmış, bir zincirin halkası gibi kuşaktan kuşağa devam eden ikinci asırla ortaya çıkan kimi ribat, hanikâh, kimi buk’â hatta revak kimi de dergâh, tekke, âsitâne olarak isimlendirilen müesseseler fonksiyonel menşelerini Mescid-i Nebevi den almıştır. (Numan, 1982)

1.2.2. Tarîkatların Çıkışı Ve Anadolu

İnanç sistemleri tarih boyunca var olmuş, ekol, mezhep, tarîkat, kavramları sosyo-kültürel yapı, siyasi ortam, öncü şahsiyetler, köklü medeniyetlerle karşılaşma sonucu gelişmiş ve çoğalmıştır. Nitekim Hz. Peygamber bunlara işaret edip, İslâm'ın 73 fıkraya bölüneceğini bildirmiş, fikri ve sanatsal ihtilafları rahmet olarak belirtmiştir (Kara, 2021).

Tasavvuf konusunda birçok farklı görüş vardır. Bunlar yıkıcı savaşlar, güçlenen akılcı, şüphecî akımlar veya aşırı dogmatik görüş, politika, sosyal şartlar olarak görülmüştür. Ancak mistisizm için bunların yeterli olmadığı, insanın yaratıcısıyla ilişkisi, görünür şekilde kulluk yapma ihtiyacı, onunla bütünleşerek iç dünyasını tatmin etme arzusu kaçınılmazdır (Yılmaz 2019).

İslam düşünce tarihi üzerine çalışanlar üç dönemden bahseder, bunlar zühd, tasavvuf ve tarîkatlar dönemidir. Zühd dönemi hicri 1. ve 2. yüzyılda yaklaşık yüz elli yılı kapsar. Bu dönemi İslamiyet'in ilk yıllarında, sahâbeden bazıları, Mescid-i Nebevi içerisinde suffe bölümünde, peygambere daha yakın ve özel sohbetlere dahil olmuş, ehl-i suffa olarak bilinen, daha sonraları sufi olarak adlandırılacak, dünyadan tamamen uzaklaşmış kimseler temsil etmektedir (Yılmaz 2019). Tasavvuf dönemi ise hicri 2. ve 6. yüzyıllarda bilgi ve düşüncenin geliştiği bir dönemdir. Abbasilerce ilim merkezleri açılmış Bâtınîlik, Karmatîlik; Eş'arîlik, Maturidîlik; Sünnî dört mezhep, Şia ve başka felsefî akımlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bağımsız bir ilim olarak tasavvuf diğer ilimlerin içinde yerini almıştır (Yılmaz 2019).

Önceleri gezici ve bağımsız olan sufiler, zamanla merkezler halinde hizmet veren kurumları kurdular ve “pir”, “şeyh”, “derviş”, “alperen”, “dede”, “baba” gibi isimlerle anılan öncü kimseler etrafında toplandılar. 8. yüzyıl civarında ortaya çıkan sufîlik ancak 12. asrın sonlarına doğru tarîkat olarak ortaya çıkmıştır (Numan, 1982).

Yüzyıllarca İslam'ın bayraktarlığını yapmış olan Türkler; tek tanrılı inançlarıyla İslâmiyet'i bağdaştırmış, Peygambere ve onun yakınlarına karşı sevgi beslemişlerdir. Başlangıçta tasavvufî bir mahiyet taşıırken 13. yüzyıldan itibaren içtimaî, iktisadî ve siyasî yapılanmaya dönüşen fütüvvet anlayışını (DİA, Fütüvvet), Hz. Ali'nin şahsiyeti ile alplik müessesesini birleştirip halk dini haline getirmişlerdir. Karahanlılar döneminde kendilerine şiirler okuyan, ilâhiler söyleyen ve iyilikler yapan dervişleri,

kam ve ozanların yerine koymuşlar, Orta Asya Türkleri'nin dinî-tasavvufi hayatında geniş tesiri olan Ahmed Yesevî (Ölm. 1167)'nin, geleneksel Türk inançlarının izlerini taşıyan Yesevîlik tarikatıyla, sadece Türkistan'da değil, aynı zamanda Anadolu'daki müslüman Türk din hayatını da etkilemiş, böylece üç Türk tarikatı Haydarilik, Bektaşilik ve Nakşibendilik oluşmuştur (DAİ, Ahmed Yesevî), (Günay ve Ecer, 1999). Türkler İslâmiyet ile örtüşen gelenekleri sayesinde İslâmiyet'e hızla girmiştir. Selçuklu İmparatorluğu isyanlar, Haçlı akınları ve Moğol saldırılarıyla yıkılmış, Orta Asya ve Anadolu'daki çalkantılar sebebiyle batı Anadolu'ya yapılan göçler, Osmanlı Devleti'nin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Anadolu'da karşılaşılan bu zemin belli bir topluluğun değil, asırlar boyunca farklı kültür ve medeniyetlerin birikimiyle aynı potaya girip harmanlanmasıyla/erimesiyle oluşmuş bir hamûledir. (Numan, 1982)

13. yüzyılda İran, Irak, Kuzey Afrika ve Endülüs'ten gelen, Muhiddin b. el-Arabî, Evhadüddin Kirmanî, Fahreddin İra-kî, Necmeddin Dâye, Sadreddin Konevî, Afîfüddin Tilemsanî ve Celâleddin Rumî gibi isimler Konya, Kayseri, Sivas, Tokat ve Malatya gibi büyük kültür merkezlerine tasavvufu yerleşmesine öncülük etmişlerdir (Günay ve Ecer, 1999). Selçuklu İmparatorluğu isyanlar, Haçlı akınları ve Moğol saldırılarıyla çözülme ve beyliklere ayrılma devrine girerek yıkılmış, çeşitli meslek grupları, âlimler, sanatkârlarla şeyh ve dervişler Anadolu'ya gelmiş, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında kolonizatör Türk dervişleri olarak faaliyet göstermişlerdir. Sosyo-kültürel durum, özellikle tekke-tarikat sanatını etkilemiş, Bektaşilik, Mevlevilik gibi Türk tarikatları ortaya çıkmış, Yesevilik Nakşibendiliğe kaynak olmuştur (Numan, 1982).

Osmanlı döneminde gelişip, önemli fonksiyonlar yüklenen tarikatlar, siyasi ve sosyal olaylardan etkilendikleri gibi yönlendirici konumda da olmuşlardır. Devletle halk arasında bir ara kuruluş olarak hareket etmiş, eğitim, güvenlik, yardımlaşma gibi sosyal faaliyetlerde etkin rol oynamışlardır.

Tarikatlar geniş kitlelere tesirleriyle birer eğitim kurumu olduklarını, İslam'ın yayılmasında ilmiye ve askeri sınıfın yanında üçüncü kurum olarak bulduklarını ispat etmiştir. Gölpınarlı, 12. Yüzyıldan itibaren Mevleviliğin adeta bir devlet müessesesi olduğunu belirtir (Gölpınarlı, 1953). Bektaşilik ve Yeniçeri Ocağının devletle içli dışlı olması, tekkelerin tamamen devletten bağımsız olmadığını ancak tamamen resmi bir kurumda olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte devletten her

desteği gören tarikatlar zamanla diğer kurumlar gibi bozulmalar yaşamasiyla yine devlet tarafından kapatılma, sürgün idam gibi tedbirlerle karşılaşmıştır.

Bu uygulamalara 15. yüzyılda Hacı Bayram Veli'nin durumu örnek verilebilir. Kısa sürede çevresinde çok müridin toplanmasıyla dikkatleri üzerine çeken bu Zat Edirne'ye çağırılarak soruşturulmuş, tehdit oluşturmadığı aşıkar olunca vergiden muaf edilip Ankara gönderilmiştir (Arı, 2005).

Zamanla güçlenip devlet için tehdit oluşturan Yeniçeri Ocağının 1826 yılında kapatılması, yeniçerileri olumsuz etkilediği gerekçesiyle Bektaşiliğe mal edilmiştir. Vak'a-i Hayriye'de isyana katılan, yeniçeriler ile yeniçerileri cesaretlendiren Bektaşi dervış ve babalarının durumu, Topkapı Sarayı'ndaki Babüssaade Câmi'nde, dönemin önde gelen on  tarikat şeyhinin, devlet adamlarının, kafes arkasından Sultan 2. Mahmud' un izlediği kalabalık bir toplantı ile görüşüldü. Toplantıya katılanlar arasında Üsküdar şeyhlerinden, Nasuhi Tekkesi Halveti tarikatının şabaniye koluna bağlı şeyh şemseddin Efendi, Celveti tarikatını temsilen Hdai tekkesi şeyhi Abdurrahman Nesib Efendi katılmıştır. Toplantı Bektaşiliğe ve şeyhlere olan saygı ve hürmet ifadeleriyle başlamış, her Bektaşi müridinin aynı olmadığı aykırı hareketlerin bulunduğu vurgulanmıştır (Maden,2010). Ancak herkese mal edilemeyeceği kanısına varılmış, Üsküdar Knci Baba'nın, İstanbul Ağasızade Ahmed ile Salih Efendi'nin oruç tutmadıkları, namaz kılmadıkları ve halifeler hakkında kötü konuştukları herkesçe bilindiği, katledilmeleri gerektiği kararı alınmıştır (Ahmed Cevdet Pasa, Tarih-i Cevdet, C. XII, s.182.). oğusuda sürgüne gönderilmiştir. (Maden,2010), (BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.91.)

19. Yüzyıl'da tarikatlarla ilgili  önemli olay vardır, İlki 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ile birlikte Bektaşi tekkelerinin de lağvedilmesi, İkincisi 1828 yılında Nakşibendilerin Halidi kolunun Sivas'a sürülmesi, üçüncüsü 1863 yılında Meclis-i Meşayih'in kuruluşudur (zcan 2020).

Meclisi Meşayih, 1866 yılında, yönetimde gelişen merkezietçi anlayışa paralel olarak, tekkeleri denetlemek ve İdari işlerine bakmak üzere şeyhlislamlığa bağlı olarak kurulmuş müessesedir (Aydın, 2003). Farklı tarikat mensuplarının ileri gelenlerinden oluşan bu mecliste, tekkelerdeki şeyhleri belirlemek ve ortaya çıkan problemleri çözmek amaçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda hakim tarikat olarak Halvetilik, Nakşibendilik, Mevlevilik, Kadirilik, Celvetilik, Bektaşılık, Bayramilik, Sa'dilik, Rifâilik ve Bedevilik (Muslu, 2003), 19. yüzyılda Nakşibendilik, Kadirilik, Mevlevilik ilk sırada yer alırken, bunları Halvetilik, Şa'banilik, Uşakilik, Sinanilik, Cerrahilik, Bektaşılık, Rifâilik, Sa'dilik ve Celvetilik izlemektedir, daha az sayıda bulunan Bedevilik, Bayramilik, Gulşenilik ve Sazililik gibi tarikatlar da bunları takip etmektedir (Yucer, 2002), (Aytaş, Ç., Çeltik H. 2011).

Kuruluşundan 1925' e kadar faaliyet gösteren ve İstanbul'da sayıları 500' ü aşan tekkeler üç farklı şekilde tesis edilirdi. Bunlar da:

1. Bu gâye için inşâ edilen, külliye tipindeki geniş yapı toplulukları
2. Şeyhin veya bir hayır sahibinin evini/konağını tekkeye tahvil etmesi ile
3. Mahalle mescidine “meşihat vaz' edilerek” tekkeye tahvil edilmesi ile ki İstanbul'da en yaygın görülen tekke tipi de budur. (Övüç, 2018)
4. Büyük bir zatın kabri ile bütünleştirilerek tekke kurulması gibi.

1.2.3. Tarikat Tanımı Ve Başlıca Tarikatlar

Tarikat kelimesi sözlükte “gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş” olarak geçmektedir. Tasavvuf, “İslâm'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî hayat tarzı; Hakk'a ulaşmak için benimsenen usul, tutulan yol ise tarikatlardır” (Öngören, 2019).

Tarik; tarikat Arapça sözlüklerde “yol” olarak geçmekte, “mezhep”, “çizgi” anlamlarına gelen bu kelime Kur'an'da “tarz”, “yol”, “usul”, “mezhep”, “din”, “siret” anlamlarında kullanılmıştır (Yılmaz 2019). Tarikatlar nefis terbiyesini esas alan, İslami kurullarla sınırlandırılmış, takva ve ihlasla imanı en üst mertebede yaşama odaklı manevi eğitim kurumlarıdır.

Kubbealtı Lügatı'nda tarikat, “Allah'a ulaşmak maksadıyla tutulan yol; bir mürşide bağlanıp belli şartlara uyarak ahlâkını güzelleştirmeyi, kötülüklerden arınmayı, tevâhidin hakikatine varmayı ve Allah'a ulaşmayı amaç edinen tasavvuf yolu” olarak geçmektedir.

Her kuruluŖta olduğu gibi tarikat kurumlarının da ortaya ıkıŖından yakın tarihe kadar, coğrafi, kuruluŖ sistemi, dönemin gereklilikleriyle farklılık gstermiŖtir. Bu da kullanılan meknlara yansımıŖtır. Tasavvuf; yaŖam Ŗekli olarak ortaya çıkıp tarikat biçiminde teŖkilatlanmaya baŖladıktan sonra, önceleri ribat, daha sonraları hankâh, tekke ve zâviye denilen müesseseler kurularak, faaliyetlerini organize etmeye baŖlamıŖlardır” (Gölpınarlı, 2000).

Sayıları oldukça fazla olan tarikatların ortak unsurlarını, Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Hasan Kamil YILMAZ, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ömer Yılmaz, GemiŖten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar, Abdurrezzak Tek, Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar aldı kitaplarda detaylı bahsedilmiŖtir, bazı önemli kavramlar ve tasnifler Ŗu Ŗekildedir;

Zikir: Allah’ın isimlerini, belli duaları, sesli veya sessiz, tekrar etmektir. Bireysel yapılabildiği gibi, tarikatların kurulmasıyla belli günler tekkelerde toplu Ŗekilde yapılmaya baŖlanmıŖtır. Toplu zikir tekkelerde belli zamanlarda yapılmakta, farklı tarikatlar için farklı isimlerle anılmaktadır;

Sem; Dini musiki anlamına gelen sem, Mevlevilik tarikatının zikri için kullanılmıŖtır. Mukabele olarak ta bilinen sem ayakta ve dönerek, musiki eŖliĐinde yapılmaktadır.

Hatm-ı hce: NakŖibendiye tarikatına mensub dervişlerin Ŗeyh huzurunda oturarak ve sessiz Ŗekilde icra ettikleri zikirdir.

Darb-ı Esm: Halveti tarikatının, halka halinde, oturup hafif sallanarak veya ayakta dönerek yaptıkları toplu zikirleridir.

Zikr-i kıyam: Rifh ve Sadilerin ayakta ve sesli yaptıkları zikirdir.

Deveran: Kadirî tarikatının ayakta, oturarak, dönerek yaptıkları toplu zikirdir.

Seyr  Slk (manevi yolculuk) ve Nefis Terbiyesi: ile, halvet, seyahat (hicret), adb-erkan, sabır, tevekkül; tekke eğitimini kapsar.

Ŗeyh, pir: yaŖlı, ihtiyar anlamına gelmekte olup, bir tarikatın kurucusu, en yüksek makama ulaŖmıŖ kimse demektir. Bu makama ulaŖmak için baŖka bir Ŗeyhten icazet alınması gerekmektedir.

Silsile: bir tarikatın icazetli Ŗeyhlerinin listesidir.

PostniŖin: Ŗeyh, Ŗeyhlik makamı

Halife: bir şeyhin yetki verdiği derviş.

Muhib, mürid, derviş: tarîkate giren kişilere verilen isimler.

Mihman: misafir.

Vakıf: bir malın sahibi tarafından dinî, toplumsal ve hayır amaçlı ebediyen tahsisidir, hukukî işlemle kurulur ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından hayır müessesesidir (Günay, 2019). Vakıflar tasavvuf hayatının yaşandığı tekkelerin canlı ve sürekli olmasını sağlayan en önemli kaynak olmuştur (Kara, 2021).

Tarîkatlar çeşitli şekillerde sınıflandırılmışlardır;

- 1- Fikir sistemlerine göre: hak tarîkatlar, batıl tarîkatlar.
- 2- Zikir şekillerine göre; kıyami tarîkatlar, kuudi tarîkatlar, hafi tarîkatlar, cehri, tarîkatlar
- 3- Takip ettikleri usule göre tarîkatlar
- 4- Kuruldukları coğrafyaya göre tarîkatlar;

a. Anadolu Dışında Kurulan Tarîkatlar;

Kâdiriyye; kurucusu Abdulkadir Geylani (1077-1166) Büyük Selçuklu Dönemi'nde Hazar Denizi' nin güneyinde bulunan Gilân (Geylân) kasabasında doğmuştur. Uzun yıllar ilimle ve tasavvufu meşgul oldu. Endonezya'dan Fas'a kadar uzanmış en yaygın tarîkatlardandır. İbn Teymiyye (ö.1328) gibi tasavvufa mesafeli duruşuyla ve İbnü'l-Arabi'ye aşırı tepkisi ile bilinen kişi dahi bu tarîkate intisap etmiştir (Yılmaz, 2019). Kadirî kollarında toplu zikir sesli ve oturarak, ayakta (kıyamî), dönerek yapılır. Anadolu'ya ilk defa Hacı Bayram Veli'nin (ö.1430) damadı İznikli Eşrefoğlu Rûmî (1470) tarafından, İstanbul'a ise Celvetilik ile İsmail Rûmî (ö.1631) tarafından getirilmiştir (Kara, 2021). Türbesinin bulunduğu yere Kanuni Sultan Süleyman tarafından külliye inşa edilmiştir (Yılmaz, 2019).

Sa'diyye; 12. Yüzyılda Suriye'nin Ceba kasabasında Sadeddin el-Cebavi tarafından kurulmuştur. Sa'diler sesli şekilde, oturarak başlayıp daha sonra ayağa kalkıp dönerek zikir yaparlar. 18. Yüzyılda Mısır, Anadolu ve Balkanlara kadar gitmiştir. 19 yüzyılda İstanbul'da 22 adet Sa'di tekkesi mevcuttu. Başlıca Kolları Tağlebiye, Aciziye, Vefaiyye ve Selamiyye dikkati çeker.

Rifâiyye; Dört kutubtan (büyük veli zat) biri kabul edilen Ahmed er-Rufai (1118-

1182) tarafından kurulmuştur. Peygamber soyundan gelmiş, önce erken yaşta kaybettiği babasından daha sonra dayısından eğitim almış şeyh, aynı zamanda önemli alimdir. İlk kurulan tarikatlardan biri Kadiriyye diğerleri Rifâiyyedir. Zikirleri sesli ve kıyamidir, zikir esnasında def ve bendir çalarlar. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Yemen'den İstanbul'a gelen Şeyh Muhammed b. Ukayl (ö. 1037/1627) Üsküdar'da Tavâşi Hasan Ağa (Înâdiye) Câmî'nde Rifâi âyini icra etmiş, İstanbul'da tarikatın yaygınlaşması XVIII. yüzyılda Üsküdar'da Rifâi Âsitânesi'nin kurulmasıyla başlamıştır (Tahralı, 2008) Sayyadilik ve Marifilik isimli kolları mevcuttur.

Şazeliyye; Ebu'l Hasan Şazeli (ö. 1258) tarafından Kuzey Afrika'nın en batısında Şazil köyünde doğdu. Önce kimya öğrenmek için Tunus'a gitmiş bir süre sonra tasavvufa yönelmiştir. Mısır Merkez olmak üzere Kuzey Afrika'nın hâkim tarikatıdır. Şâzeliyye tarikatında zikir sesli olup oturarak veya diz üstü dönerek yapılır. Anadolu'ya 16. yüzyılın başlarında Meymûniyye kolunun kurucusu Ali b. Meymûn tarafından getirilmiş, 1786 yılında Silâhdar Abdullah Ağa'nın yaptırdığı İstanbul'da açılan ilk Şâzeli dergahı Alibeyköy Şâzeli Dergâhıdır. Daha sonra Unkapanı, Beşiktaş (Ertuğrul), Kabataş (Çizmeciler) ve Çemberlitaş'ta Şâzeli dergâhları açılmıştır. II. Abdülhamid, Zâfir el-Medenî için Beşiktaş'ta Ertuğrul Tekkesi olarak da bilinen tekkeyi yaptırmış, tekkenin zengin bir vakıf gelirine sahip olmasını temin etmiş, kendisi de sık sık buradaki âyinlere katılmıştır.

Bedeviyye; Ahmet el-Bedevi tarafından kurulmuştur. Fas'ta doğmuş, dini eğitimi sonrası tasavvufa ilgi duymuş, Abdülkadir Geylânî ve Ahmed er-Rifâi' nin kabirlerini ziyaret etmiştir. Rifâiyye ve Şazeliyye'nin bir kolu gibi görünse de kendine özgü prensiplerinin bulunması bağımsız bir tarikat olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Kur'an ve sünnete bağlılık kalbi zikrin devamı, teheccüd namazı kılmak, sıkıntılara karşı sabır ve tahammül göstermek, sözünde durmak, kötülöklere iyilikle karşılık vermek, Bedeviyye'nin başlıca esaslarıdır (Kara, 2005). Mısır'da Şazeliyye'den sonra en yaygın tarikat olma özelliğini halen sürdürmektedir (Yılmaz, 1994B). 18. Yüzyılda İstanbul'da faaliyet göstermeye başlamıştır (Yılmaz 2019).

Nakşibendiyye; Piri Bahâeddin Nakşibend'i Buhara yakınlarında Kasrı Ârifân'da dünyaya gelmiştir. Kimseye muhtaç olmadan çalışmak, sohbet, halk içinde Hak ile olmak esastır (Yılmaz 2019, Algar, 2006).

Halvetiyye; Hazar denizinin güneybatısında bulunan Geylân bölgesindeki Lâhîcân'da doğup büyüyen Ömer el-Halvetî (ö.1397) tarafından kurulmuştur. (Uludağ, 1997). Bağlı olduğu şeyh amcası öldükten sonra tarîkatın başına geçmiş, ölene kadar Tebriz'de tasavvufu uğraşmıştır (Yılmaz 2019). Halvete önem verdikleri için bu isimle anılmıştır. Nakşibendiyye ile birlikte İstanbul'un her bölgesinde en çok tekkesi bulunan tarîkattir (Özcan 2020).

b. Anadolu'da Kurulan Tarîkatlar;

Bektaşîyye; Anadolu'da Horosanlı Hacı Bektaş Veli (ö.1271) an'aneleri çerçevesinde kurulmuştur. 15. Yüzyıl başlarında 2. Bayezid'in inisiyatifiyle Balım Sultan'ın önderliğinde resmen kurulmuş gayri Sünnî bir tarîkattir. Yaşadığı dönem ve çevresinden hiçbir yazılı kaynak bulunmaması zaman zaman siyasi ideolojik kargaşaya sebep olmuştur (Ocak, 2020).

Bektaşîlik başlarda Sünnî bir tarîkat olarak çıkmış ancak zamanla son dönem bazı tarîkatlar gibi başarıyı sürdürememiştir (Yılmaz 2019). Osmanlı'nın kuruluş devrinde önemli görevler yapmış, Anadolu, Rumeli hatta Balkanların İslamlaşmasında büyük rol oynamıştır.

Mevlevîyye; 13.yüzyılın sonlarında oğlu Sultan Veled tarafından, Mevlâna Celaleddin Rumi adına kurulmuştur. Konya'da kurulmuş tarikatın Piri Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, 30 Eylül 1207' de bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Belh şehrinde doğmuştur (Arapoğlu, 2010). Önce Muhakkik Tirmizî daha sonra hayatının dönümü olan Şems-i Tebrîzî' nin eğitiminden geçer. Daha çok sanata meyilli, kalem erbabı, zengin kişiler rağbet ettiği için diğer tarîkatlara göre az tekkeye sahiptir (Küçük, 2003). 1925'te tüm tekkeler kapatıldığı halde Konya Mevlâna Türbe ve Dergâhı müze olarak 1926 da tekrar açılmıştır (Kara, 2021). Aşk, cezbe, semâ ve çile en önemli düsturlarıdır. 1001 gün çileye sabırla devam edenlere "Dede" unvanı verilir (Yılmaz 2019).

Celvetiyye; Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628) tarafından kurulmuştur. Bayrâmiyye' nin bir şubesi olarak görünse de zamanla bir tarîkat olarak faaliyet göstermiştir. Çocukluk yılları Sivrihisar'da geçmiştir. Şam ve Mısır da kadılık, 33 yaşında Bursa'da müderrislik yapmıştır. Hüdâî Bursa'daki görevinden istifa edip Muhiddin Üftâde'ye bağlanmıştır. Halvetîlikten de ders almış olup, 3 yıl gibi kısa bir sürede Sivrihisar'a

halife tayin edilmiştir. Küçük Ayasofya Tekkesi'ne Şeyh olarak atanmış, devlet ricâli tarafından hürmet görmüştür. Üsküdar'da bir arsa satın alıp kendi dergahını inşa etmiştir (Yılmaz, 2019).

Dini ilimlerin yanında şiir hatta beste yapan sanatçısıdır. Birçok önemli tasavvufi eseri mevcuttur.

Bayramiyye; Asıl adı Numan olan Hacı Bayram Veli (ö.1430) tarafından kurulmuştur. Bursa ve Ankara'da eğitim görmüş, Somuncu Baba olarak bilinen Hamiduddin Aksaryî'ye (ö.1412) bağlanmıştır. Şeyhi öldükten sonra Ankara'da tasavvuf hayatına devam eden hacı beyram-ı Veli geniş çevrede saygıya layık görülmüştür. Hakkında çıkan şikayetler sebebiyle bir süre takibi sonrası tekrar hakkettiği sonuca ulaşmıştır. Çok zikretmek, cezbe ve ilahi aşk önemlidir.

1.3. TARİKAT YAPILARI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Tekkelerin Adlandırılması

Tasavvuf öğretisinin işlendiği, çeşitli sebeplerle farklı isimler verilmiş mekânlar çalışmamızda “tarikat yapıları” ve “tekke” olarak ele alınmıştır. Asitane ve zâviye isimleri bağlı bulunan tarîkattaki statüyü belirtirken, dergâh, hankâh, tekke isimleri aynı anlamda aynı yer için kullanıldığı görülmüştür; tarikat, mîmârî kurgu anlamında herhangi bir farklılık belirtmemektedir.

1.3.2. Dönemsel Farklılaşma

Osmanlı'da tekke mîmârîsinin gelişimi, Kuruluş, Erken Devir olarak bilinen dönemde, Selçuklu kapalı avlulu medrese ve hangâhları olan fütüvvet yapılarıyla bağlantılı tabhâneli, zâviyeli câmiler; Klasik Dönem'de câmi merkezli külliyelere yaklaşan câmi-tekke türünde kuruluşlar, bazen de açık avlulu medrese şeması kullanılmış, Cumhuriyete kadar klasik dönem şemaları sürdürülmüş, bunun yanında, geç dönem sivil mîmârî sine benzer, diğerlerinden farklı bir tekke tipi de ortaya çıkmıştır (Tanman, 2014).

1.3.3. Bölge/Coğrafya Etkeni

Osmanlı tekkeleri için yönetim yöre ilişkisi mevcuttur; Bursa, Edirne, İstanbul ile Rumeli ve Akdeniz Adaları, başkent ve yönetime yakın, Osmanlı Kültür kimliğini

benimsemiş alanlarda Osmanlı tekkesinden bahsetmek mümkündür. Şöyle ki Arap bölgelerinin çoğu yerel çizgiler taşımakta, Osmanlı demek mümkün olmamaktadır (Tanman, 2014).

1.3.4. Mîmârî Şema

Mîmârî kurguyu belirleyen fonksiyonları, tarîkat mensupları tarafından kullanılan, ibâdet, eğitim, beslenme, ziyâret, barınma ve temizlik mekânları oluşturur. Bu fonksiyonlar yere, topoğrafyaya, yönelime; büyüklüğe, ibâdet ve eğitim şekillerine göre orantılı olarak biçimlenerek tekkelerin bütünü oluşturur.

Bektaşîler'in meydan / meydan evi, Mevlevîler'in semâhâne, genel olarak tevhidhâne diye adlandırılan mekân, vakit namazlarının kılındığı, âyin, semâ, zikir, mukabele gibi düzenli tarîkat ritüellerinin yapıldığı, İslami ilimlerin ders olarak okutulduğu içe içe geçmiş ibâdet ve eğitim yerleridir. Tasavvufî eğitim sistemi muhabbet, ibadet, sohbet, tefekkür, halvet, cezbenin uygulamalı olarak ibadet mekânıyla aynı yerde olmasıyla farklı bir model ortaya koymaktadır (Tanman, 2011). (4. bölümde "Tevhidhâneler" kısmında açılmıştır.)

Tekkelerde yemek kültürü önem sırasına göre ibâdetten hemen sonra gelmektedir. Yemekhane, matbah, aş evi, somathane olarak adlandırılan mekânlar ibâdet için gelenlerin yanında, misâfirler ve çevredeki yoksullar için yemek pişirilen yerdir. Mevleviler matbahta pişen yemeği somathanede, "somat" denen ahşap yuvarlak sofralarda topluca yemektir. Genel olarak tekkelerde nefis terbiyesi "pişme" kavramıyla örtüştüğü için "Mevlevîler'de matbaha "âteşbaz makâmı", aşçı dedeye de "âteşbaz" derlerdi" (Kubbealtı Lugatı, Abdülbâki Gölpınarlı).

Devamlı kalanların yanında şeyhin, ailesinin, dervişlerin ve türbenin ziyâreti için gelenlerin kaldığı; şeyh evi ve misâfirhâneler tekkelerin sivil yönü, barınma mekânlarını oluşturur. Çoğunlukla sivil mîmârî gibi harem ve selâmlık şeklindedir. Külliye formuna yaklaşan büyük ölçekli tekkelerde farklı ihtiyaçlar için kütüphane, çeşme, sıbyan mektebi gibi birimler görmek mümkündür.

Türbe ve mezarlıklar tekkelerin mekânsal kurguları içerisinde önemli yer teşkil eder. Kaydedilmiş ancak yerinde olmayan birçok tekkeyi mezar veya türbeden tespit etmek mümkündür. Buda insanımızın mezarlara, türbelere atfettiği önemden kaynaklanmakta, türbelere ziyaretgah olarak ayrı bir kullanım atfetmektedir.

Türbe ve mezarlıkların konumlanması tekke mekânının fiziki veya kurgusal olarak büyüklüğüyle, parseldeki yeriyle ilişkilidir ancak tek ölçek değildir. Büyük külliyelerin türbe ve hazirelerinin ayrı yapılaştığı görülmüştür. Mahalle ölçeğindeki tekkelerin ise türbe ve mezarlıkları tevhidhâne bitiğinde, içerisinde, alt katta konumlandığı görülmüştür. Çoğu örnekte şeyh ve ailesi, bağlı bulunan dervişlerin gömüldüğü mezarlıklar zamanla tevhidhâneyi, avluyu çevrelemiştir.

Türbelerin tekke kurgusundaki konumunun etkileyen herhangi bir etken görülmemektedir. Söz konusu konumlanmalar tarikat mensuplarının, birbirleriyle arasında bulunduğu inanılan mânevî yakınlığı tasarıma yansıtmakta, diğer taraftan Türk-İslâm mîmârî sinin erken tarihli kümbetlerinde gözlenen bir gelenekle irtibatlandırılmaktadır (Tanman 2012).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜSKÜDAR TARİHİ VE TEKKELERİ

2.1. ÜSKÜDAR TARİHİ

Avrupa ile Asya trafiğinde önemli bir konuma sahip Üsküdar, Yunanlılarla Romalılar tarafından Bitini (Bithynia) adı verilen büyük, çok verimli toprakları bulunan bölgenin ikinci derecede bir şehri, Kalkedonya'ya (Kadıköy) bağlıydı. (Konyalı, 1976).

Ortaçağ'ın başlarına değin, doğudan İstanbul'u tehdit etmek için gelen kuvvetlerin önce Üsküdar'ı istila ettikleri tahmin edilebilir bir gerçektir. Üsküdar'da Bizans döneminde, 6. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir saray bulunmaktaydı, Roma çağında varlıklı ailelerin görkemli yapılarını deniz gören taraflara inşa ettirdikleri ve bunlar genellikle deniz kıyısındaki cephelerinde çıkmalar kullanılmak suretiyle yapıldıkları bilinmektedir (Eyice, 2003).

İstanbul kuşatmalarında stratejik ve lojistik üs olarak kullanılmış ve İslâm ordularının karargâhı olan Üsküdar için Hâlife Hârun Reşid'in M.S.782 yıllarında burada kaldığı, Selçuklular döneminde ise Danişmendliler'in Üsküdar'a geldikleri bilinmektedir (Konyalı, 1976, s. 14).

Osmanlı Kuruluş yıllarında Riva ve Yoros kaleleri ele geçirilmiş, Kocaeli, Büyük ve Küçük Çamlıca Osmanlı kontrolüne geçmişti. 1329 da Palekanon Savaşı'nda sahildeki bütün Rum kasabaları (Pendik, Kartal, Hereke kalesi) gibi Üsküdar ' da Türklerin eline geçmiş ancak 1402 Ankara Savaşı'nda kaybedilen Üsküdar 1430'da tekrar Osmanlıların hakimiyetine girmiştir (Haskan, 2001). Bizans ile Osmanlı arasında bir süre el değiştiren Üsküdar'da, "Göksu Deresi başında Yıldırım Bayezid'in kale yaptırmış olması o dönem için bütün Anadolu Yakasının Türk hâkimiyetine girmiş olduğunun açık delilidir" (Eyice, 2003).

Şekil 2.1: Piri Reis Haritasından Üsküdar (1584). 1.Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi 2.Şemsi Ahmet Paşa Külliyesi 3.Rumi Mehmet Paşa Külliyesi 5. Salacak İskelesi 6.Kavak İskelesi 7.Ayazma Sarayının Bahçesi (Ayazma Cami 1757-60) 8.Üsküdar Sarayının Padişah Bahçesi (Necipoğlu,2005, s. 298)

Fetih öncesi azalan nüfus için çeşitli tedbirler alınmış, zorunlu ve isteğe bağlı göçler yapılmıştır. Bu süreçte Üsküdar' a Türkler yerleştirilmiştir (İnalçık, 2019). Bu arada 91 câmi veya mescit, 51 tekke, 12 hamam, 11 kervansaray, 2 imaret, 7 medrese, 260 çeşme, 5 büyük iskele, 2 darüşşifa, 2 menzilhane, tabhane, sıbyan mektebi, kütüphane, darülhadis, sebil ve posta teşkilatı ile birçok devlet adamlarının sarayları, yalı ve köşkler bulunmaktaydı. Devlet adamlarının konaklama ve dinlenme yeri olmuş, sefere çıkan padişah şimdiki Doğancılarda kurulan Otağ çadırında kalmıştır (Haskan, 2001).

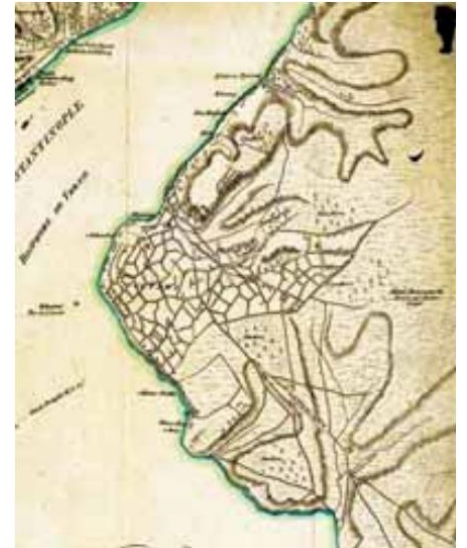
Şekil 2.2: Şandin Gravürü, Üsküdar İskele Meydanı 19.yy (Özbek, 2005, c.2, s. 378)

16. yüzyılın başında küçük bir yer olan Üsküdar, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren vergi mükellefiyeti açısından, şehir niteliği taşımaktaydı; başşehrin geçiş yolu üzerinde bulunmasıyla, 16. yüzyıl ortalarından itibaren gerçekleştirilen imâr faaliyetleriyle kurulan vakıflar ve göçlerle adeta cazibe merkezi haline gelmiştir (Güneş, 2004). 16. Yüzyılın başında 8, 16. yüzyıl sonu ve 17. Yy başında 18 adet mahalle bulunmaktaydı (Güneş, 2004).

Şekil 2.3: Grelot'un Üsküdar Haritası 1680 (Koca, 2014, c.2, s.51)

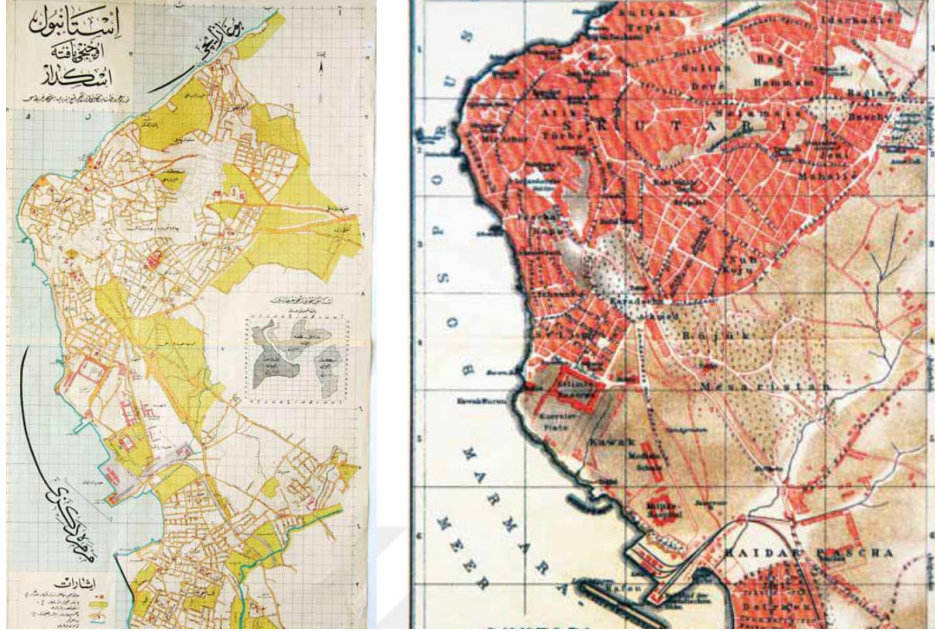
Üsküdar'da yerleşim geleneksel Osmanlı imar ve iskân politikasına uygun, dini yapılar etrafında topoğrafyayla uyumlu, yer yer çıkmaz sokak ve düzensiz geniş yapı adaları şeklinde oluşmuştur (Coşkun, 2004, Ertuğrul, 2010). Fatih Sultan Mehmet, fetihten sonra kendi adına Salacak'ta Fatih Câmî yaptırarak Üsküdar'da ilk mahallenin kurulmasını, şimdiki iskele meydanında bir bedesten yaptırarak çarşı gelişimini başlatmıştır. Bunu takip eden Toygartepe'de Durbali Mescidi, 1460 senesinde Hamza Fakih Câmî, 1471 de Rum Mehmet Paşa Câmî yaptırılmış, etraflarında mahalleleri kurularak nüfus gitgide artmıştır.

Şekil 2.4: Kauffer Haritası, 1776 (Koca, s.55)

Üsküdar İstanbul'un fethine tanıklık etmiş, sahâbe mezarları, şeyhler, azizlerle Avrupa Yakası'ndan hacca gitmek isteyen Müslümanların önce Üsküdar'a ayak basıp Sürre

Alayı'nın Üsküdar'dan kalkması buraya Kâbe toprağı hüviyeti kazandırmıştır, böylece Üsküdar mübarek ve kutsal sayılmıştır (Karaman, 2004).

Şekil 2.5: Keşfiyat ve İnşaat Şirketi'nin Üsküdar Haritası 1908 ile Debes'in Üsküdar Haritası 1914 (Koca, s.60,61)

Üsküdar'ın mîmârî zenginliğini anlamak bakımından takip eden yüzyılda, Kara Davut Paşa Câmî (1505), Gülfem Hatun Câmî (1540), Kefçe Dede mescidi (16.yy), İskender Baba Tekkesi (16. yy), Arakkiyeci Mescidi (1539), Murat Reis Câmî (1579), Debbağlar Câmî (1587), Kurbağı Nasuh Câmî (16. yy), Tavaşi Hasan Ağa Câmî (1587), Darrüşifa mescidi (1583), Divitçiler Câmî (16.yy), Taşçılar Câmî (16.yy), Hacı Hesna Hatun Mescidi etraflarında mahalleleri büyümüşür. Sinan Dönemi'nde; Mihrimah Sultan Külliyesi (1547), Doğancılar (Çakırcıbaşı) Câmisi (1558), Şemsi Paşa Külliyesi (1580), Atik Valide Külliyesi (1583), 1598' de Aziz Mahmut Hüdâî Külliyesi inşa edilmiş bulunduğunu görmek bir fikir verebilir.

17. ve 18. yüzyıllarda kentin nüfusunun az olduğu yerleri şenlendirme, canlandırma adına külliyeler inşa edilmiş, Kösem Valide Sultan Külliyesi, Gülnüş Valide Sultan Külliyesi, Beylerbeyi'nde I. Abdülhamid Külliyesi bu şekilde inşa edilmişlerdir (İnalçık, 2017)

2.2. ÜSKÜDAR TEKKELERİ

Üsküdarlı Bandırmalızade Seyyid Ahmet Münib Efendi'nin 1889 yılında yayınladığı Mecmua- yı Tekâyâ'sında İstanbul'a ait 305 tekkeden 42 tanesinin Üsküdar' da olduğunu bildirir (Konyalı, 1976). (Bandırmalı-zâde Ahmed Münib (1307). *Mecmua-yı Tekâyâ*, İstanbul: Alem Matbaası) Mehmet Mermi Haskan'ın 58 tekkeden bahseder ve Büyük Çamlıca'daki Bektâşî tekkesinin tarihi 1400 öncesine uzanır (Haskan, 2001). Haskan, Evliya Çelebi'nin, Üsküdar'daki 47 tekkeyi kaydettiğini söylemektedir. M. Şefik Korkmaz İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri adlı kitabında 65 adet Üsküdar Tekkesine yer vermiştir (korkmaz, ...). Serpil Özcan 2020 tarihli yüksek lisans tezinde dördü şimdiki Kadıköy ve Kartal sınırında kalanlar dahil 84 adet tekkeden bahsedildiğini ifade etmektedir (Özcan,2020).

Fetihten sonra 4. büyük semt haline gelen Üsküdar, 1875 tarihli listeye göre İstanbul'daki 239 tekkeden 52 tanesi Üsküdar'da olup, %21 ile tekke yoğunluğu en fazla olan yer olmuştur (Özcan, 2020).

2.2.1. Üsküdar Tekkeleri Tarihi-Sosyal İlişkileri

Tekkeler yeni yerlerin fethedilmesinden iskanına, İslamlaşmasına kadar birçok stratejik görev üstlenmişlerdir. Bu çerçevede Üsküdar, İslâmiyet'in ilk dönemlerinden itibaren yapılan İstanbul kuşatmalarında karargâh görevi görmüştür (Konyalı, 1976). Palekanon Savaşı'nda Göztepe'de Andronikos'un av köşkünde yapılan sulh görüşmeleri sonrası Sultan Orhan bu köşkü şimdiki Merdivenköy Tekkesi'ni (Şahkulu Bektaşî Tekkesi) sulh şartı olarak almış, ahi dergâhı haline getirmiştir, bundan sonra burası fütüvvet yolu, terbiyevi bir esnaf kuruluşu olan ahi şeyhlerine, resmen Bizans'ı gözetleme görevi ile verilmiştir (Haskan, 2001, 1. c., s. 28-30). Kendilerine gözcü baba denilmiş, Göztepe semtinin adı buradan geldiği kabul görmektedir. Bu ahi dergahları gözetleme vazifesini kademeli olarak ateş yakmak suretiyle yapıp Üsküdar sahildeki bir olayı İznik ve Bursa'ya hızla duyuruyorlardı; ilk olarak Üsküdar ile Çamlıca arasında Gül Baba, ikinci gözetleme noktası Gözcü Baba tarafından Göztepe'de, üçüncü nokta İçerenköy' de Ali Baba tarafından yapılıyordu (Haskan, 2001).

Foto 2.1: 1870’lerde Üsküdar’da Ahşap Sokak Dokusu (Özendes,1999:114)

Bektaşî babalarının isyancıları ayaklandırdığı, yeniçerileri destekledikleri iddiasıyla II. Mahmud Bektaşî Tekkelerini kapatmış olduğu malûm olduğu üzere, tekkelerin büyük bir kısmı yıkılmış, tekke vakıflarına ait araziler satılmış veya el konulmuş, tekkelerde bulunan türbeler yıkılması yerine buralara Nakşî türbedarlar atanmıştır (Maden, 2010). Ocağın kaldırıldığı gün Yeniçerileri destekledikleri tespit edilen “Kıncı Baba Üsküdar’da, İstanbul Ağasızâde Ahmed Tophane’de ve Salih Efendi Babihümayun’da 10 Temmuz 1826’da halkı sözleriyle kalben ve fiilen azdırmak, Yeniçeri isyanına destek vermek” gibi suçlamalarla idam edildiler (Maden, 2010).

“Üsküdar’da Nuhkuyusu civarında Kıncı Baba tekkesi de yıktırılıp zapt edilen enkazı ile 25 dönüm bağı ve 602 metrekare (1.050 zira) arsası, açık artırmayla iki kadın tarafından 3.500 guruşa satıldı. Ayrıca Kıncı Baba’nın tekkeye vakfettiği 164 metrekare (287 zira) arsa hazinece zapt edildi, Öküz Limanı’ndaki Bektaşî tekkesinin ise yalnızca meydan odası yıktırılıp, tekke şeyhi Ahmed Baba Hadim’e sürgün edildi. Bu arada tekke haziresinin de bir kısmı zarar gördü. Tekke şeyhine mahsus iki oda ile bitişiğindeki yeni yapılmış bir hane bırakıldı. Tekke mahalli ile 103 metrekarelik (180 zira) bahçesine ise el konuldu” (Maden, 2010).

Bunların yanında asıl kuruluş amacı tasavvuf yaşayışı ve ritüelleri olmayan tekkeler de mevcuttur. Bir şeyh idaresinde, misâfirhâne, haberleşme, himâye ve denetim amaçlı

kurulmuş Özbek, Hindi ve Afgan tekkeleri, Okçular tekkesi, Miskinler tekkesi gibi tekkelerde bulunmaktadır.

Psikolojik, pedagojik ve tıbbi alanlar dahil geniş bir hizmet sahası olan, bölge ziraatını yöneten zâviyelerden Miskinler Tekkesi medeniyetimizi anlayabilmek için tekkelerin en verimli araçlar olduğunu ifade etmektedir (Kara, 1999). Cüzzamlılar için hastahane, bakımevi, karantina bölgesi, hastalık sebebiyle tecrid edilen kişilerin manevi rehabilitasyon merkezi olarak görev yapan Miskinler Tekkesi Üsküdar Karacaahmet’de bulunmaktadır. (Yücer, 2004).

Tekkelerde, “kültür tarihimize yüzlerce ilim ve fikir adamı, şâir, mürşid ve sanatkâr yetişmiştir” (Kemikli, 2007). Osmanlı Üsküdar’ında tekkeler, sadece tasavvufi öğretinin verildiği yerler değil, aynı zamanda medresenin, yapılan ibadet ve sohbetlerle câminin, başta hat, tezhip, minyatür, ebru, cilt gibi süsleme ve kitap sanatları, şiir ve musikinin yapıldığı yerler olup ayrıca tekkenin faaliyetlerini destekleyen vakıflarla, sosyal ve iktisadi dayanışma merkezleri, gezgin dervişlerin konakladıkları misafir hanelerdir. (Kemikli, 2007).

2.2.2. Bağlı Oldukları Tarîkatlara Göre Üsküdar Tekkeleri

Tekkelerin bir kurucu şeyhin, bağlı olduğu tarîkat üzerine kurulmakla birlikte birçok tekkenin zamanla değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bunun için bir tekkeyi çoğu zaman birkaç tarîkatla anmak mümkündür. Bazı tekkeler, özellikle asitaneler ait oldukları tarîkatla anılırlar; Üsküdar Mevlevîhâne’si, Afgan, Hindi ve Özbek Kalenderhaneleri, Rifâiyye Tekkesi, gibi.

Tekke ve tarîkatların yoğun olduğu Üsküdar’da, Çavuş Deresi, Bülbül Deresi kıyıları yerleşimin olduğu kadar tekkelerin de yoğunlaştığı yerlerdir. Üsküdar merkezi Mihrimah Sultan ve Yeni Valide Câmîi etrafında gelişmiştir; Gündoğumu Caddesi civarı, Valid-i Atik tekkesi ve Çinili Câmîi yakınlarında yoğunlaşmış en çok Halveti tekkesi bulunmaktadır. Salacak civarında dört tekke bulunmaktadır. Üsküdar’da (Beykoz ve Kartal hariç) 20 Halveti, 16 Celveti tekkesi, 13 Nakşi, 10 Rifâî, 3 Bayramî, 8 Kadirî, 8 Saadî, 2 Bedevî, 1 Mevlevî tekkesi bulunmakta, Şazeliyye’nin Üsküdar’da tekkesi bulunmamaktadır (Özcan, 2020).

Tablo 2.1: Üsküdar’da tarîkatlarına göre tekke sayıları (Özcan, 2020)

Tarîkatlar	Sayıları
Halvetiyye	20
Nakşibendiyye	13
Kadirîyye	8
Rifâiyye	10
Saadiyye	8
Celvetiyye	16
Bayramiyye	3
Bektaşîyye	6
Mevleviyye	2
Bedeviyye	4

Üsküdar’da bir tarîkatın merkezi konumunda önemli asitaneler mevcuttur. Bunlardan Aziz Mahmut Hüdâî Tekkesi, Celvetiyye kurucu şeyhinin türbesini barındıran, Celvetiyenin merkezi kabul edilen külliye içerisinde yer almaktadır. Celvetiyye, Aziz Mahmud Hüdâyî’nin vefatından sonra Selâmiyye (kurucusu Selâmi Ali Efendi (ö. 1692), Hakkîyye (kurucusu İsmâil Hakkı Bursevî), Fenâiyye (kurucusu Kütahyalı Fenâî Ali Efendi (ö.1745)), Hâşimiyye (kurucusu Hâşim Baba (ö. 1783)) adlı dört şubeye ayrılmıştır (Yılmaz, 1993). Bunlar Selami Ali Efendi Tekkesi, Fenâî Tekkesi, Bandırmalızâde Mustafa Haşim Efendi’nin Dergâhı Hâşimiyye’nin âsitânesi olarak faaliyet göstermiş (Yılmaz, 1997).

Tekkelere ait önemli listelerden, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Kâmil Kepeci koleksiyonu 6290 numarada kayıtlı “İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukû’atı Defteri”nden çıkarılan listede (1866-1880) tarihleri arasında Üsküdar özelinde tüm tekkeler yedi ayrı tekkeye bağlanmış, nüfusları ve kaç tekkenin bağlı bulunduğu belirtilmiştir (Özcan, 2020). Bu sistemle tekkelerin etki alanları, yoğunlukları okunabilmektedir (tablo.3.2).

Tablo 2.2: Merkez Tekkeler, Nüfusları ve Bağlı olan tekke sayıları (Özcan, 2020).

No	Tekke Adı	Nüfusu	Bağlı Tekke Sayısı
1	Üsküdar'da Halvetiyye'den Nasûhî Tekkesi	9	19
2	Üsküdar'da Nakşibendiyye'den Selimiye Tekkesi	19	9
3	Üsküdar'da Halvetiyye'den Aziz Mahmud Efendi Tekkesi	23	8
4	Üsküdar Mevlevihânesi	23	
5	Üsküdar Çinili Câmii civarında Nakşibendiyye'den Afgani Kalenderhane Tekkesi	6	
6	Üsküdar Özbekler Tekkesi	16	
7	Üsküdar'da Menzilhane yokuşunda Rıfâî Tekkesi	9	9

İstanbul'da bulunan "otuz kadar Celvetî tekkesinden on sekiz tanesi Üsküdar'da yedisi câmi ve mescid olarak hizmet vermeye devam ederken altısı yıkılmış, beş tanesi ise tamamen kaybolmuştur" (Yılmaz 2003).

Nakşi şeyhi atanmış Özbek, Hindi ve Afgan tekkeleri veya Kalenderhaneleri, bekar dervişlere ev sahipliği yaparken seyyah dervişlerin İstanbul'a ister ziyaret ister Hac-Umre maksadıyla geldiklerinde geçici olarak barındıkları, ağırlandıkları mekânlar olmuştur (Yücer, 2004).

Özbekler tekkesi, Üsküdar'daki Afganîler Tekkesi ve İstanbul'daki diğer Özbek Tekkeleri ile bağ kurmuş, Orta Asya tasavvuf kültürünün ve Yeseviyye tarikatının yaşatıldığı yer haline gelmiştir (Tanman, 2007). Altıncı Şeyh Mehmed Sâdık Efendi'nin Buhara'da öğrenip burada icra etmesiyle ebru sanatı, oğlu ve yerine geçecek isim olan "Hezarfen" lakaplı Şeyh İbrâhim Edhem Efendi'nin hat, ebru, ince marangozluk, hakkâklık, matbaacılık, dokumacılık, oymacılık gibi el sanatları

tekkelerin geleneksel Türk sanatı içerisinde önemli bir yeri olduğunu göstermekte, bu döneme ilim ve sanat merkezine dönen tekke ünlü simaların uğrağı olmuştur (Tanman, 2007).

Rifâî asitanesi, Şeyh Hafız Efendi Tekkesi, Hafız İbrahim Efendi Tekkesi, Yusuf Rıza Efendi Tekkesi, bulunduğu semt olan Menzilhane Tekkesi, zikir günü sebebiyle Perşembe Tekkesi olarak birçok farklı şekilde anılmıştır.

Nasûhî Tekkesi (Şeyh Nasûhî Mehmed Efendi Tekkesi), Üsküdar Doğancılar'da Tunusbağı Caddesi üzerinde Halvetiyye'nin Şâbâniyye'ye bağlı Nasûhiyye kolunun âsitânesi ve pîr makamıdır (Tanman, 2006).

2.2.3. Farklı İsimlerle Anılan Üsküdar Tekkeleri

Tekke kelimesi farsça metinlerde dergah olarak kullanılmış, değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda “zâviye, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk'a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat” gibi isimlerle anılmıştır (Kara, 2011). Zâviyeler bir şeyh ile dervişlerinin barındığı daha küçük ölçekli tekkeler için kullanılmıştır (Tanman, 2011). Tabloda Üsküdar'da dergâh ve zâviye olarak adlandırılmış tekkeler listelenmiştir. Hiçbiri için sadece bir terim kullanılmış değil, farklı kaynaklarda farklı isimle anılmışlardır.

Tablo 2.3: Farklı isimlendirilmiş Üsküdar Tekkeleri

Dergâh Olarak Anılan Üsküdar Tekkeleri	
Behçet Efendi Dergâhı	Nakşibendiyye
Himmet Efendi Dergâhı	Bayramiyye
Şah Nurullah Dergâhı	Halvetiyye, Sadiyye, Sünbülüyye
Kepçe Dede Dergâhı	Rifâiyye
Beylerbeyi Bedevî Dergâhı	Bedeviyye
Salacak Dergâhı	Bayramiyye, Kadirîyye
Çilehâne Dergâhı	Celvetiyye
Kapıcı Dergâhı	Cerrahiyye, Sadiyye
Nur Baba Bektaşî Dergâhı	Bektaşîyye, Nakşibendiyye

Abacı Dede Efendi Nakşi Dergâhı	Bayramiyye, Nakşibendiyye
Dovancı Mustafa Efendi Dergâhı	Halvetiyye, Celvetiyye
Zaviye Olarak Anılan Üsküdar Tekkeleri	
Yarımcı Baba Zâviyesi	Kadirîyye
Hacı Cedîd Zâviyesi	Kadirîyye
Ahmed ibni Mehmed Zâviyesi	Kadiryye
Emekyemez Hüseyin Efendi Zâviyesi	Kadriyye
Kapıağası Mescidi Zâviyesi	Sadiyye, Cerrahiyye
Mescid Olarak Anılan Üsküdar Tekkeler	
Mihrimah Sultan Mescidi	Celvetiyye
Selimiye Mescidi	Nakşibendiyye
Devatcızâde Mescidi	Celvetiyye
Hüdâî Aziz Mahmud Efendi Mescidi	Celvetiyye

2.2.4. Üsküdar Tekkeleri Mekânsal Örgütlenmesi

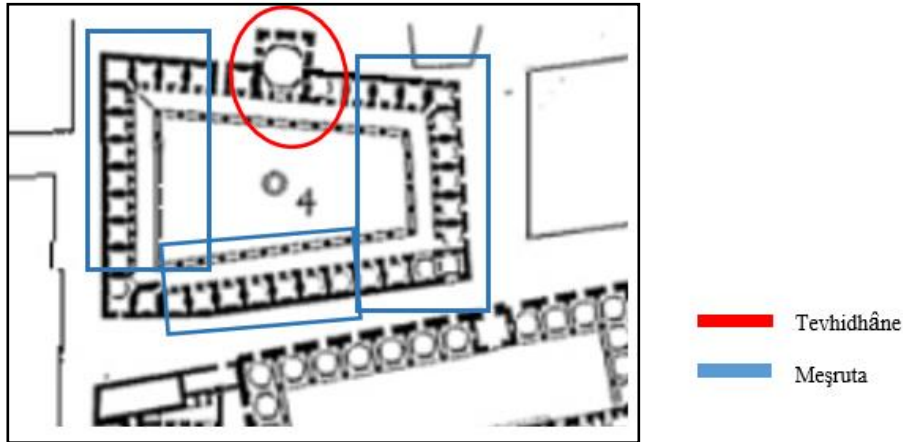
Çalışma alanımız olan Üsküdar'da özgün plan şemaları bozulmadan günümüze ulaşabilen tekkelerin sayısı oldukça azdır. Tekkeler basit-ahşap yapılar da olması ve zamanla önemini kaybetmesi gibi sebeplerle günümüze ulaşamamış, beklenen kullanım sağlanamadığı takdirde doğrudan basit bir mahalle câmi veya mescidi haline gelmiş, yeni ihtiyaç sebebiyle mekânsal kurgularında epey değişiklik yapılmıştır (Eyice, 1963).

Tekke fonksiyonlarının çoğunluğunun okunabilir olması genel kriterimiz olmuş, daha okunur ve anlaşılır olması sebebiyle Üsküdar Tekkeleri 3 gruba ayırıp irdelenilmiştir, 1. Grupta külliye içinde veya tekke külliyesi şeklinde olarak kurulan kapsamlı tekkeler; 2. Grupta daha mahalle ölçeğinde önemli birkaç fonksiyonu barındıran zâviye olarak anılan tekkeler, 3. grupta başka fonksiyondan tekkeye (meşihat vaz' ederek) dönüştürülen veya câmi-tekke olarak kullanılmış olanlar yer almaktadır. Mevcut olmayan tekkelerden de mîmârî bilgisi edinilebilmiş olanlar mümkün olduğunca dahil edilmeye çalışılmıştır.

1. Grup; Külliye Hâlinde Bulunanlar ve/ya Âsitâneler

Bu gruptaki yapılar özgün veya kısmen özgünlüğünü korumuş olup tüm tekke fonksiyonlarını okuyabildiğimiz, avlu etrafında fonksiyonların tevhidhâne merkezli olacak şekilde yerleştiği tip planlara sahiptir. Belirtilen grubun plan şeması çeşitlilik göstermektedir. Yapı kompleksi avlunun merkezinde ibadet mekânı (tevhidhâne, semâhâne) diğer yandan çevresinde sıralanan; derviş hücreleri, selâmlık, haremlik mekânları, mutfak-taamhane, türbe, çeşme gibi bölümler bulunmaktadır. Tevhidhâneler bazen derviş hücreleri arasında, bazen derviş hücrelerinin bir ucunda, bazen de avlu duvarına bitişik yer almıştır. Şeyh ailesinin evi olan harem, diğer mekânlardan bağımsız inşa edilmiştir. İç avluda bir şadırvan ve su deposu bulunmakta, tuvaletler ibadet, barınma ve yemek bölümlerinden ayrıdır.

Bir tarikat merkezi olan asitaneler ve külliyeler bu gruptadır. Valide-i Atik Tekkesi'nde, Hüdâî Asitanesi, Nasûhiye Asitanesi, olduğu gibi külliye içerisinde bulunabildiği gibi, direk tekke fonksiyonu için kurulmuş Hüdâî Külliyesi şeklinde olabilmektedir.

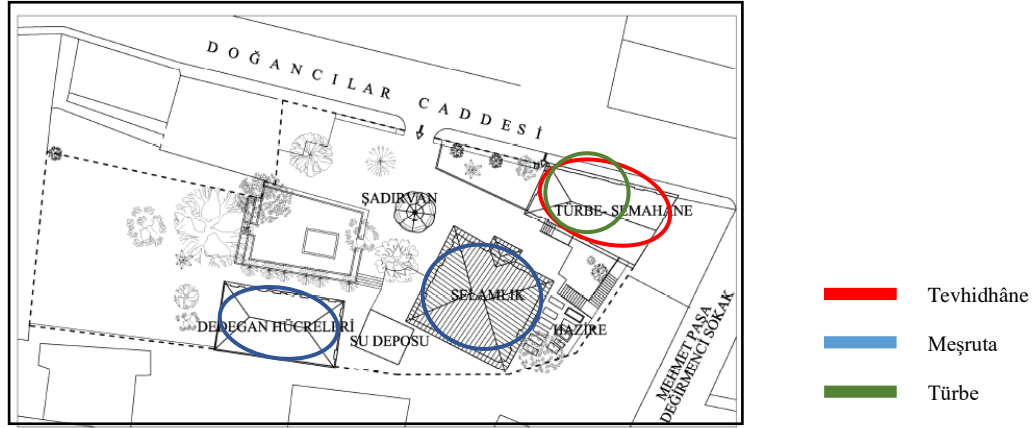
Çizim 2.1: Valide-i Atik külliyesi

Çizim 2.2: Hüdâi külliyesi (VGM arşiv)

Çizim 2.3: Nasûhî külliyesi (VGM arşiv, 1833), (İşli, 1998)

Çizim 2.4: Üsküdar Mevlevîhânesi, Rölöve Vaziyet Planı (KTVKK arşiv)

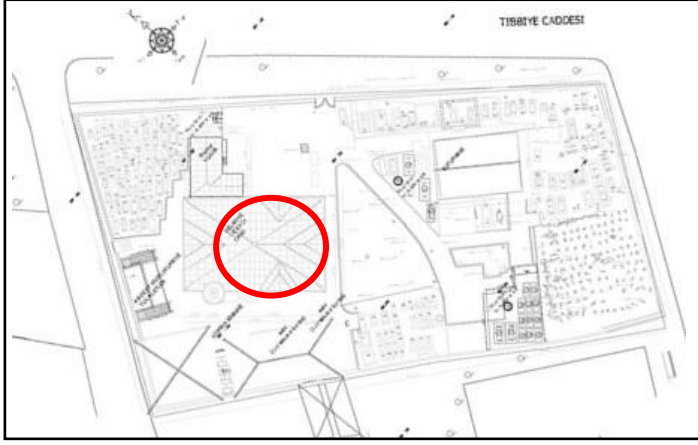

Çizim 2.5: Özbekler Tekkesi, Vaziyet Planı

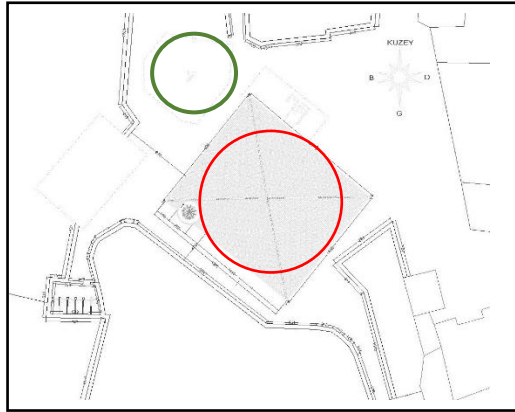
2. Grup Birkaç Fonksiyonu Barındıran Zâviye

İkinci gruptaki tekkeler, ibadet bölümü câmi olarak da tasarlanmış, yanında, türbe-hazire, meşruta veya çeşmeden oluşan küçük ölçekli kuruluşlardır. Tevhidhânenin kuzey cephesi hariç genellikle hazireyle çevrilidir. Kâgir çoğunlukla kare planlı, kırma çatılı tek câmi formundadırlar.

Bir câmiye meşihat konması ile câmiden tekkeye dönüştürülen; Malatyalı İsmail Ağa Câmi'ne meşihat konmasıyla kurulan Şeyh Seyit Mehmet Efendi Tekkesi ve Şehit Süleyman Paşa Câmii'nde Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi' ni de bu gruba dahil edebiliriz.

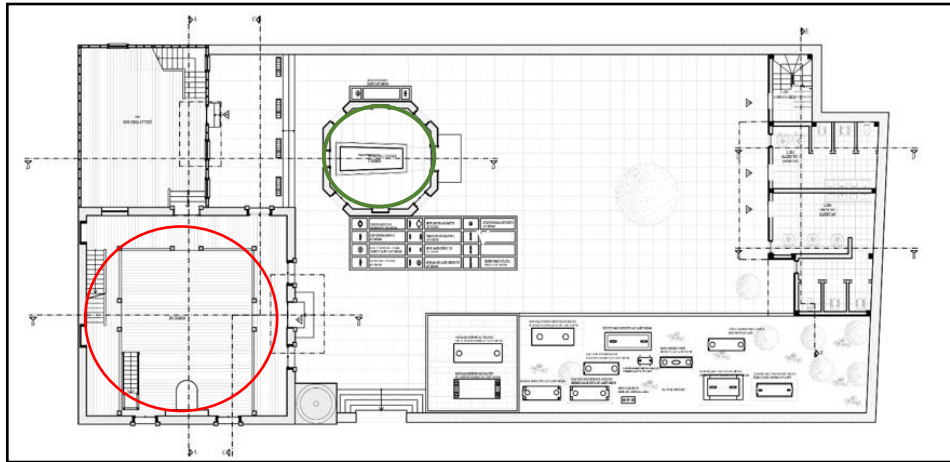
Çizim 2.6: Çiçekçi Câmîi Tekkesi, Selimiye tekkesi (VGM arşiv, Hazırlayan Sırn Akıncı)

- Tevhidhâne
- Türbe

Çizim 2.7: Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi
VGM arşiv)

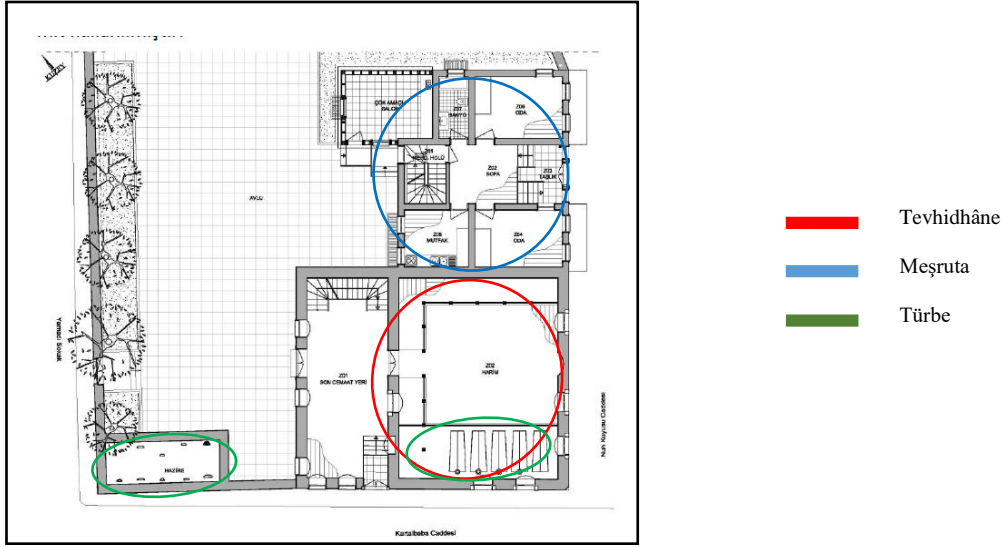
(Şeyh Câmii,

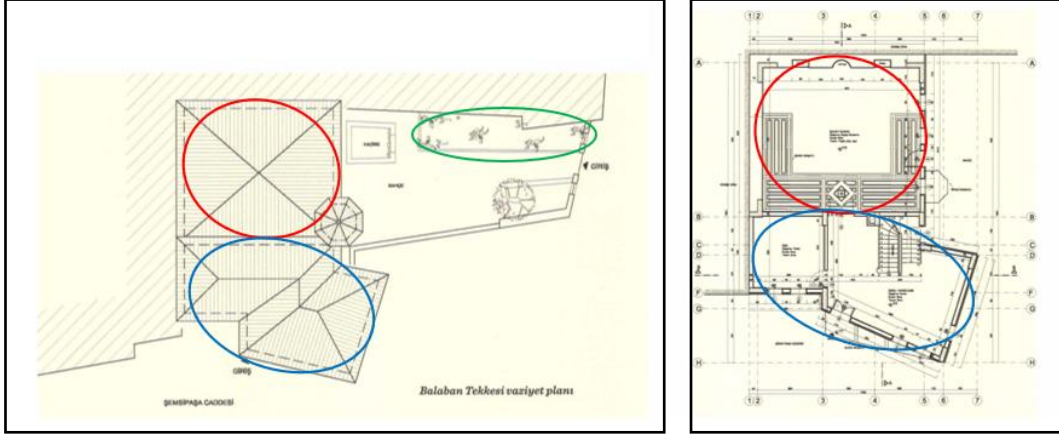
Çizim 2.8: Fenâî Ali Efendi (Yaldızlı, Yıldız) Tekke, (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti)

Grup 3 Tüm Fonksiyonların Tek Mekânda Çözüldüğü “Ev Tekkeler”

Gündelik hayatla ibadet fonksiyonlarının (selâmlık, harem, derviş hücreleri, mutfak v.b.) iç içe hatta aynı yapıda olabildiği örnekleri barındırır. Bu sebeple cephe düzenleri ve bazı detaylarıyla sivil mîmârî ye yakınlık gösterir. Tanman (1990) bu gruba ait tekkelere “ev-tekkeler” adını vermektedir. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla ev-tekkeler şeyhi ve ailesi tarafından kullanılmaya devam etmiş, bir çoğu zaman içinde yok olup gitmişlerdir, Beylerbeyi’ndeki Bedeviyye’ye mensup Havuzbaşı Şeyh Nevruz Tekkesi, Kartal Ahmet Baba, Balaban Tekkesi ev tekkeye güzel örneklerdendir.

Çizim 2.9: Kartal Baba Tekkesi (VGM arşiv)

Çizim 2.10: Üsküdar Balaban Tekkesi Planları (Üsküdar Belediyesi)

3.2.5. Üsküdar Tekkelerinin Mevcut Durumları

3.2.5.1. Yerinde Olmayan Üsküdar Tekkeleri

Neredeyse her sokakta türbe ve mezarlarıyla, çıkmaz sokaklarıyla insanı karşılayan Üsküdar'da bazılarının yeri ve isimleri net olmamakla birlikte beş yüz sene zarfında 80 civarında tekkeden söz edilmektedir (Özcan 2020). Bunlardan yalnızca birkaç tanesi tüm fonksiyonlarıyla ayaktadır, çoğunun bir iki mekânı, mezarı veya sadece ismi kalmıştır. Birçoğunun yerine farklı yapılar yapılmış, zamanla harap olup yıkılmıştır. Aşağıda değişik kaynaklardan derlenen Üsküdar tekkelerinin bilgileri ve mevcut durumlarını belirtir tablo yer almaktadır.

Tablo 3.4: Mevcut Olmayan Ancak Kaynaklarda Geçen Üsküdar Tekkeleri

	Adı	Konum	Yıl	Tarikat	Durumu
1	Abacı Dede-Nakşi Tekkesi	Validei Atik Mahallesi, Abacıdede Sk., 232 ada 33 parselde (türbesi).		Nakşibendiye	Türbe mevcut. Tekke aynı sokakta idi (Korkusuz, 2016)
2	Arif Dede Efendi Tekkesi		18. yy başı		“Eski Toptaşı Caddesi ile Harmanlık Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesinde, Arakiyeci Hacı Mehmed Mescidi (Kapağası Mescidi) içerisinde tesis edilmiş“ (URL2, Haskan)
3	Avnizâde Tekkesi		1825 (İşli)	Kadirî	“Arakiyeci Sokağı ile Eski Ekmekçi Başı Sokağı arasında idi” (Üsk.Belediyesi, İşli).
4	Ayşe Sultan Tekkesi	Salacak Mahallesi, Öğüdül Sokak üzerinde idi	1618	Celveti	Mezar ve boş arsa
5	Bandırmalızade Tekkesi, (Haşim Baba Tekkesi, Şeyh Yusuf Efendi, İnadiye Tekkesi, Şeyh Galib Efendi Tekkesi)	İnadiye Mescidi Sokağı, 398 Ada, 16 ve 17 parseller	1732	Celveti yye	Haziresi Çiçekçi Câmi avlusuna taşınmıştır (Haskan, C.1, s.125). 17 parseldeki kalıntılar hamama ait olduğu düşünülmüş, tescillidir.

6	Cedid Hacı Dede Tekkesi (Bali Çavuş Tekkesi, Hacı Cedit Zâviyesi)	Tunusbağı civarında ve Bali Çavuş (Tunusbağı Mescidi) Câmi içinde tesis edilmişti.	1871 (İşli)	Kadirî	İnadiye mezarlık içinde olarak geçmekte, yeri tam tespit edilememiştir.
7	Ekmek Yemez Tekkesi (Emek Yemez Tekkesi)	Salacak Mahallesi, 354 ada 6 parsel	1767	Bayra miyye	Şeyh evi mevcut.
8	Feyzullah Efendi Tekkesi (Şeyh Rûmî Efendi Tekkesi)	Ahmediye Mahallesi, Gündoğumu Caddesi, 403 ada 34 parsel	18.yy	Şabanî	Arsası ve hazîresi mevcuttur
9	Gizlice Evliya Tekkesi	Aziz Mahmud Hüdayi Mahallesi, 394 ada, 4-5 parsel	16.yy		Hazire.
11	Halim Gülüm Tekkesi (Halim Kerim, Zincirlikuyu Tekkesi)	Mimarsinan Mahallesi, 445 ada, 1 parsel	18.yy	Kadirî	1950lerde yola katılmak suretiyle yıkılmıştır.
12	Hallaç Baba Tekkesi (Gani Efendi Tekkesi)	Mimarsinan Mahallesi, 253 ada, 19 parsel	17.yy	Rifâîy ye	2 katlı ahşap tekke 1963'te çökmüş, 6 adet mezarlık Yeni Valide Câmi haziresine götürülmüş, yerinde Halil Rüştü İlkokulu

					bulunmaktadır (İşli, 1998).
13	Hindîler Tekkesi (Feyzullah Efendi Tekkesi)	Selami Ali Mahallesi, 252 ada, 10 parsel	1737	Kadirî	Mezarlık.
14	Karacaahmet Tekkesi		16.yy	Bektaş i	Karacaahmet mezarlığı içerisinde, muhtemelen türbe yanında idi.
15	Küçük Çamlıca Tekkesi			Bektaş i	Küçük Çamlıca Tepesi'nin güney eteklerinde (URL2).
16	Mihrimah sultan tekkesi				Mihrimah Sultan Câmî içerisinde tesis edilmiştir.
17	Miskinler Tekkesi		1514		Karacaahmet Mezarlığı'nda yer almaktaydı (Ekimci, 2011).
18	Muhyi Efendi Tekkesi (Himmet Baba Tekkesi, Bezciade tekkesi, Salı Tekkesi)	Zeynep Kamil Mahallesi, 204 ada, 32 parselde idi.	1616	Bayramiye	Kâgir tevhidhâne ve ahşap meşrutası vardı, Zeynep Kamil Hastanesi yapılırken yıkıldı, mezarlar Çiçekci Câmî haziresine kaldırıldı.
19	Musa Baba Tekkesi (Selim Efendi Tekkesi, Sadık Efendi Tekkesi)	Selamiali Mahallesi, 241 ada 83 parsel	19.yy başı	Nakşibendiye	Bahçe ve mezarlık (1313,16 m2).

	veya Çınar Tekkesi)				
20	Nurbaba Tekkesi, Tahir Baba Tekkesi, Çamlıca Tekkesi	Sultantepe Mahallesi, Câmi sokakta idi	18.yy	Bektaş i	yerinde bir çok bina mevcut
21	Raufî Ahmet Efendi Tekkesi (Safvetî Dergâhı)		17. yy sonu 18.yy başı	Halvet iyye	Sinan Paşa Câmî yakınında konumlandırılmıştır. 1940lı yıllarda yangında yok olduğu düşünülmektedir (Ekimci, 2011).
22	Saçlı Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi	402 ada, 9 parsel	1766 (İşli)		Yerinde Vakıfbank bulunmaktadır, mezarlığı mevcuttur.
23	Safvetî Paşa Tekkesi (Kazderesi Tekkesi, Ahmet Paşa Tekkesi)	Ahmediye Mahallesi, Sümbülzade sokak, 400 ada 21 parsel		Şabani yye	Üsküdar İtfaiyesinin bulunduğu yerde idi.
24	Sandıkçı Şeyh Edhem Baba Tekkesi	Mimarsinan Mahallesi, 253 ada, 4, 66, 160, 128 ve 129 nolu parseller	1857 (Ekimci)	Rifâîye	Tek katlı ahşap tevhidhâne ile doğu ve batısında konulanmış ikişer katlı ahşap yapılar mevcuttu (Ekimci,2011).
25	Selami Ali Efendi Tekkesi (Acıbadem Tekkesi)	Üsküdar Amerikan Kız Koleji ve Eski tramvay	1685-1688 (DAİ)	Celveti yye'ye bağlı	

		durağını kapsamaktaydı . Ve Selamiali Efendi câminin yerinde (DAİ)		Selâmi yye	
26	Serbölük Şeyh Ahmet Keşfi Efendi Tekkesi	Zeynep Kail Mahallesi, 206 ada, 18 parsel	1851	Kadirî yye	Yerinde Zeynep Kamil İÖO mevcut (Üsk. Belediyesi)
27	Seyfeddin Efendi Tekkesi			Sa'diy ye	“Çavuşderesi Caddesi üzerinde ve Tekke Arkası Sokağı'nın sağ tarafındaki Salih Efendi câmi içinde tesis edilmiştir” (URL2) Mevcut değil.
28	Şeyh Celâleddin Efendi Tekkesi	Sultantepe Mahallesi, Selvilik Caddesinde			Mevcut değil.
29	Şeyh Hasib Efendi Tekkesi (Şeyh Sadık Efendi Tekkesi)	Balcılar Yokuşu ve Şair Zati sokaklarının kesişiminde, 262 Ada 10, 11 parselde	1689	Nakşibendiye olarak kurulu p Bedevi yye (Ekim ci)	Ahşap tevhidahne binası, meşruta ve türbeden oluşan tekke yapıları 1930 yılından önce yıkılmış arsasına betonarme çok katlı apartman yapılmıştır (E.D. İşli, s.125).
30	Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi		18. yy	Celveti yye	“Üsküdar'da Mirahur Câmii içinde tesis

			mevc uttu		edilmiş bir tekke idi” (URL2).
31	Şeyh Sadık Efendi Tekkesi, (Şeyh Hafız İsmail Efendi Tekkesi)	Zeynep Kamil Mahallesi 281 ada 48 parsel	1801	Halvet iyye	1 kabir 2 mezar taşı olan boş arsa.
32	Tahir Baba Tekkesi (Nur Baba Tekkesi, Çamlıca Bektaş Tekkesi)	Kısıklı Mahallesi, 798 Ada, 52 parsel	1798	Bektaş iyye	Hazire Kalmıştır.
33	Toygar Tepe Tekkesi (Pazar Tekkesi)	Mimarsinan Mahallesi, 250 Ada, 7 parsel	19. yy başı	Rıfâîy ye	Saçlı Şeyh Hüseyin Efendi tarafından inşa edilmiş, türbe ve birkaç kabir mevcuttur. (Ekimci,2011).
34	Ümmi Ahmet Efendi Tekkesi	Validei Atik Mahallesi, 179 Ada, 40 ve 41 parseller	18.yy başı	Şabanî yye	Mezarlık ve arsası mevcuttur.
35	Yarımca Dede Tekkesi, (Öküz Limanı Tekkesi, Paşalimanı Tekkesi)	Sultantepe Mahallesi, 1310 ada, 79 parsel.		Bektaş iyye	Silahtar Abdurrahmanağa Câmi'nin arkasında, sadece Yarımca Baba'nın kabri bulunmaktadır.

3.2.5.2. Mevcut Üsküdar Tekkeleri ve Kullanım Durumları

Tekkeler temsil ettiği zaman içerisinde, sosyal ve siyasi durumlarla din ile tarikat tamamen iç içe ve uyumlu şekilde dayanışmayı sağlamış, devlet tarafından hürmet görmüştür.

bir şekilde korunup günümüze ulaşabilmiş Üsküdar Tekkelerinin korunma durumlarıdır. Farklı fonksiyonlarla kullanılan; yeniden yapılmış veya birçok restorasyon görüp ayakta duran tekke tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.5: Mevcut Üsküdar Tekkeleri Durumları

	Adı	Konum	Yıl	Oluşumu Ve Tarîkatı	Güncel Kullanım
1	Acemler Tekkesi (İraniler Tekkesi)	Seyit Ahmet Deresinde, 1129 ada 7 parsel		Caferi	Câmi olarak kullanılmakta. Özgünlüğünü kaybetmiş. (Detay; Haskan s.220)
2	Afganlılar Tekkesi (Kalenderhane Tekkesi)	Muratreis Mahallesi 182 ada 34-35 parsel, Çinili Câmi Karşısı	1792-3	Kalanderhane Nakşibendiyye	Belediye tarafından Kültür Merkezi olarak kullanılmakta.
3	Ahmediye Tekkesi (Şeyh Mehmut Efendi Tekkesi)	Ahmediye mahallesi Gündoğumu Caddesi 403 ada 27 parsel	1878	Şeyh Mahmud İzet Efendinin Ahmediye Câmi'ne 1878 tarihli vakfiye ile Rifâî Meşihatı koymasıyla oluşmuştur.	Tekke fonksiyonu mevcut değil, külliye 2021 de VGM tarafından restore edilmiştir.
4	Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi (Şehit	Halk Caddesi, 403 ada 87 parselde		Ahmet Sıtkı Efendi her Salı Rifâî zikri yapılmı	Câmi olarak kullanılmakta.

	Süleyman Paşa Câmî)			için mesihat koymuştur.	
5	Alaca Minare Tekkesi (Şeyh Sadık Efendi Tekkesi)	Validei Atik Mahallesinde 193 ada, Boybey ve Miroğlu sokakların arasında bulunmaktadır.	1730	Nakşibendî	Özel vakıf kullanımında.
6	Atik Valide Sultan Tekkesi (Karabaş- 1 Velî Tekkesi)	Validei Atik Mahallesi 219 ada 1 parsel	1670 (DAİ)	Halvetiyye'ye bağlı Karabaşiyye	Özel vakıf kullanımında.
7	Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi Tekkesi	Aziz Mahmud Hüdâyî Mahallesi 443 ada	1594	Celveti Asitanesi	Câmî, ziyaretgah ve özel vakıf kullanımında.
8	Balaban Tekkesi (Yağcızade Tekkesi, İsfendiyar Tekkesi ve Sa'diler Tekkesi)	Aziz Mahmud Hüdâyî Mahallesi Eski Keresteciler Sokak ile Balaban	1764	Sa'dî	Belediye tarafından Kültür Merkezi olarak kullanılmakta.

		Caddesi köşesi			
9	Çınarlı, Çamlıcalı Mehmet Efendi Tekkesi	Atik Valide Mahallesi Çavuşderesi Caddesi 217 ada, 1 ve 2 parsellerde	17. yy başı	Halvetiyye'ye bağlı Şabaniyye	Özel vakıf kullanımında
10	Çiçekçi Câmi Tekkesi, Selimiye Tekkesi	Selimiye Mahallesi Tıbbiye Caddesi 288 ada 1 parsel	1836	Nakşibendiyy e	Câmi
11	Fenâî Ali, Yıldızlı Tekkesi	Validei Atik Mahallesi 175 ada 50 parsel	1714	Celvetî	Câmi
12	Hüseyin Efen di Dergâhı (Beylerbeyi Bedevi Tekkesi)	Küplüce Mahallesi 751 ada 37 parsel	1854	Bedeviyye	Mescid ve özel vakıf kullanımında
13	İskender Baba, Kaymakçı Tekkesi	Kefçedede Mahallesi 405 ada	1769	Celvetiyye	Özel vakıf kullanımında
14	Kapıcı Tekkesi	Aziz Mahmut Hüdâî Mahallesi, 441 ada, 21 parsel.	1617	Celveti	“Halil Paşa tarafından, sebil ve çeşme ile beraber, tahminen 1617 tarihlerinde

					yaptırılmıştır” (URL2). Tapuda mezar, ahşap ev ve kâgir türbe olarak geçmektedir.
15	Kartal Ahmet Baba Tekkesi	Pazarbaşı Mahallesi 191 ada 15 parsel	1878	Kadirîyye	Câmi
16	Kurban Nasuh Tekkesi (Şeyh Nuri Efendi Tekkesi, Çarşamba Tekkesi)	Ahmediye Mahallesi 256 ada 38 parsel	1856 (İşli)	Rifâîyye	Câmi
17	Malatyalı İsmail Ağa Tekkesi,Fethi Efendi Tekkesi, Kapiağası Tekkesi	Ahmediye Mahallesi 408 ada 21 parsel	1636		Câmi
18	Nalçacı halil efendi tekkesi	Tabaklar Mahallesi, 266 Ada, 7 Parsel	17. yy başı	Halvetiyye	Özel vakıf kullanımında
19	Nasûhî efendi tekkesi	Salacak Mahallesi, 364 Ada 12	1688	Halvetiyye bağlı Nasûhîyye	Câmi

		ve 13 parseller			
20	Özbekler Tekkesi (Hacı Hoca Tekkes i)	Sultantepe Mahallesi 1340 Ada 40 Parsel	1753	Nakşibendiyy e	Özel vakıf kullanımında
21	Perşembe Tekkesi, Tevfik Efendi Tekkesi, Şeyh Hafız Efendi Tekkesi, Rifâî Asitanesi	Ahmediye Mahallesi 276 Ada 29 Parsel	1732 (DAİ)	Rifâîyye	Üsküdar Belediyesince Restorasyonda.
22	Selami Ali Efendi Tekkesi (Kısıklı)	Kısıklı mahallesi 787 ada 2 parsel	1692 (Tatçı)	Celvetiyye'ye bağlı Selâmiyye	Câmi
23	Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi (Şeyh Câmi)	Sultantepe Mahallesi 507 ada 26 parsel	1651	Celvetiyye	Câmi
24	Üsküdar Mevlevihânes i	Aziz Mahmud Hüdayi Mahallesi, 373 ada 6 parsel	1792	Mevleviyye	Belediye tarafından Kültür Merkezi olarak kullanılmakta.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜSKÜDAR'IN CAMİ OLARAK KULLANILAN TEKKELERİNİN YENİDEN İŞLEVLENDİRME VE KORUNMA SORUNLARI

3.1. İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİ

Tarihi anıt gelecek nesillere aktarmamız gereken, bir medeniyetin gelişiminin, tekniğinin, tarihinin okunduğu, kentsel dokusuyla birlikte büyük ya da küçük tüm eserleri kapsamaktadır. “Koruma; tarih ya da sanat değeri taşıyan yapıların ya da kent parçalarının yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli önlemleri almaktır” (Hasol, 1988). Tarihi eser korumak sürdürülebilir dönüşümlerle görünür ve kullanılabilir olmasıyla mümkündür. Bu sebeple belli kurallar çerçevesinde, toplum yararına kullanılması için dönüştürülebilmektedir.

İşlev değişiklikleri, zamanla, çeşitli sebeplerle özgün işlevin yitilmesi ve yapının farklı bir amaç için kullanılmasıdır. Yapıların âtıl kalması veya yeniden yapılması en kötü bozulma sonuçlarını doğurabileceğinden, sürdürülebilir ekonomi, sosyal ve çevresel sonuçlar adına; anıtın bütünlüğünü, tipolojik özelliklerini, mekânsal ilişkilerini bozmayacak (Ahunbay, 2009), özgün değerlere, yaşanmışlığa, toplumsal kimliğe saygılı güncel bir işlev yüklemek koruma adına kaçınılmaz olmaktadır.

Belli sebep ve kurallarla sınırlandırılan işlev değişikliği, geleneksel dokusuyla bütüncül yaklaşım gerektirmekte, ölçeği, mekânsal kurgusu ve bezeme özellikleri korunacak şekilde yapılmalıdır. Özgünden ayırt edilebilir bütünlemeler yapılmalı, eklemeler yapının genel kurgusuna zarar vermemelidir. Tarihi mirasın yoğun olarak bulunduğu yerler, bütüncül koruma ilkeleriyle, kentsel ölçekte okunur, kültürel miras izlerinin takip edilir olması gerekmektedir.

Carta Del Restauro (1931) Madde 4' te “Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve binada gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanımlar verilmesi kabul edilir “,

Venedik Tüzüğü (1964) Madde 5- “Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir” ile ayakta duran yapıların uzun soluklu yaşamaları adına hasara neden olmayacak, planı değişmeyecek şekilde yeni fonksiyon-kullanım yüklemek gerekliliğinden bahsetmektedir.

Bu konuda özellikle tekke, hamam, kervansaray, manastır, endüstriyel miraslarımız sadece özel bazı durumlarda işlevini sürdürdüklerinden, bu yapılara yeni işlev vermek zorunlu olmaktadır (Ahunbay,2009).

3.2. SOKÜM, TEKKELERİN KAPATILMASI VE “MEYDAN MEŞKLERİ” GİRİŞİMİ

İnsanlık tarihi kadar eski olan gelenek-görenekler, inançlar “kimliği” oluştururken, ekonomik ve siyasi olarak baskın kültürler, küreselleşme, dijital pazar ve kültür endüstrisi gibi etkenlerle bu kimliği çürütmeye çalışmaktadır. UNESCO’nun 17 Ekim 2003 tarihli 32. Genel Konferansı’nda kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile somut olmayan kültürel mirasın da (SOKÜM) tıpkı maddi ve doğal miras alanları gibi var olduğuna ve değerli olduğuna dikkat çekilmiştir (G.Alptürker, Alptürker, Gök, 2021).

Tarihi arka planı sebep gösterilen, dönem şartlarında iyileştirilemeyeceği anlaşılan “Tekke, zâviye ve türbelerin kapatılması” 1925 yılında 677 sayılı kanun ile hayata geçmiştir. “Konya milletvekili Refik Bey (Koraltan) ve beş arkadaşının önerisiyle meclise sunulup kabul edilen Tekke ve Zâviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun; bütün tarikatlarla birlikte şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük, gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak amacıyla muskacılık gibi, eylem, unvan ve sıfatların kullanılmasını, bunlara ait hizmetlerin yapılmasını ve bu unvanlarla ilgili elbise giyilmesini de yasaklamıştır. Ayrıca yasa ile Türkiye Cumhuriyeti içinde padişahlara ait ya da

bir tarıkata çıkar sağlamaya yönelik tüm türbeler kapatılmış, türbedarlıklar kaldırılmıştır. Yasaya aykırı davrananlara para ve hapis cezası getirilmiştir. 1982 anayasasında "İnkılap Kanunları" (anayasanın 174. maddesine göre anayasaya aykırılığı iddia edilip iptal edilemeyecek kanun) arasında kabul edilerek koruma altına alınmıştır" (<https://tr.wikipedia>).

Durum yüz yıl gibi bir zaman içerisinde böyle iken, Kültür bakanlığı, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, İstanbul Devlet Türk Müziği Araştırma ve Uygulama Topluluğu Tasavvuf, İrfan ve Meydan Meşkleri Bölümü 2018 yılında kurulmuş, "...amacı geçmişten günümüze restore edilerek gelen külliye, medrese, tekke ve asitane gibi tarihi yapıların kadim kültürümüzden bizlere ulaştırmış ve unutulmaya yüz tutmuş tasavvuf kültürünü, tarikat ayinlerini ve merasimlerini usulüne ve erkanına uygun olarak icra etmekte, irfan mektebi olarak görülen tekkelerde tarih boyunca merasimler aracılığıyla aktarılan muhabbet, bugün Kültür Bakanlığı himayesinde kurulan topluluk ile yeniden milletimizin istifadesine sunulmuştur" denilmektedir (<https://www.meydanmeskleri.com/tr/hakkimizda>). devamında "Mevlevîye'nin yanı sıra Halvetî, Kadîrî, Rifâî, Bedevî, Vefai, Sadi gibi tarikatların cehri (sesli) olarak icra ettikleri merasimler adı geçen toplulukta icra edilmekte, bu zikirler Kuud, Kıyam, Devran, Bedevî Güllesi, Vefa Devri, Zenduri zikri gibi çeşitlilik göstermektedir ve usulüne uygun ehil kişiler riyasetinde milletimizle buluşturulmaktadır" (<https://www.meydanmeskleri.com/tr/hakkimizda>).

2020 ağustos ayında "Stajer Sanatçı Giriş Sınavıyla", 19 kişilik alım yapılmış ve "Meydan Meşkleri" adıyla oluşturulan toplulukta baş sorumluya "Postnişin" ünvanı verilmiştir (<https://meydanmeskleri.com/tr>). Böylece tasavvuf müziği, ayini, faaliyetleri, kültürü gösteri şeklinde insanlarla buluşturmak amaçlanmıştır.

Bu topluluğun başta Galata Mevlevîhâne'si, Sünbül Efendi Tekkesi'nde ve diğer birçok tekkede kültür festivalleri, kültür geceleri adı altında konserleri olmakta, tekkelerin "kültür yapılaşmaları" olarak işlevlendirildiği görülmektedir.

Çoğunun ilk kurulduğunda sadece mensupları tarafından veya kısa süre sonra minare ve minber ekleme şekliyle Câmî/ibadet yeri olarak da kullanıldığı düşünülünce bu kullanım "tekke" fonksiyonu için hem yapısal olarak hem işlev olarak en uygun kullanım olarak görülmüştür. Yüz yıllık bir süreci barındırdığı için gözlemlenerek bilimsel veri oluşturacak safhaya gelmiş gözükmemektedir.

3.3. KULLANIM ŞEKLİNE GÖRE TEVHİDHANELER VE İŞLEVLENDİRİLME SORUNLARI

Bektaşî tekkeleri ve ayrıca mescitleri olan Mevlevîhâneler dışında, tevhidhâneler vakit namazlarının kılındığı, tarîkat ritüelleri icra edildiği, Mevlevilerin Mesnevi şerhleri gibi, ders faaliyetleri yürüttüğü, mevlid ve hatim okunan, derviş hilafeti, posta oturma törenleri, aşure ayında aşure toplanmaları gibi ibadet, eğitim ve sosyalleşmenin bir arada olduğu birimdir (Tanman, 2014).

Câmi-tekke niteliğindeki kuruluşlar, aynı zamanda çevre halkının namaz kılmak için kullandığı ayin birimleri olduğundan (câmi-tevhidhâne) diğerler mekânlardan kopartılarak tekke hayatından soyutlanmakta, tekke mensuplarının kullandığı selâmlık, haremlik bölümleri ibadet mekânına yakın veya direk ilişkili fakat ayrı tasarlanmaktadır. Aynı şekilde kadınlar bölümü câmilerde olduğu gibi ana mekânı gören ama tecrit edilmiş şekilde düşünülmekteydi.

Tasarımında bağlı bulunduğu tarîkata ait simgelerin öncelikli olduğu az sayıda tekke örneği mevcuttur. Buna en güzel örneği Üsküdar Rifâî Asitanesidir. Tekkelerin büyük kısmının tevhidhânesi yerleşim düzeniyle câmi olarak da kullanılacak şekilde kurgulanmıştır.

Foto 3.1: Üsküdar Rifai Asitanesi'nden ayin anına ait resim (Varol, 2017)

Her tarîkatın farklı ve çok çeşitli tarîkat ritüelleri olup farklı şekillerde icra edilmekteydi. Genel olarak tarîkatları ayin şekillerine göre ayırırsak; Kıyami zikir yapan tarîkatlar (Kadirîye, Rifâîye, Bedeviye, Dussukiye, Sa'diye, Şazeliye), zikirlerini mihrab duvarına paralel saflar halinde başlayıp daire şeklinde devam eder, direk daire şekliyle veya içiçe daireler oluşturarak yapmaktadırlar. Bu sebeple kare ve

dikdörtgen formda tevhidhâneleri vardır. Aziz Mahmud Hüdâî, Nasûhîzade tekkeleri gibi.

Devrani zikir yapan tarikatlar (Halvetiye, Uşşakiye, Şabaniye, Nakşibendiye, Celvetiye, Bayramiye) ise daire formunda bir araya gelip zikir yapmaktadır (Tanman, 2014). Tevhidhâneler buna göre daire veya çokgen şeklinde tasarlanmaktaydı.

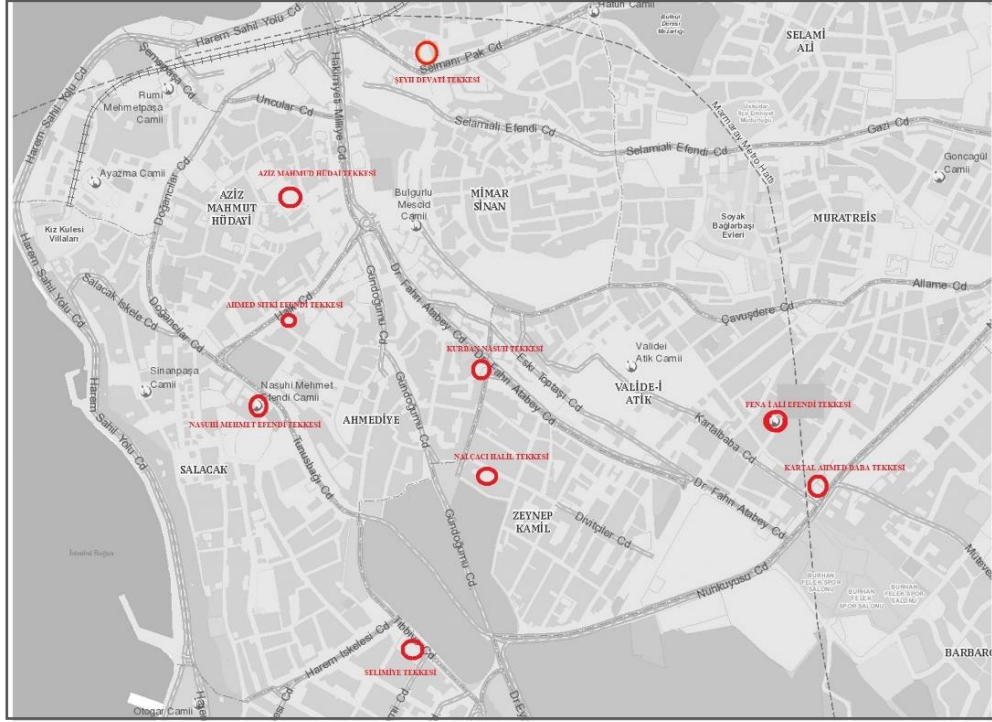
Tüm tekkelerin içerisinde az bir kısmı barındıran, tarikat ayin, ritüel için kullanılan, müzik aletleri, gibi çeşitli malzemelerin tevhidhâne içerisinde sergilenmesinin yapıldığı durumlar mevcuttur. Bu durumda işlev önerisi, müze, sergi veya kültür merkezi olabileceği gibi câmi fonksiyonuna engel teşkil etmeyecek şekilde sergileme yapılabilir.

Tekkelerde geleneksel sanatlar icra edilmekte, eğitim ve edebi faaliyetler sürdürülmekteydi. Bu sebeple özellikle ibadet mahalli dışındaki, nitelikli meşrutalar, avlular vs. geleneksel sanatların, eğitim öğretiminin yapıldığı, sergilendiği, seminerlerin yapıldığı birimler olarak kullanılmalıdır (Üsküdar Mevlevîhânesi gibi).

Selâmlık birimleri ise tekkelerin sosyal mekânlarıdır. Bir araya gelme, edebi, sanatsal, tasavvufî paylaşım, “muhabbet” i temsil etmektedir. Bu açıdan, Mescid i Nebevi'nin suffa bölümünden başlayıp İç Anadolu'da Yaran Meclisleri, Osmanlıda kahvehanelerin temsil ettiği kültür, kimliğimizin önemli parçasını oluşturmaktadır (Numan, 1982). Aynı şekilde Şeyh Şazeli kahvenin piri sayılmış, sabahlara kadar zikir yapan dervişleri ayakta tutması adına sembol içecek olmuştur. Bu açıdan bakılacak olursa kütüphane ve yeme-içme mekânlarının bir arada çözüldüğü küçük ölçekli yapılarda güncel işlev adına bir seçenektir.

3.4. ÜSKÜDAR'IN CÂMİ OLARAK KULLANILAN TEKKELERİ, KORUMA VE İŞLEV SORUNLARI

Üsküdar'da kuruluş amacı tekke olan veya sonradan tekke olarak kullanılmış yapılar 1925 sonrası kapatılma suretiyle işlevini yitirmiş ancak tamamen yok olmak yerine işlev değişikliği ile günümüze ulaşmış, toplumun her kesiminin her an ulaşabileceği şekilde kullanılabilen ve erişilebilir olan câmilerin, incelemesi yapılmış, sorunları, işlev değişikliği ve korunma durumları tartışılmıştır.

Şekil 3.1: Çalışma Konusu Tekkelerin Haritadaki Yerleri

3.4.1. Aziz Mahmut Hüdâî Tekke Ve Külliyesi

Tarihçe

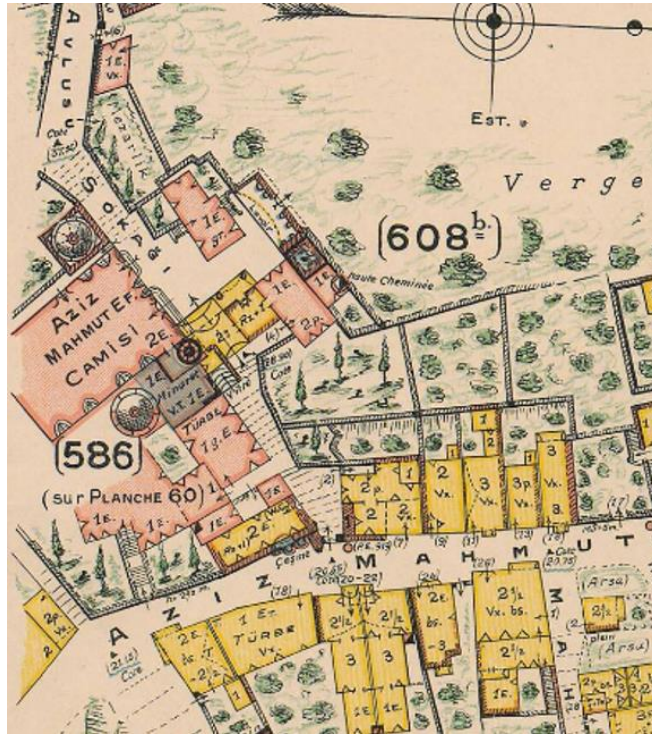
Aziz Mahmud Hüdâyi Külliyesi, Üsküdar'da adını verdiği Aziz Mahmud Hüdâyi Mahallesi'nde, 29 pafta, 443 ada, 24 parselde, 8.866 m² alan içerisinde yer almaktadır. Tekkenin banisi Celveliyî tarîkatı şeyhi Aziz Mahmud Hüdâî (1541-1623), 1589 da arsayı satın alıp aynı yıl inşaata başlamıştır. Muhtemelen mensuplarının da katkılarıyla 1594-1595'te tamamlanmıştır. Aynı zamanda tevhidhâne olarak kullanılan 1598-99 da baninin minber ilavesiyle câmiye çevrilmiş, etrafında derviş hücreleri, aşhane niteliğinde büyük mutfak, taamhane, 5 adet meşruta, cümle kapısı, 2 adet çeşme ve baninin türbesi bulunmaktadır (Tanman, 1990).

Kuruluşundan 19. yüzyıl ortalarına kadar Hüdâyi Tekkesi başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinde yaygın ve etkin olan Celvetiyye tarîkatının merkezi, asitane ve tarîkat külliyesi olmuştur. Zamanla birçok ekleme ve onarımla on bin metrekarelik geniş bir alana yayılmış olan külliye, 1850' de Üsküdar Çarşısı'nda çıkan yangın sonucunda Hüdâyi Türbesi dışında kalan binalar ortadan kalkmış dört sene türbe tevhidhâne olarak kullanılmıştır. 1855-56 da Abdülmecit tarafından türbe

dahil olmak üzere, külliye ilk yerleşim planı esas alınarak ancak dönemin mîmârî özelliği Ampir üslupta yeniden inşa ettirilmiş, câmi-tevhidhâneye bitişik hünkâr mahfili ve arsanın güneyine bir sıbyan mektebi ilave edilmiştir. 1899-1900’ de II. Abdülhamid’e yakın Lütfi Bey tarafından câmi-tevhidhânenin karşısına bir kütüphane ile kendisi ve aile efradı için birde türbe yaptırmıştır. 1894 yılındaki depremden hasar gören tekke Galip Paşa’nın Evkaf Nazırlığı döneminde tamir görmüş, 1901 yılında Sultan II. Abdülhamid’in emirleriyle harem bölümü (şeyh dairesi) inşa olunmuş ve tamir görmüş bütün masrafları şahsi hazinesi tarafından karşılanmıştır (Tanman, 2019).

1910 yılında yıldırım isabet etmesiyle minare ve türbedar bölümü zarar görmüş, minare yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca Mısır Hidivi İsmâil Paşa’nın kızı Fatma Hanım tarafından 1912 yılında türbeye giriş bölümü yaptırılmıştır.

Aziz Mahmud Hüdâyi Külliyesi, en etkin tasavvuf kültürü merkezlerinden birisi olmuştur. Kurucu şeyhin çok yönlü ve geniş tesir alanıyla her kesimden insan etkilenmiş ve bu böyle devam etmiştir.

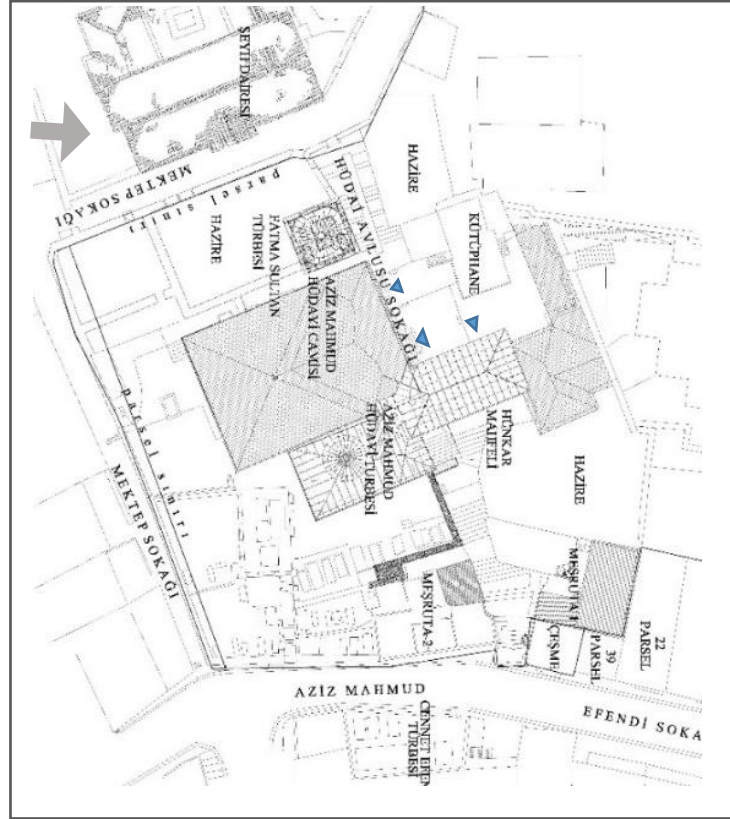

Şekil 3.2: Aziz Mahmud Hüdâi Tekkesi (62 nolu Pervitch Haritası, Aziz Mahmud Efendi Mahallesi).

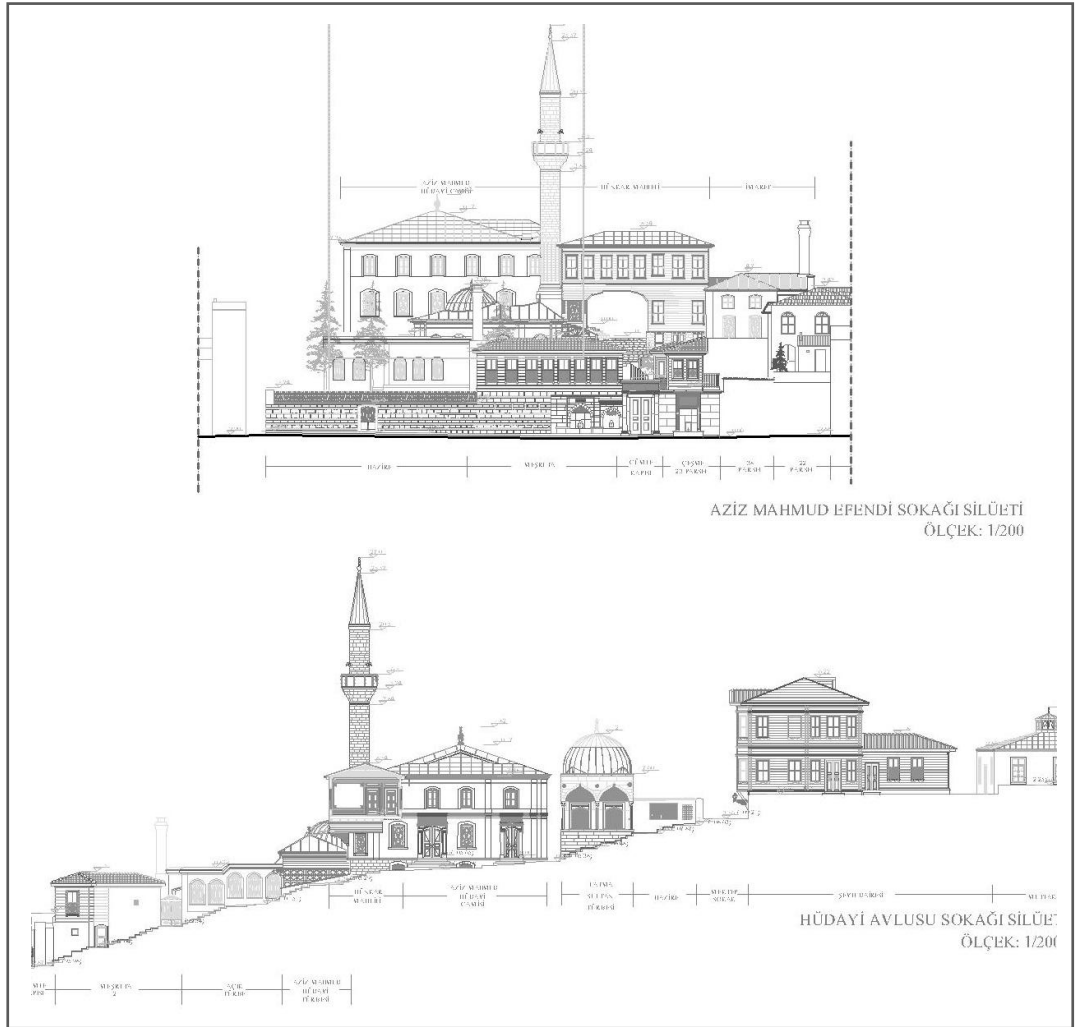
Konum ve Mimâri Özellikleri

Aziz Mahmut Hüdâî Mahallesi, 29 pafta, 443 ada 24 parselde bulunan, batıdan doğuya eğimli olan külliye'nin ana girişi Aziz Mahmut Efendi sokağından olup, ortasından basamaklı "Hüdâî Avlu Sokağı" geçmekte, yanlarda çeşme ve Cümle Kapısı'yla girilen bu sokak külliye'yi doğu batı olarak ayırmış, yapılaşma eğimlerdeki kademelere yerleşmiştir. Sokağın solunda Hüdâî Türbesi ile buna dışarıdan bitleştirilmiş olan câmi-tevhidhâne ve tevhidhâneye bitişik selâmlık girişi sonrası Kaya Sultan Kızı Fatma Hanım Sultan'a ait açık türbe bulunmaktadır. Külliye'nin doğu tarafında sırayla, meşruta, zemini yükseltilmiş bir hazire parçası, mutfak ve bitişik hünkâr mahfili, abdest muslukları, kütüphane ve yine hazire yer almaktadır. Hüdâî Avlusuna Sokağı'nın Hüdâî Mahmut Sokağı'na birleştiği yerde cümle kapısı ile aynı ölçekte kapı bulunur.

Çizim 3.2: Aziz Mahmut Hüdâî Vaziyet Planı (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti.)

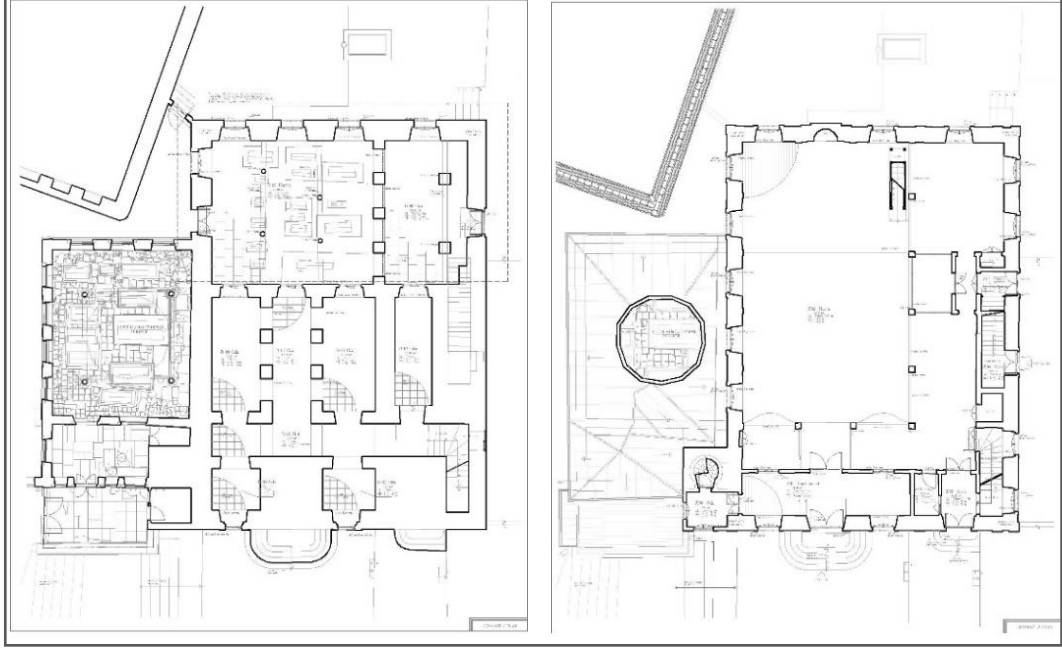
Yerleşim düzeni değişmemiş olmakla birlikte ilk yapıldığı devre tamamen yabancı bir üslûbla yenilenmiştir. Özgün döneme ait olan câmi-tevhidhânenin batısındaki açık türbe ile cümle kapısının solundaki iki çeşmedir (Tanman, 1991, DİA). Kuzeydeki Abdest musluklarının sıralandığı duvarın arkasında derviş hücrelerinin, kahve ocağının, taamhânenin ve diğer selâmlık birimlerinin bulunduğu bilinmektedir (Dayıoğlu, 2005). Ahşap oldukları düşünülen bu binalar tamamen yok olmuş, yerlerine Aziz Mahmud Hüdâî Vakfı tarafından bir öğrenci yurdu inşa edilmiştir.

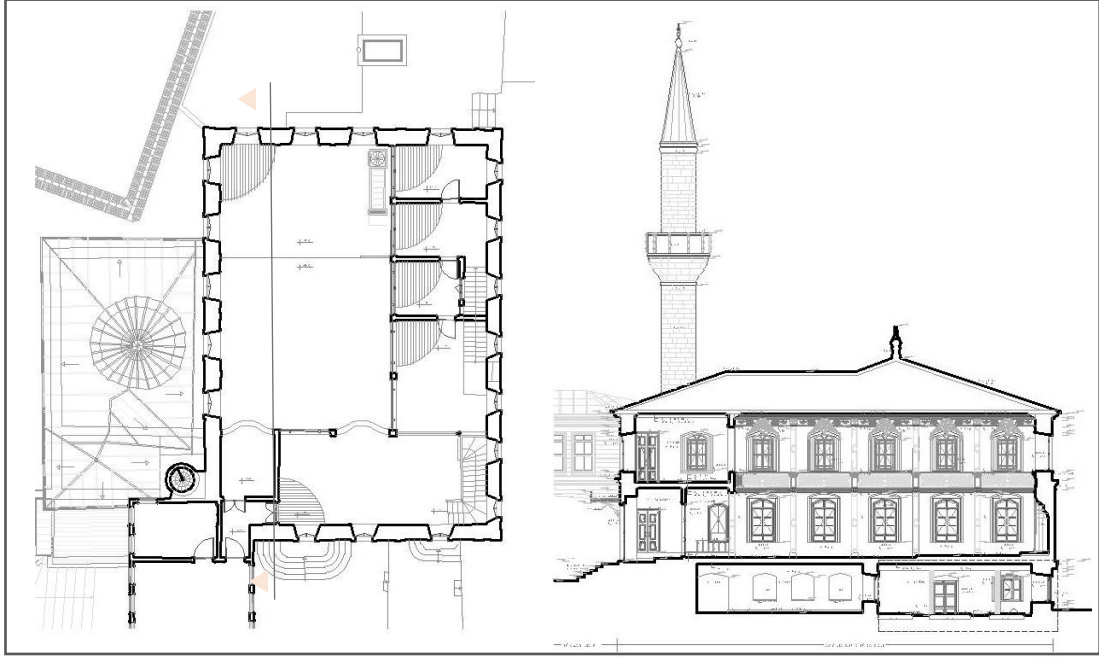
Çizim 3.3: Hüdâî Avlusı Silüetleri 1/200 ölçek (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti.)

Tevhidhâne dikdörtgen planlı, kâgir örgülü ve ahşap çatılıdır. Bodrum kat, zemin kat ve kısmi asma kat olmak üzere üç kattır. Güneybatıdan ayrı bir girişle girilen bodrum katın güneydoğusunda 15 adet hazire, haremlik ve çilehane olarak kullanıldığı

düşünülen odalar bulunmaktadır. Bu alanın açık hazire olup daha sonradan câmiye eklendiği düşünülmektedir. Yapının batısı asma kat haremlik olarak, zemin kat ise selâmlık olarak kullanılmaktaydı. Kuzeyde hünkâr mahfili ve kadınlar bölümü yer almaktaydı. Ana mekânda ayin ve namaz kılmak için kullanılmaktaydı. Bu tekkeye özel harimin güneyinde 2. Ve 3. Dikme arasında “şeyh kafesi” mevcuttur. Minare yapının kuzey köşesinde, son cemaat yerinden küçük odayla girişi sağlanmaktadır. Hünkâr mahfili girişi kuzeyde kütüphanenin önünden sağlanmaktadır. Ahşap u merdivenle hünkâr mahfili ve kadınlar bölümüne geçiş holü Hüdai Avlusu sokakta köprü şeklinde özgün bir geçit oluşturmaktadır.

Çizim 3.4: Hüdâi Külliyesi, Bodrum Ve Zemin Kat Restitüsyon Projesi, 1/200 ölçek (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti., 2009).

Çizim 3.5: Hüdâi Külliyesi, Mahfil Katı ve Kesit Restitüsyon Projesi, 1/200 ölçek (VGM arşiv, Hanart Mimarlık Restorasyon İnş.Tic.LTD.Şti., 2009).

Geçirdiği Onarımlar ve Bozulmalar

İlk yapıldığı klasik döneme ait izlere rastlanmayan yapıda, tekrar yapıldığı 19. yüzyıl üslubu hakimdir. Bu ikinci yapım döneminde yerleşim değişmemiştir sadece tevhidhanenin daha küçük olduğu düşünülmektedir (Tanman, 1990).

1925 tarihine kadar gelen külliye'nin câmi-tevhidhânesi bu tarihten sonra sadece câmi olarak kullanılmıştır. Meşrutalar câmi görevlilerine tahsis edilmiş veya vakıflar tarafından kiralanmıştır. Mutfak, hazîre, çeşmeler, türbe ve cümle kapısı günümüze gelmiş, derviş hücreleri, selâmlık ve mektep bölümleri yok olmuştur. Câmi ve diğer yapılar VGM tarafından 1975'te tamir görmüş 2012 yılında kapsamlı onarıma alınmıştır. Aynı isimle kurulan Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı tarafından külliye'nin genel bakımı yapılmaktadır. 2012-2014 yıllarında VGM tarafından kapsamlı onarım yapılmıştır. Câmi, hünkâr kasrı, kütüphane, imaret, şadırvan temizlemiş muhdeslerden arındırılmıştır.

İşlevsel Koruma Önerileri

Hüdâî külliyesi Celvetiye tarikatının Piri Hüdâî Efendinin bizzat minber koymasıyla câmi olarakta kullanılmış, dikdörtgen planlı tevhidhâne, bunun etrafında yer alan derviş hücreleri, aşhâne, meşruta ve türbeden oluşmaktaydı.

Tevhidhâne doğudan bitişik türbe ile kot farkından dolayı herhangi bir açıklıkla ilişkilendirilememiş olmalıdır. Bu tekkeye has şeyh kafesi sirkülasyon kesintisi sebebiyle kaldırılmış olmalı, izini belirten farklı bir yöntemle ifadesinin olması gerekmektedir. Bodrum kat hazire ve çilehaneler tasavvuf öğretisini tanııcı materyallerle sergiye açılabilir.

Aziz Mahmud Hüdai Efendi'nin manevi şahsı sebebiyle de her dönem her kesimden yoğun ziyaretçi almaktadır. Bu işlev aynen devam etmekte ancak kontrollü ziyaretçi alınmalı ve mekânları tanııcı, yönlendirici levhalar uygun yerlerde bulunmalı ve ortak dil oluşturmalıdır.

Mutfak/aşhane aktif olan vakıf tarafından işlevini sürdürmektedir.

Yapısal Koruma Önerileri

2012-2014 yıllarında VGM tarafından, onaylı restorasyon projeleri ile kapsamlı onarım görmüş, tahsisli vakıf tarafından da genel bakımı yapılmaktadır.

Kapsamlı restorasyon çalışmaları uzun aralıklarla yapılmakta ve çok maliyetli olmaktadır. Belli periyodlarla yapıların genel temizlik ve bakımının yapılması gerektiği malumdur. Yapıların tahsisli olarak zimmetlenmesi yöntemiyle, kapsamlı onarım maliyetleri düşürülmüş ve bu süreçteki yapısal kayıpların önüne geçilmiş olmuştur.

Foto 3.2: Aziz Mahmud Hüdayi Tevhidhane-Cami ve avlu girişi

3.4.2. Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi

Tarihçe

Üsküdar Tunusbağı caddesi üzerinde Doğancılar parkı karşısında, 364 Ada 12 ve 13 parsellerde bulunan tekke Halvetiyye tarikatının Şabaniyye koluna bağlı Nasûhiye kolunun âsîtanesi ve pîr makamıdır. Yüksek ve etkin tasavvuf eğitimi ile kendinden sonra gelen öğrenciler aracılığıyla Nasûhîlik, Anadolu'dan Tunus, Cezâyir ve Trablusgarb'a kadar geniş bir alana yayılmıştır (Haskan, 2001, C.1, s.291).

Tekkelerin çoğu gibi çıkmaz sokağa yerleşmiş olan dergâhın yapımını Sadrazam Damad Hasan Paşa başlatmış, maddî yetersizlikten inşaat Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi tarafından 1688 yılında tamamlanmıştır (Tanman, 2006). Yapı 1775 tarihinde Sadrazam Derviş Mehmet Paşa tarafından; 1849 tarihinde Sultan Abdülmecit tarafından tekke ve türbe tamir ettirilmiştir (Haskan, 2001).

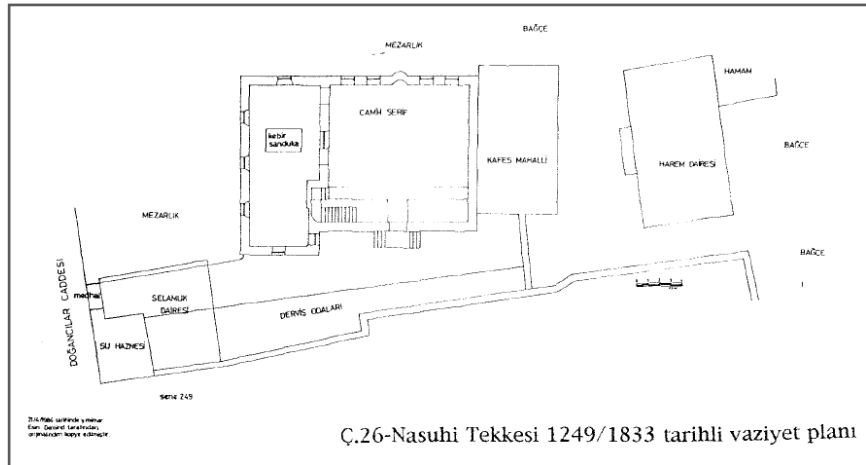
Ahşap ağırlıklı olduğu anlaşılan bu yapılar 1857-58 yanmış, 1863-64'te Ebûbekir Rüstem Paşa tekkeyi kâgir olarak son şekliyle ihya ettiğini kapı üzerindeki kitabeden okunabilmektedir (Tanman, 2006). Tevhidhâne 1925 sonrası câmi olarak kullanılmaya başlanmış, harem ve selâmlık bölümlerini ise Nasûhî Efendi'nin soyundan gelenler kullanmıştır. 1960lı yıllarda selâmlık niteliksiz onarımlar görmüş, depremde hasar aldığından, yıkılmış minare aynı aileden Alâeddin Nasûhîoğlu'nca 1966' da yeniden yaptırılmıştır. Bu arada câmi -tevhidhâne ile türbenin karşısında bulunan, pervitichte

tek katlı ahşap olarak görünen yapılar, lojman olmak üzere yenilenmiştir (Tanman, 2006).

İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukû'atı Defteri'nde, 1866-1880 tarihlerinde (BOA. Kâmil Kepeçi. nr: 6290) İstanbul'daki tekkelerin ilk ve ikinci şeyhleri, dervişlerin sayıları, isimleri, baba adları, doğum tarihleri, memleketleri, İstanbul'a geliş tarihleri gibi ayrıntılar verilmiş, İstanbul tekkeleri 35, Üsküdar 7 bölgeye, gerek nüfus gerek coğrafi olarak belli bir düzen olmaksızın bölünmüştür. Bu listede Nasûhî tekkesinin 7 erkek, 2 kadın nüfusu ve 22 tekke ile Koca Mustafa Paşa Tekkesi'nden sonra 19 tekke ile kendisine en çok bağlı tekke bulunan tekke olmuştur (Özcan, 2020).

Foto 3.3: Nasûhî Tekke Câmî (Bir Ulu Rüya'yı Göreler Şehri sf. 144).

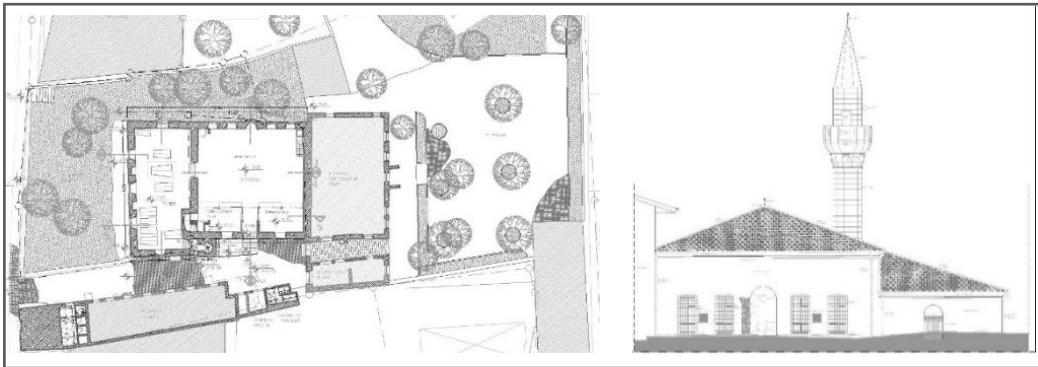

Çizim 3.6: Nasuhi Tekkesi, 1833 tarihli Planı (İşli,1998, s.383).

Konum ve Mimâri Özellikleri

Mülkiyet farklılıkları olan yapı topluluğu, 10,11,12 ve 13 parsellerden oluşmaktadır. 12 parselde bulunan tevhidhâne-mescit, 13 parsel türbe ve hazire, 10 parsel derviş hücreleri (lojmanlar) ve çeşme, 13 parsel harem ve selâmlık bölümleri ile kapsamlı ve önemli bir asitanedir. Yapılar çıkmaz sokak şeklindeki avlu etrafına sıralanmıştır. Avluya giriş doğudan Üsküdar'ı Kadıköy'e bağlayan Tunusbağı Caddesin'den yapılmaktadır. Avlunun kuzey cephesinde Hasanpaşa Çeşmesi, devamında uzun dikdörtgen planlı, derviş hücreleri olduğu düşünülen (Tanman, 1990, s.330), şimdiki müstemilat yapıları mevcuttur. Avlu girişi solda (güney cephede) peş peşe konumlanmış caddeden yüksekçe hazire, devamında türbe, tevhidhâne ve selâmlık bulunmaktadır. Avlu girişinin karşısında, (parsel batısında) selâmlık yapısının arkasında yerinde olmayan, bir ve iki katlı olmak üzere iki kısımdan oluşmuş, ahşap harem kısmı bulunuyordu.

Dikdörtgen (15,50x13,50) tevhidhâne ve batısına bitişik türbe (15,50x7,50 m) moloz taş ve tuğla ile almaşık şekilde örülmüş, çatısı marsilya tipi kiremitle kırma çatı olarak örtülmüştür. Türbeye giriş kuzeydoğu köşesinde minare kadesi yanındandır. Cepheler gibi iç mekânda da sadelik hakimdir. Ahşap tavanda çıtalarla desenler yapılmış, ortada ve köşelerde sekizgen göbek ve motifler oluşturulmuştur. 19. Yüzyıl mîmârî üslubu okunmaktadır. Harim ve türbe duvarlarında Halvetiyye'nin önemli isimlerini içeren hat tablolar mevcuttur (Tanman, 1990).

Çizim 4.6: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi Rölöve Plan Ve Güney Cephe Görünüş Projesi (VGM arşiv; Natura İnş.Yapı Mim.Restorasyon San. ve Tic. LTD.Şti. 2015).

Foto 3.4: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi, avlu girişi hazire, câmi ve çeşme (15.11.22).

Foto 3.5: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi, lojman ve selâmlık yapısı (15.11.22).

Foto 3.6: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi, tevhidhâne- câmi içi (15.11.22).

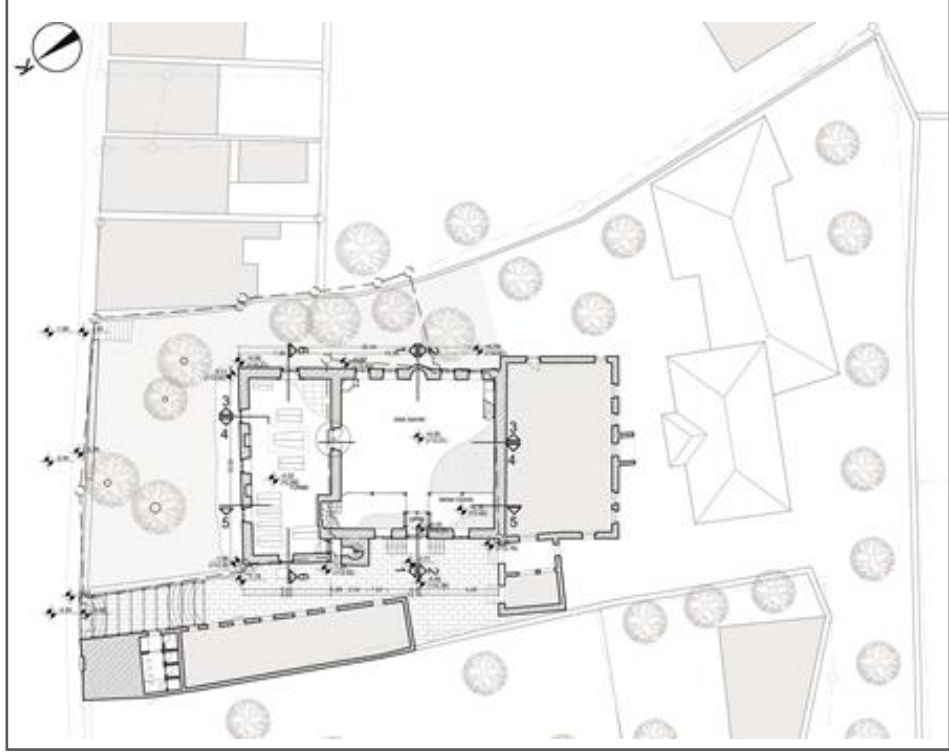
Geçirdiği Onarımlar ve Bozulmalar

Yapı 1688 yılında tamamlanmış, 1775 ve 1849 tarihlerinde tamir ettirilmiştir. Yanan ahşap yapılar 19. Yüzyılda günümüz şekliyle kâgır olarak yapılmış, yıkılan minare ise 1966'da betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir (Tanman, 1990). 1960'dan sonra selâmlık niteliksiz şekilde onarılmıştır. Ahşap harem kısmı günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 3.3: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi D8 Nolu Alman Mavisi ve 58 Nolu (Salacak, İhsaniye, Paşa kapısı) Pervitich Haritası

Çıkılmaz sokak şeklindeki avluya giriş Pervitich haritasına (1932) göre tonozlu ahşap geçitle sağlanmaktadır. Minarenin olmadığı görünmekte, tevhidhâne ve selamlığa giriş basamakları net okunmaktadır. Tevhidhâne ve türbe arasında geniş açık bir geçit olduğu anlaşılmaktadır. Yerinde kapı izi belirgin, pencere şeklinde kapatılmıştır.

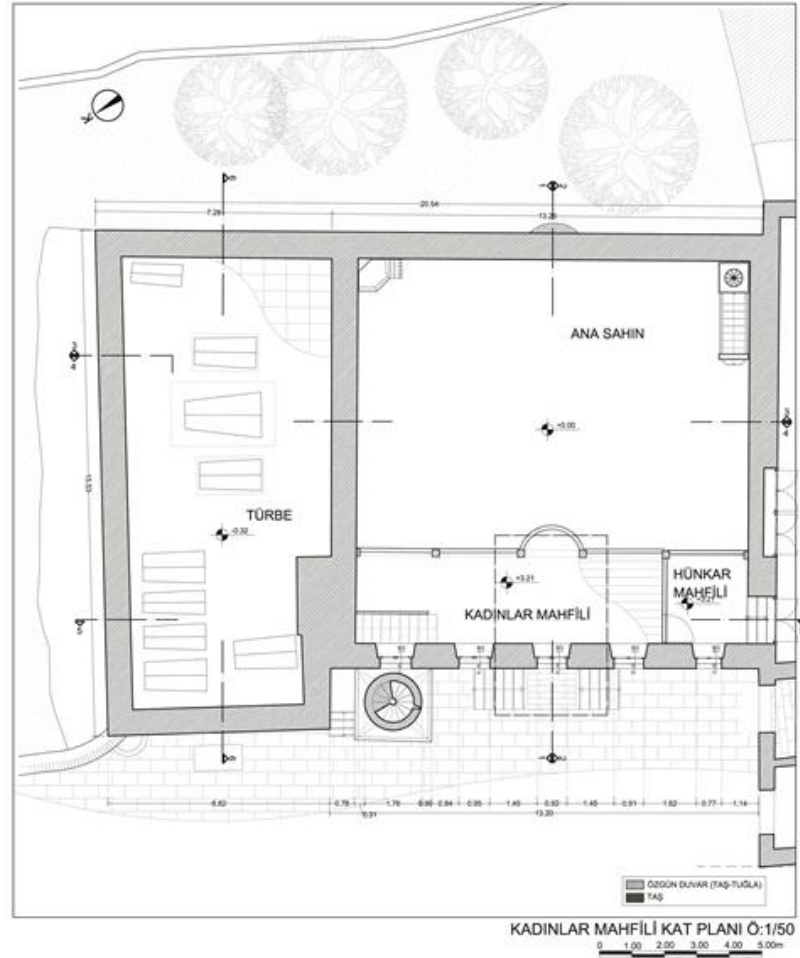

Çizim 3.7: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi Restitüsyon Önerisi Vaziyet Planı (VGM arşiv; Natura İnş.Yapı Mim.Restorasyon San. ve Tic. LTD.Şti.).

Tevhidhâneye giriş solunda oda olan muhdes pvc rüzgarlık ile sağlanmaktadır. Harim ve türbenin tavanı ahşap kaplamadır. Mihrap içi çini kaplamadır. Yerinde tespit yaparken (15.11.2022) harem bölümünde onarım gördüğü, duvarların tuğla örgü olduğu anlaşılmıştır.

Tekke yapıları Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.01.1971 tarih 5684 sayılı genel kararı ile tescil edilmiş, selâmlık yapısının onarımı ve yok olan ahşap harem yapılarının yerine yeni yapı yapılmasına dair başvuru Kurul arşivinde yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı tevhidhâne câmiye çevrilme sürecinde doğu duvarındaki niyaz açıklığı pencere şekline getirilmiş, harem ve selamlığa tevhidhânenin mahfil katından yapılan geçişler kapatılmış olmalıdır.

Çizim 3.8: Nasûhî Mehmet Efendi Tekkesi Restitüsyon Önerisi Mahfil Kat Planı (VGM Arşiv; Natura İnş.Yapı Mim.Restorasyon San. Ve Tic. LTD.Şti.).

Parselin kuzey sınırındaki lojman yapıları kâgir ve iki katlıdır. Tuvalet ve şadırvan bu yapının içinde çözülmüştür.

2020 yılında doğrudan temin ile basit onarım kapsamında, çatı onarımı, dökülen sıvaların tamiri, hazirenin bakımı VGM tarafından yapılmıştır. Marsilya olan çatı kaplaması alaturka kiremit ile değiştirilmiştir.

İşlevsel Koruma Önerileri

Hazire ve çeşmesiyle karşılayan parsel, ortasında bulunan Nasûhî Tekkesi, tevhidhâne yapısıyken 1925 ten sonra tamamen câmi olarak kullanılmaya devam ederek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Tevhidhane- cami ahşap kaplamaları, hat yazıları, niyaz penceresiyle sivil mimari-tekke izlerini sürdürerek cami fonksiyonuna devam etmektedir. Bunun dışında tekke fonksiyonuna atıfta bulunan, hazire ve türbe

dışında herhangi bir iz bulunmamaktadır. Mevcutta tadilatı (15.11.2022) olan selâmlık bölümlerine (11 parsel, Osmanlı İlim ve İrfan Vakfı'na ait) yapılan işlevlendirme çalışmasında, tasavvuf okulu olan tekke fonksiyonunun yaşatılması adına kültür merkezi, tasavvufî eğitim ve tanıtım etkinliklerinin yapılacağı fonksiyonlar yüklenmelidir.

Derviş hücreleri yine câmi görevlilerine tahsis edilerek özgün işlevini korumaya devam etmektedir.

Yapısal Koruma Önerileri

Birçok onarım geçirmiş yapı topluluğunda muhdes onarım ve eklerin kaldırılması gerekmektedir. Minare ve lojmanlar yeniden inşa süreçlerinde betonarme olarak inşa edilmiş veya sıvanmıştır. Tekrar yapılması söz konusu olduğunda dönem yapım tekniği kullanılarak, restitüsyona uygun yapılmalıdır. Tamamen yok olan ahşap harem kısmı, sivil mîmârî izlerini sürerek, restitüsyon çalışması yapıp tekrar yapılmalıdır.

3.4.3. Çiçekçi Câmi Tekkesi (Selimiye Tekkesi)

Tarihçe

Çiçekçi Câmii Tekkesi, Küçük Selimiye Câmi olarak bilinen Nakşibendi'ye dergâhı yapı, Selimiye Mahallesi'nde 1801-1805 yılları arasında III. Selim'in şahsi servetiyle, imar çalışmaları adına yaptırılmış, geniş Selimiye Külliyesi yapılarından biridir. Bu yapılar; câmi, muvakkithâne, sıbyan mektebi, hamam ve bir adet çeşmedir. Harap olmuş tekke 1834-36 yıllarında II. Mahmud tarafından ihya edilmiştir, 1925 ten sonra harem, selâmlık, derviş hücreleri ve mutfak birimleri işlevini yitirip yok olmuş, 1930' dan sonra Hünkâr kasrı ortadan kalkmış, 1940' dan sonra Zeynep Kâmil Hastanesi yapımı esnasında yıkılan Himmetzade (Salı) tekkesi' nin hazire ve abdest teknesi Selimiye Tekkesi avlusuna taşınmıştır (Tanman, 2009, DİA), (Foto 4.9). Yapı hünkâr kasrı, hazire ve kütüphaneden oluşmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Kâmil Kepeci koleksiyonu 6290 numarada kayıtlı 'İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukûatı Defteri'nden çıkarılan listede (1866-1880) tarihleri arasındaki tekke gruplamasında, Selimiye Tekke'sine bağlı 9 başka tekke ve bu tekkeye bağlı 19 kişi olduğu kaydedilmiştir.

Şekil 3.4: Selimiye Tekkesi D7 nolu Alman Mavisi ve 53 nolu (Selimiye Duvardibi) Pervititch Haritası.

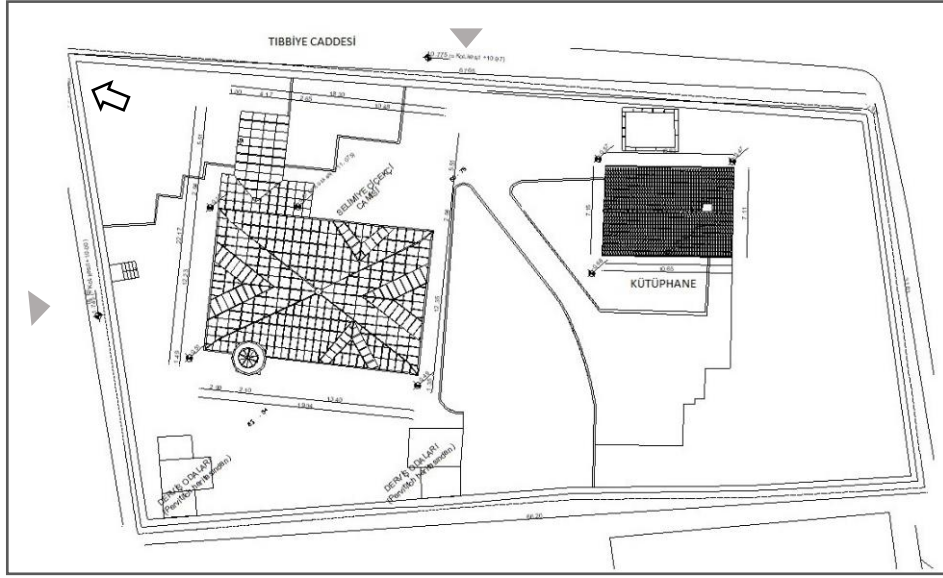
Konum ve Mîmârî Özellikler

Karacaahmet mezarlığının karşısında, Tıbbiye Caddesi ile Şair Nesimi sokağının birleştiği yerde, 288 ada 1 parselde yer almaktadır. Tıbbiye Caddesi'nde moloz taş olarak inşa edilmiş çevre duvarında, toplam 15 adet dikdörtgen pencere ve giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş (cümle) kapısının hemen solunda diğerler pencerelerden büyük bir pencere, Şeyh Ali Behçet Efendi'nin mezarını gören niyaz penceresidir, cephenin ortasında yer alan yarım daire biçimli alınlık II. Mahmud dönemi ampir üslûbu yansıtır, yapraklar ve dalgalı profillerle bezeli mihrap ve minberde Osmanlı baroğu gözlenir (Tanman, DİA).

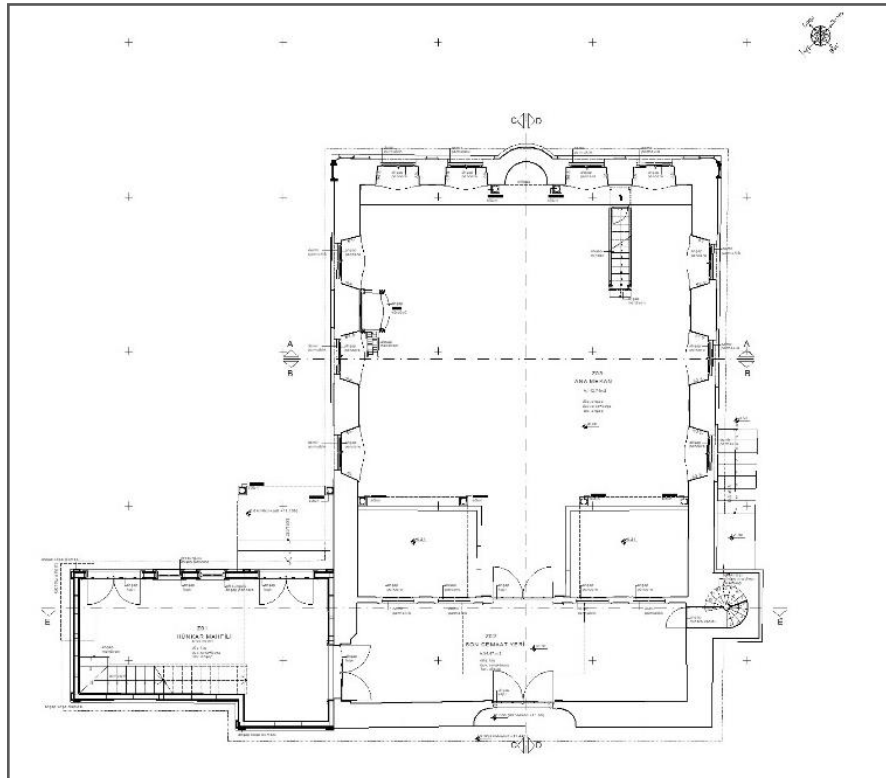
Kâgir tekke câmi olarak kullanılmakta, 12,00 x 18,00 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Yapım sistemi kâgir örgü duvar, döşemeler ve tavan ahşap, çatı kurşun kaplamadır. Câmî ana girişi kuzeybatıdan olmakla birlikte, kuzey doğu cepheye bitişik ahşap hünkâr mahfilinden de (12x8 m) giriş yapılmaktadır.

Güneyden girişi olan bir bodrum kat, kuzeybatı yönünde son cemaat yeri ve üstünde mahfil katı mevcuttur. Mahfile hünkâr mahfilinden merdivenle çıkılmakta, cami-tevhidhaneden mahfile çıkış bulunmamaktadır. Mahfilden harime ahşap kafeslerden bakılmaktadır. Ahşap tavan çıtalarla kare kare döşenmiştir.

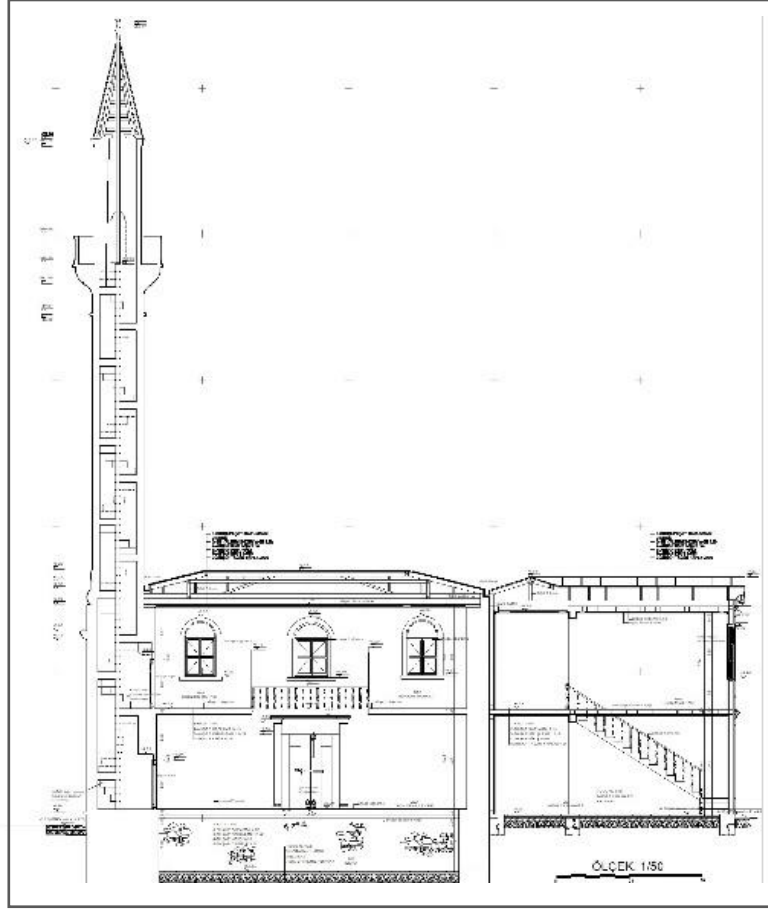
Kuzeydoğu cephesinde üçgen alınlığı ve dalgalı kurşun örtülü çatısı ile farklılık göstermektedir. Minare tuğla örgüsü ile kuzeybatı cephede zarifçe yükselmektedir.

Çizim 3.9: Selimiye Tekkesi, Restitüsyon Projesi (Hz. Y.Mimar Rest. Uzm. Dr.Sırın AKINCI).

Çizim 3.10: Selimiye Tekkesi, Tevhidhane-cami restitüsyon zemin kat plan ve kesit projesi (Hz. Y.Mimar Rest. Uzm. Dr.Sırın AKINCI).

Çizim 3.11: Selimiye Tekkesi, Tevhidhane-cami restitüsyon zemin kat plan ve kesit projesi (Hz. Y.Mimar Rest. Uzm. Dr.Sırın AKINCI).

Foto 3.7: Selimiye Tekkesi Hünkâr Kasrı, 1947 (Bir Ulu Rüyayı Göreler Şehri sf. 201)

İşlevsel Koruma Önerileri

1925 ten sonra harem, selâmlık, derviş hücreleri ve mutfak birimleri işlevini yitirip yok olmuş, câmi olarak kullanılmaya devam eden tevhidhâne ve hünkâr mahfili iyi durumdadır. Selimiye Külliyesi'nin tekkesi olarak yaptırılan eser özgün fonksiyon izleri yok olmuştur. Ancak câmi olarak minber, mihrab ve minaresiyle kullanılmaya devam etmektedir.

Lojman olarak kullanılan kütüphane yapısının, kütüphane olarak düzenlenmesi ve kullanılması gerekmektedir. Mesken olacak o kadar yapı varken, kamusal amaç için tasarlanmış eserin ivedi şekilde asıl fonksiyonuna dönüştürülmesi gerekmektedir.

Yapısal Koruma Önerileri

1930' dan sonra ortadan kalkan hünkâr kasrı, 2015 yılında VGM tarafından yapılan kapsamlı restorasyon çalışmasında yeniden yapılmıştır. Câmi, minare, kütüphane, çevre duvarları ve hazire onaylı projelerine uygun restore edilmiştir. Yeni-ek yapı olarak tuvalet ve şadırvan eklenmiştir. Parselin batısına lojman için temel atılmış ancak maddi yetersizlikten tamamlanamadığı anlaşılmıştır. Eski haritalardaki kuzeybatıda görünen kalıntı şeklinde tekkeye ait diğer yapılar yok olmuşlardır. Yerine betonarme tuvalet ve şadırvan yapılmıştır.

Yapının beden duvarlarında, çevre duvarların iç kısımlarında boya dökülmeleri ve kirlenmeler mevcuttur. Taş çevre duvarların zeminlerinde nem, genel olarak kirlilik problemi vardır. Zaman zaman -tüm eserler için geçerli- özellikle zeminlerde nem uzaklaştırıcılar kullanılmalı, temizlik yapılmalı ve boyalar yenilenmelidir.

Foto 3.8: Selimiye Tekkesi Hünkâr Mahfili ve Mihrab Duvarı (14.12.22)

Foto 3.9: Selimiye Tekkesi Avlu duvarı (Salı Tekkesi abdest teknesi), Kütüphane yapısı, Avlu girişi (14.12.22)

Foto 3.10: Selimiye Tevhidhane-cami içi

3.4.4. Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi (Şeyh Câmi)

Tarihçe

Eserin ana sahına giriş kapısı üzerindeki, üç satır sekiz mısra şeklindeki kitabeden, Divitçi Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1659) tarafından 1645 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Haskan, c.1 s.489). Arslanağa Vakfına kayıtlı celvetiyye tekkesidir (İşli,1998,s.53). Şeyh Mustafa Efendi Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi Tekkesi şeyhlerindedir.

Son cemaat yerine giriş kapısı, cephe üzerindeki kitabeye göre, zamanla harap olmuş yapı 1886 yılında Bahri Paşa tarafından, şimdiki şekli ile tamir ettirilmiştir (Mir'ât-ı İstanbul, s.137). 1941 ve 1975 tarihinde onarılmıştır (Konyalı, C.1, s.295), (Tanman, 1990).

Konum ve Mîmârî Özellikler

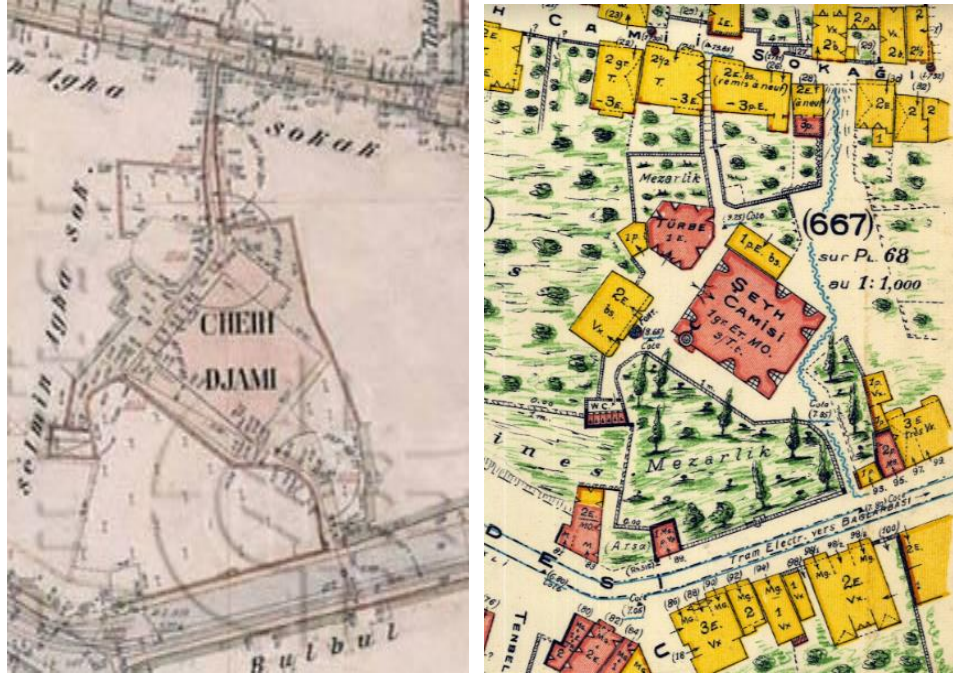
Yapı Sultantepe Mahallesi, Selman-i Pak Caddesi'nde, 507 ada 26 parselde bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış, harpuştalı çevre duvarlarının ortasında çeşme bulunmakta, güneydoğu tarafında giriş kapısı bulunmaktadır. Parselin güney cephesi haziredir. Avluda şadırvan ve şeyh evi mevcuttur.

Câmi tevhidhâne yapısı kare planlı (16x19m), duvarlar (0,90 m) kesme taş örgülü ve tuğla hatıllıdır. Kadınlar mahfili iki ahşap sütun üzerine oturmuş, mihrabı niş şeklinde, minaresi, kesme taştan ve özgündür (haskan). Ahşap tavanlı, pencerelerin sivri kemer camları renklidir. İç duvarlar sıva ve boyadır, kalem işi mevcut değildir.

Harem ve selâmlık bölümleri 19. Yüzyılın ikinci yarısında onarılmıştır, günümüzde imam meşrutasıdır (tanman, 1990, s.243)

Türbe farklı ölçülerde kenarlara sahip sekizgen planlıdır. Giriş cephesindeki kapı ve pencere üstlerinde kitabeler mevcuttur. Tavan ahşap kaplıdır.

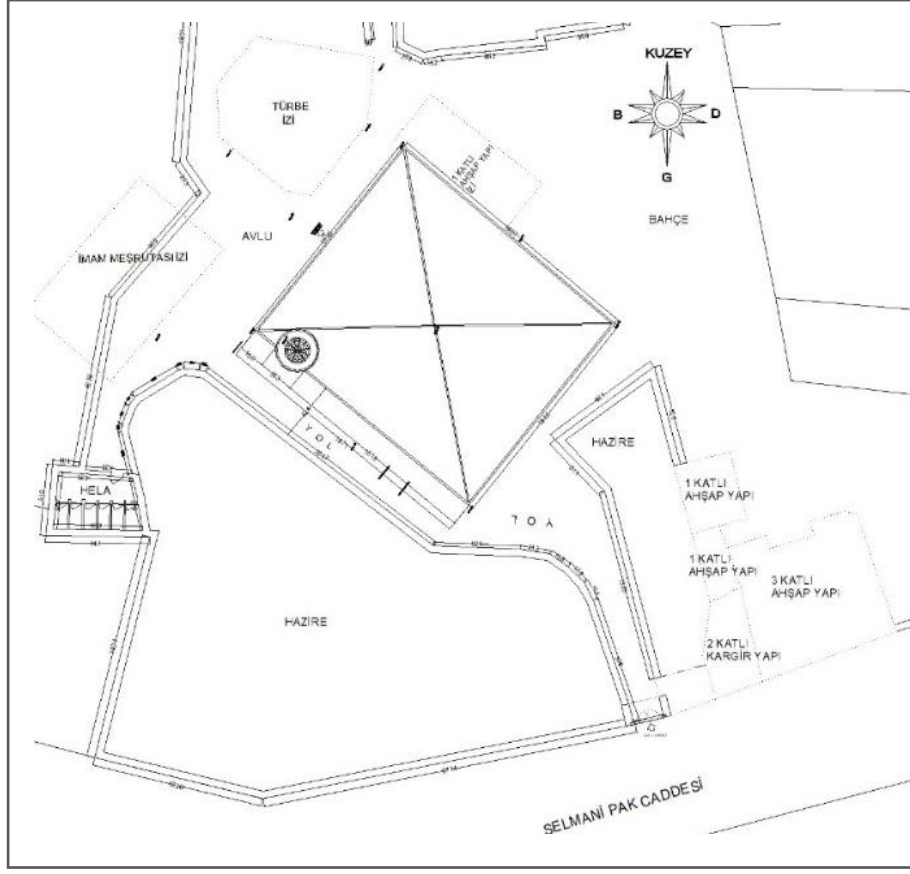
Avlunun güneyinde, girişin sağında iki katlı ahşap yapı yok olmuştur. Avluda bulunan mermer şadırvan 1990'lı yıllarda inşa edilmiştir. Yapıdaki kitabeye göre 1997 yılında onarılmış, bu tarihte câminin kuzey batı tarafına ek yapı yapılmıştır.

Şekil 3.5: Devâtî Şeyh Mustafa Efendi Tekkesi, D9 Nolu Alman Mavi Haritası ve 65 nolu (Yeni Cami Çarşısı) Pervititch haritası.

Geçirdiği Onarımlar ve Bozulmalar

20.10.2022 tarih ve 7784 sayılı kararla câmi restorasyon projeleri onaylanmıştır. 27.07.2022 tarih ve 7593 sayılı kararla türbenin rölöve ve restitüsyon projeleri onaylanmıştır. Avlu giriş kapısı yanında banka atmsi bulunmaktadır. Oysa 65 numaralı Pervitich haritasına göre ahşap tek katlı yapı gözükmemektedir. Hazire yakın zamanda İBB tarafından onarım görmüştür. Yapının batı tarafında ahşap, dikdörtgen formda bir kütle eklenmiş olduğu görülmektedir. Ahşap meşrutası 1990'lı yıllarda yanmış, yerine betonarme bir bina yapılmıştır. VGM tarafından hazırlatılan “Üsküdar Şeyh Devâtî Câmi Minaresi Teknik Raporu” ’unda şerefede 8 cm şaşma, külah başlangıcında 17 cm’ e çıkmış, demir zıvana ve kenetler korozyona uğramış, çimento esaslı onarımlarında sebebiyle taşlarda yıpranmalar, kopmalar olduğu tespit edilmiş (VGM arşivi, Dabanlı, 2022).

Çizim 3.12: Şeyh Devâtî Tekkesi, Restitüsyon projesi. (hz. Piray Mimarlık İnş.San.Tic.Ltd.Şti. 2012).

İşlevsel Koruma Önerileri

Tevhidhâne, mihrap, minber, son cemaat yeri ve kadınlar mahfeliyle câmi olarak kullanılmaktadır. Pervitich haritasında kuzeydoğu cepheye bitişik ve parselin güneydoğu cephesinde görünen ahşap yapılar derviş hücreleri olmalıdır. Muhdes yapıların kaldırılıp restitüsyona uygun yapılar yapılmalı, eğitim, tanıtım, kültür, sanat faaliyetleri için kullanılmalıdır. Hüdâî Tekkesiyle bağlantısı bulunan Şeyh Devâtî Tekkesi çokça ziyaretçi alan Üsküdar türbelerindedir. Bu konuda yönlendirme, bilgilendirme levhaları tasarlanıp uygun bölgelere eklenmelidir.

Yapısal Koruma Önerileri

Yapı topluluğu özgünlüğünü koruyamasa da avluya girişte hazirenin arasındaki kare planlı tevhidhâne-câmi yapısı, sivri kemerleri, almaşık örgü duvarı ve kesme taş minaresiyle asırlardır ziyaretçileri karşılamaktadır. Muhdes ekler almış ve uygunsuz

onarımlar görmüştür. Büyük sivri pencereleri pvc doğramadır. Cephede kirlilik, kararma mevcuttur. Cephelerin ortasından borular geçirilmiştir. Türbe, şadırvan, imam lojman meşrutası betonarmedir. Türbede boya sıva dökülmeleri ve zeminden nem sorunu görülmektedir. Minare yakın zamanda onarım görmesi gerekmektedir. Kapsamlı onarımla tüm yapı temizlenmeli, muhdeslerden arındırılmalı, özgün teknik ve malzemeyle ekler yenilenmelidir.

Foto 3.11: Şeyh Devâtî Tekkesi, çeşmesi ve avlu girişi (13.11.22)

Foto 3.12: Şeyh Devâtî Tekkesi, türbe ve tevhidhâne girişi (13.11.22).

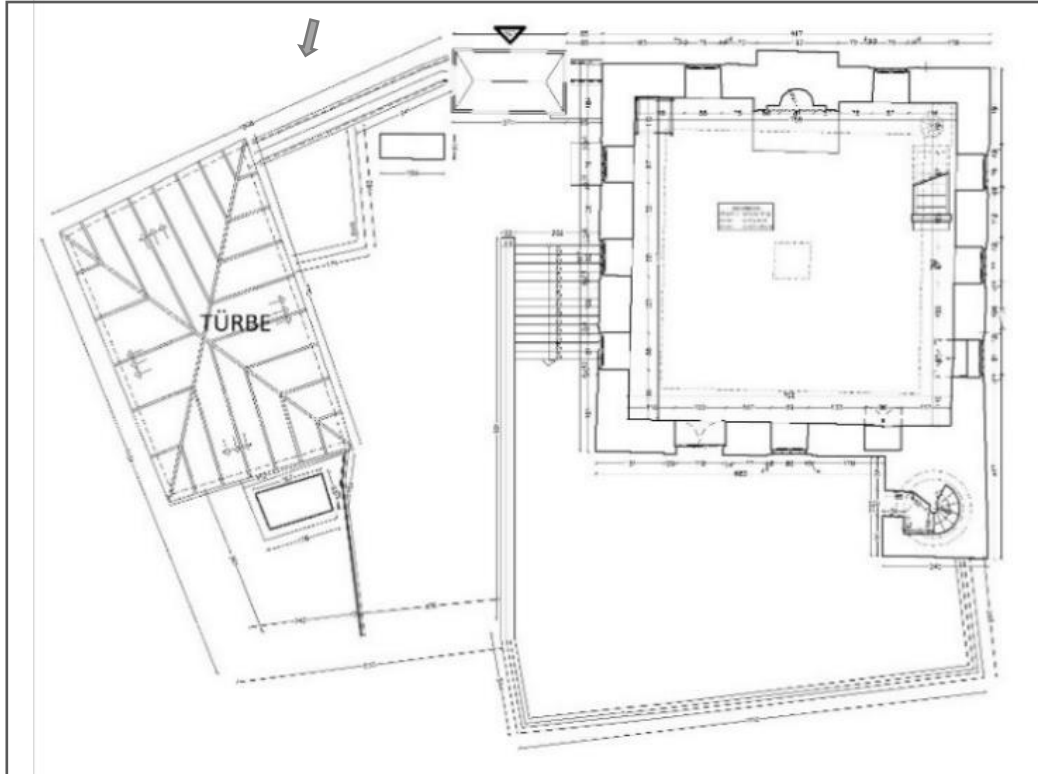
3.4.5. Kurban Nasuh Tekkesi (Şeyh Nuri Efendi Tekkesi, Çarşamba Tekkesi)

Tarihçe

Kurban Nasuh Tekkesi, Şeyh Nuri Efendi Tekkesi, Çarşamba Tekkesi, Hacı Bekir Câmî isimleriyle anılan yapı, mezar taşından anlaşıldığı üzere Hamzavî olan Mimar Sinan'ın çıraklarından Kurban Nasuh (ö.1587) tarafından, Valide Sultan'dan izin alarak, Toptaşı Câmî'den artan malzemelerle yaptırmıştır (Haskan, C.1, s.247).

1813 yılında ilk Şeyh Nuri Efendi tarafından, Rıfâî Tekkesi olarak kullanılmış, minber konulmuş yeni vakıf kurulmuştur (Hadîkatü'l Cevâmi, s.628), (İşli, 1998, sf.49), (Mir'ât-ı İstanbul, s. 180).

Uzun yıllar bakımsız kalan ve 1945 yılında çatısı çöken dergâh, 1974 yılında Şeyh Mehmet Nuri Efendi'nin ailesine mensup Sabahaddin Tonguç tarafından onarılmıştır (Haskan, C.1, s.248).

Çizim 3.13: Kurban Nasuh Restitüsyon Projesi (VGM arşiv, Asmira Mimarlık Restorasyon Dek.Tad. Taah.İşl.Eml.Müş. - Ser Yapı İnş. San.İhr. İth.Tur.Ve Tic.Ltd. Şti Ortak Girişimi, 2007)

Konum ve Mîmârî Özellikler

Ahmediye Mahallesi, Ayin Sokak, 256 Ada, 36, 37 ve 38 parsellerde bulunan yapı, harpuştalı çevre duvarları olan avlunun güney cephesine giriş, türbe ve câmi yerleşmiştir. Kuzey cephede Şeyh Nuri Efendi'nin açık mezarı ve şadırvan girişleri bulunmaktadır. Mermer kaplı avluda tek musluklu mermer bir şadırvan tekne vardır. İki katlı, kare planlı câmiye avlu içerisinde 14 basamaklı mermer kaplı merdivenle ulaşılır. Câmiye kuzeyden bitişik betonarme ilave ile zemin kat abdest muslukları ve tuvalet, üst kat ibadet için kullanılmaktadır. Ahşap kırma çatı ve minare külâhı kurşun kaplıdır.

20. yüzyıl onarımı sonrası tamamen kesme taşla kaplanmıştır. Câmi içeride üst pencerelerin alt hizalarına kadar Sumerbank, Yıldız Porselen ve Cini Sanayi' ne yaptırılmış çinilerle kaplıdır (Haskan, 2001, c.1.s.248).

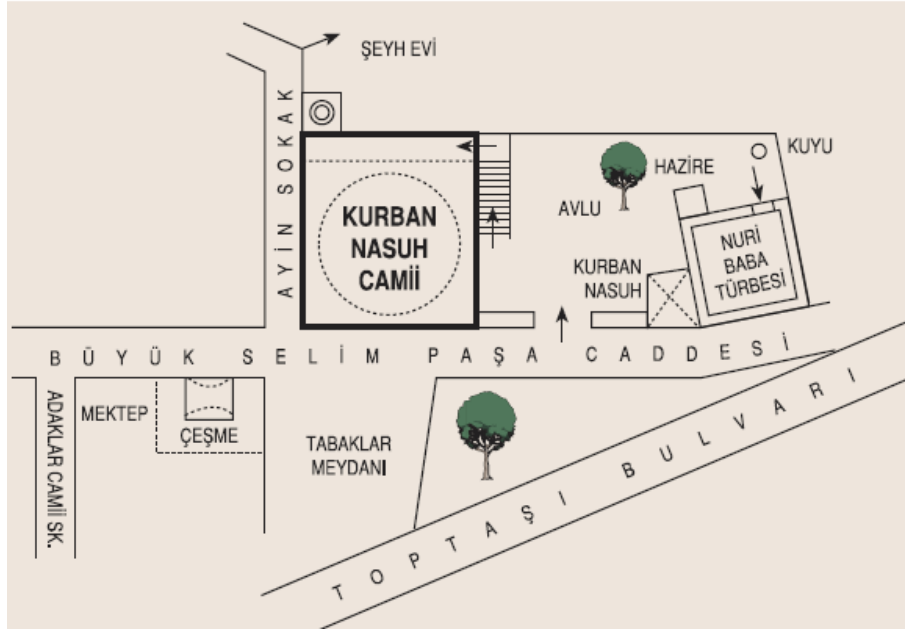
Vakıf sicil kayıtlarına göre "1 semâhâne, fevkâni 3 oda, selâmlık dairesi ve fevkâni 3 oda, 1 sofa, 1 helâ ve tahtâni daire ve medhal avlusunda Kurban Nasuh Baba'nın medfun bulunduğu kabir ve Selim Paşa Cadde'sine nazır Şeyh Nuri Efendi'nin türbesi ve zahrında 10 musluklu şadırvan, 1 kuyu ve türbenin şarkında kabristan ve avlu derununda 2 göz helâ mahallinden" oluşmaktadır (VSD, s.11), (Ekimci, 2011).

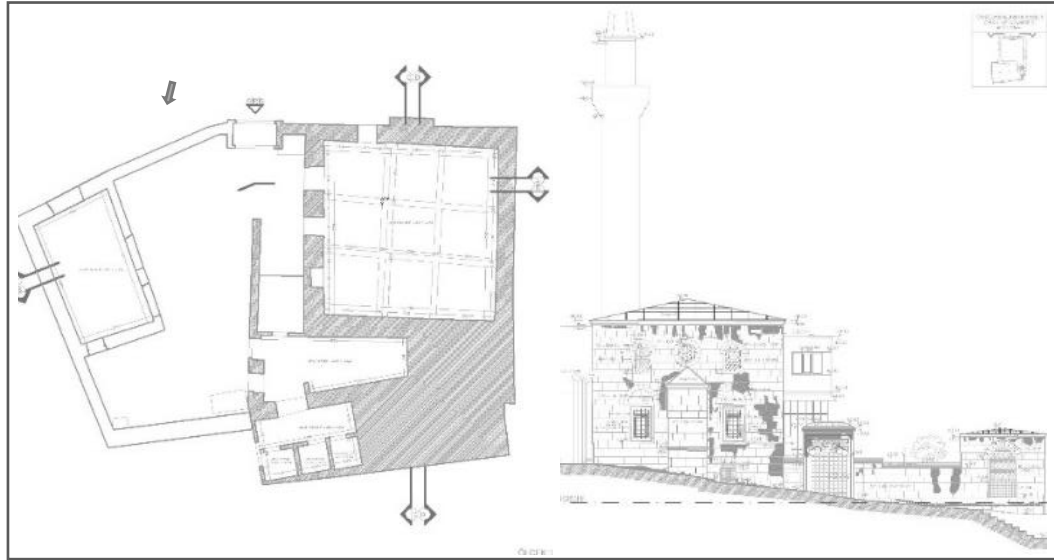
Şekil 3.6: Çarşamba Tekkesi, D8 Nolu Alman Mavisi ve 56 Nolu (Çavuşdere-Atik Valide) Pervitich Haritası.

Geçirdiği Onarımlar ve Bozulmalar

Yapı 1974'te betonarme olarak yapılmıştır. Kuzeydeki ek yapı, türbe ve bodrum katın betonarme olduğu açıktır. Doğramalar pvc, zemin kat pencereleri demir parmaklık, üst kot pencereleri içte alçı içlik, dışarıda beton dışlık kullanılmıştır. Câmî ve minare 2008 yılında VGM tarafından onarılmıştır.

Çizim 3.14: Kurban Nasuh Tekkesi (M.N.Haskan)

Çizim 3.15: Kurban Nasuh Tekkesi, Bodrum Kat Planı, Güney/Giriş Cephe Görünüşü (VGM arşiv, Asmira Mim.Rest. Dek.Tad. Taah.İşl.Eml.Müş. - Ser Yapı İnş. San.İhr. İth.Tur.Ve Tic.Ltd Ştı Ortak Girişimi, 2007).

İşlevsel Koruma Önerileri

Hadika’da; zamanla harab olan mescidin Ebu Bekir tarafından minber koyularak tekrar yaptırıldığını belirtmesi, 17. ve 18. Yüzyıllarda câmi olarak kullanıldığını göstermektedir. 1811 tarihinde Rufai şeyhi Mehmet Nuri Efendi tarafından Rufai Tekkesi haline getirilip, bu tarihten 1925’e kadar tekke-câmi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tekkelerin kapatılmasıyla işlevini yitiren yapı, 1974’e kadar âtil kalmış, bu tarihten sonra tekrar yapıp câmi olarak işlevine devam etmiştir. Haskan (2001, sf.247) muvakkithanenin olduğundan bahsetmektedir. Eski haritalarda parselin ortasındaki küçük ahşap yapı olmalıdır.

Yapıda tevhidhâne- câmi, türbe ve minare mevcuttur. Tevhidhâne yapısı câmi olarak kullanılmaktadır. Pervitich haritasında tevhidhâne yanında ahşap yapılar yok olmuş, mevcutta câminin kuzey kısmı boştur. Bu yok olan yapılar harem ve selâmlık yapıları olmalıdır. İlerleyen zamanlar için temel araştırması yapıp, restitüsyon çalışmasıyla yenilenmeli, “Kurban Nasuh Rifâi Tekkesi” kültür, eğitim, sanat faaliyetleri yapılmak üzere kazandırılmalıdır.

Foto 3.13: Kurban Nasuh Tekkesi (Bir ulu rüyayı görelen şehri sf. 178).

Yapısal Koruma Önerileri

Minare hariç yapı kompleksi özgünlüğünü kaybetmiş 1974'te betonarme olarak tekrar yapılmış, niteliksiz ek almıştır. Kapsamlı restorasyon çalışması ile betonarme, çimento eklerin yapıdan uzaklaştırılması gerekmektedir. Restitüsyon çalışması yapılarak özgün izler araştırılıp korunmalı, özgün teknik ve malzemeyle câmi, türbe ve ahşap yapılar tekrar yapılmalıdır.

Foto 3.14: Kurban Nasuh (Çarşamba) Tekkesi,

Foto 3.15: Kurban Nasuh (Çarşamba) Tekkesi Doğu Cephesi

Foto 3.16: Kurban Nasuh Tekkesi, Tevhidhâne, Ek yapı ve Türbe (15.11.22).

Foto 3.17: Kurban Nasuh Tekkesi, mihrab yanı muhdes ek girişı/son cemaat yeri (15.11.22).

3.4.6. Nalçacı Halil Efendi Tekkesi

Tarihçe

Tekkenin banisi Mudurnulu Nalçacı Şeyh Halil Efendi (ö.1631) tarafından kurulan, ayin günü Perşembe olan Şabanî tekkesidir (Hadîkatü'l Cevâmi, s.626), (Mir'ât-ı İstanbul, s.179).

Minberi Maraş Valisi (ö.1756) Abdullah Paşa tarafından eklenilmiştir (Hadîkatü'l Cevâmi, s.626). Mescidin zamanla onarıma ihtiyacı olmuş ve 1874 tarihinde, Namık Paşazade Cemil Paşa ihya ettirmiş ve aynı zamanlarda ahşap türbe yapısı yaptırılmıştır (Haskan, C.1, s.285). Câmi, Nalçacı Tekkesi'nin semâhânesi olup, 1946 yılında yıkılmış, harap mabedin moloz taşından yapılmış dört duvarı ve kesme taş minare kaidesi görülmektedir (Haskan, C.1, s.285).

Mehmed Efendi'nin (ö. 1910) şeyh olduğu dönemde Trabzonî Mahmud Efendi tarafından onarılmış, I. Dünya Savaşı'nda asker yerleştirilmiş bu dönemde harap olmuştur (Haskan, C.1, s.287) (Ekimci, 2011).

2012 yılında Bosnevi Mehmet Tevfik Efendi Nalçacı Halil Külliyesi Yaptırma Yaşatma Vakfı'na VGM tarafından tahsis edilmiş, rekonstrüksiyon yapıp günümüz şekliyle ihya edilmiştir.

Konum ve Mîmârî Özellikler

Nalçacı Halil Tekkesi Câmi, Tulû'î Efendi Tekkesi olarak bilinen yapı, Nalçacı Hasan Sokak, 266 Ada, 38 Parselde bulunmaktadır.

1931 yılından önce yıkılan Nalçacı Tekkesi'nin bulunduğu arsada minare kalıntısı ve türbe Pervitich haritasında kâgir olarak çizilmiştir.

Yapının Alman Mavileri haritasında yerleşimi okunabilmektedir. Cami-tevhidhane yapısına kuzeybatıda bitişik yapı harem dairesi olmalı, avlu girişinin kuzey köşesindeki yapı ise selâmlık değildir.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 14.04.1973 tarih ve 7086 numaralı kararıyla da korunması gerekli kültür varlığı olarak tecil edilmiş parselle ilişkin olarak 31.5.1995 tarihinde aynı kurulun 381 sayılı kararı ile parsellerdeki harap kalıntıları bulunan caminin enkazının kaldırılmasına ilişkin karar alınmıştır.

Şekil 3.7: Nalçacı Halil Efendi Alman Mavileri D.8 nolu ve 57 nolu (Belediye, Paşa Kapısı, Tavaşi Hasanağa Mahallesi) Pervitich Haritası.

14 Ekim 2007 tarihinde İstanbul Üniversitesi Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Mim. M. Baha Tanman tarafından hazırlanan raporda Nalçacı Dergâhı için 1914-1919 arasında tarihlenen Alman Mavileri paftalarında yapıların leke olarak işaretlendiği, bu belgelerden dergâhı oluşturan birimlerin ancak arsa içindeki dağılımları ve boyutları hakkında bilgi edinilebileceğini, malzeme, inşaat tekniği, plan ve bezeme gibi hususlarda bilgi edinilemeyeceği ve “yaklaşık bir restitüsyon” olarak bazı öneride bulunulabileceği belirtilmiştir.

Özel vakfa tahsisli yapı kompleksi, câmi, tekke, şadırvan, meşruta, lojman ve hazireden oluşmak üzere yeniden yapılmıştır. Parselin kuzeyinde, şadırvanın arkasında bahçesi vardır.

Şekil 3.8: Nalçacı Halil Efendi Uydu Görüntüsü

Foto 3.18: Nalçacı Hasan sokaktan câmi ve lojman (15.11.22).

Foto 3.19: Avludan Nalçacı Halil Câmî minare ve lojman (15.11.22).

Foto 3.20: Lojman, parsel güneyinde hazire ve câmî (15.11.22.).

Foto 3.21: Câmî içi; avlunun kuzeybatısında tevhidhâne, şadırvan ve lojman (15.11.22).

İşlevsel Koruma Önerileri

Arsa 2005 yılında özel vakfa tahsis edilmiş, sadece türbe ve minaresi varken; câmî, vakıf yapısı, lojman ve şadırvan yapılmıştır. Vakfı olduğu için sürekli bakımlı ve iyi durumda olarak kullanıma devam etmektedir. Cami-tevhidhâneler gibi toplanma, sosyal faaliyetlerin yapıldığı yer olarak hizmet vermektedir.

Yapısal Koruma Önerileri

2005 yılında Bosnevi Mehmet Tevfik Efendi Nalçacı Halil Külliyesi Yaptırma Yaşatma Vakfı'na VGM tarafından tahsis edilmiş, rekonstrüksiyon yapıp günümüz şekliyle ihya edilmiştir. Ahşap kaplama ve doğramaları, 1. Katta güney cephesi hariç dolanan mahfilleriyle tekke mimarisini çağrıştıran rekonstrüksiyon cami; mermer mihrab ve ahşap minberinin tezatlığı ile yapıyla karşılaştırıldığında büyük ölçek probleminin olduğu göze çarpmaktadır. Malzeme ve yapım tekniğine ait veriler olmadığı için sade bir yapı olması tercih edilmiştir.

Dönem yapılarıyla karşılaştırılmak suretiyle yol izlenmiş, rekonstrüksiyon işleminde, dikdörtgen planlı, kâgir yapı üzerine ahşap kat yapılmıştır.

Caminin güneyinde türbe yok olmuş, açık türbe şeklindedir.

Parselin kuzeybatısında bulunan şadırvan restitüsyon olarak belge niteliğinde olan Alman Mavilerinde okunmamakta, boş olarak görülmektedir. Aynı şekilde parsel kuzeyindeki mektep tekkenin yapılarından olmalı, ancak yerindeki yapı lojman olarak kullanılmaktadır.

3.4.7. Fenâî Ali Efendi (Yaldızlı, Yıldız) Tekke

Tarihçe

Kütahyalı Şeyh Seyyid Ali Efendi (ö.1745), Şeyh Selami Ali Efendi'den icazet alarak Manisa'ya gitmiş, burada bir câmi, tekke yaptırmış ve bir de Şeyh Kuyusu olarak bilinen kuyuyu kazdırmıştır. Şeyhi Selami Ali Efendi ölünce Manisa'dayken Üsküdar'a gelip Şeyhinin Selami Tekkesi'ne bir süre şeyh olmuş, daha sonra bırakıp Çavuşbaşı Mektebi karşısına 1714 yılında bu eseri yaptırarak yeni celveti tekkesi kurmuştur (Hadîkatü'l Cevâmi, s. 630), (Haskan, c.1 s.185). 32 yıl görev yaptıktan sonra tekkenin önündeki türbeye gömülmüştür. 1711 yılında Rusya'ya karşı savaşa katılmış, aldığı sancak türbesinde başı ucuna dikilmiş, kendisinin taşıdığı bayrak sandukasının üstüne örtülmüş (Konyalı, 2021, s.136).

1766 yılında minaresi bir yıldırımla yıkılmış, Sultan III. Mustafa divan hocagânından Tıflî Mehmed Efendi'yi bina emini tayin ederek câmi, minare ve türbeyi, derviş hücrelerini ve şeyh meşrutalarını yeniden yaptırmıştır (Konyalı, 2021, s.136). Câmi 1864 tarihinde, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın kızı, Sadrazam Kâmil Paşa'nın eşi Zeynep Hanım (Zeynep Kâmil hastanesi 'de 1860-62 de bunlar tarafından yaptırılmış) tarafından yeniden yaptırılmıştır (Haskan, c.1 s.185). bu esnada, avlu girişi sağında annesi ve kız kardeşi yatan Zeynep Hanım şebeke demirleri altın yaldız ile boyattığından tekke, 'Yaldızlı Tekke' adını almıştır (Haskan, c.1 s.185). Mescidin ahşap olan çatısı 1940 tarihlerinde çökmüş, halk tarafından beton olarak yaptırılmış (Haskan, c.1 s.185).

Konum ve Mîmârî Özellikler

Valide-i Atik mahallesi, Boy Bey sokak, 66 pafta, 175 ada, 50 parsel'de yer almaktadır. Bulunduğu konum itibariyle, Kartal Ahmet Baba Tekkesi, Atik Valide ve Çinili Külliyesinin merkezinde önemli bir eserdir. Vakıf sicil defterinde tekkenin "1 tevhidhâne, fevkâni ve tahtâni 4 oda ve 2 sofa, 1 selâmlık dairesi, fevkâni 4 oda, 1 sofa ve 1 helâ ve tahtâni 3 oda ve 1 sofa, 1 helâ 1 kuyu, 1 matbah, 1 bodrum, müştemil hamam dairesi, 1 kuyu, 1 havuzlu bahçe, vâkıfın türbesi ve kuyu, 1 sarnıç, 1 oda, 1

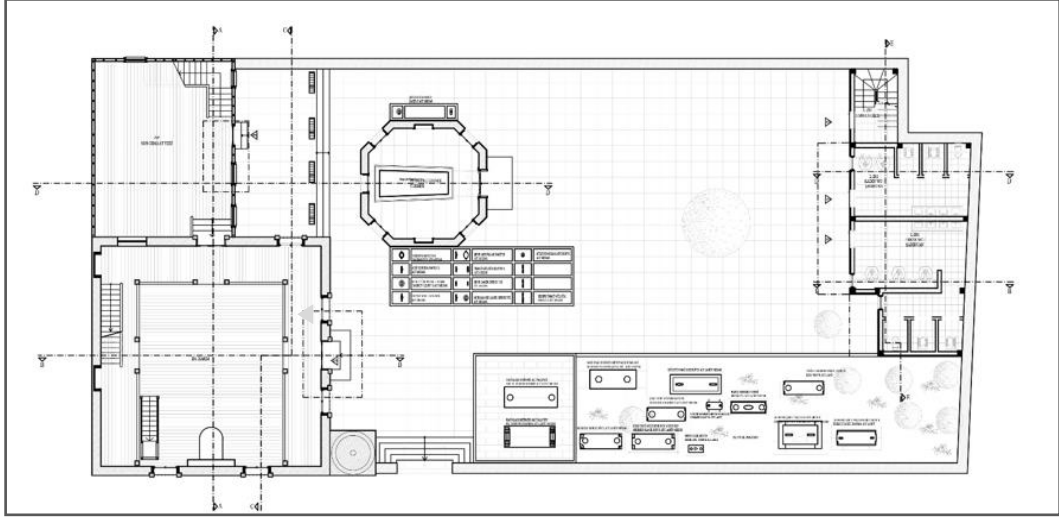
frenk tulumbalı kuyu, 1 şadırvan, 2 göz helâ” dan oluştuğu açıklanmıştır (VSD, s.6), (Ekimci, 2011).

Çizim 3.16: Fena-i Tekkesi Restitüsyon Projesi (İşli, 1998)

Kâgir câmî ve iki katlı ahşap meşrutası vardı. Tevhidhâne (10,5x10,5) ana sahında güney cephe hariç üç yönden mahfille çevrilidir. Batı cephesi dışarıda kör, hiçbir açıklık yoktur. Diğer cephelerde sade dikdörtgen pencereler mevcuttur. Mihrabı, minberi ve tavanı ahşaptır. Haskan sağdaki minarenin tuğla olduğunu belirtmiştir, çimento esaslı sıvanmış durumdadır. Külâhı taştır. Türbe tevhidhânenin kuzey doğusunda kâgir, kırma çatılı ve sekizgen formda inşa edilmiştir. Güney ve kuzey duvarlarında kemerli niş bulunmaktaydı, onarımda bu nişlerden güneye bakan pencereye dönüştürülerek yapının dokusunun yanı sıra özgün planına da müdahale edilmiştir (Tanman, 1995, DİA).

Câmi duvarında yapılan sıva raspası uygulaması ile câmî duvarlarının moloz taş ve tuğladan oluştuğu görülmüştür. Avlu girişi sağ taraftaki açık hazirede gösterişli kabirler mevcut demir korkulukları/şebekeleri yüksek ve ihtişamlıdır.

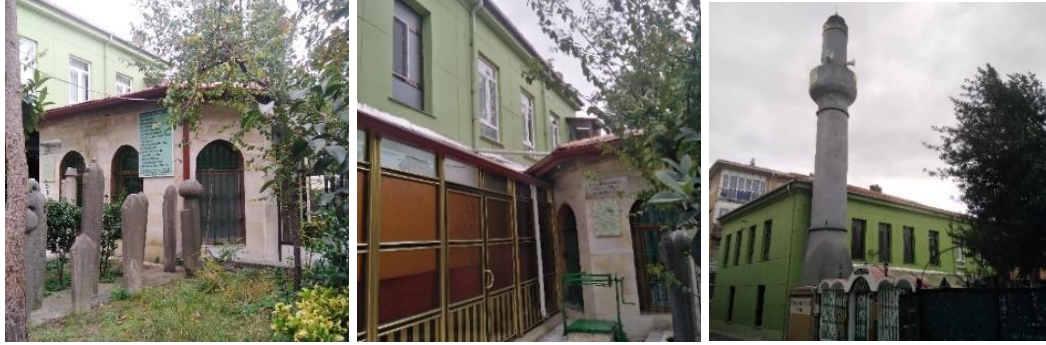

Çizim 3.17: Fenâî Ali Efendi Tekkesi, Tevhidhane Plan Restitüsyon Önerisi (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.)

Çizim 3.18: Fenâî Ali Efendi Tekkesi, Tevhidhane Batı Görünüş Restitüsyon Önerisi (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.)

İstanbul 6 Numaralı Bölge Koruma Kurul Müdürlüğü tarafından 01.08.2018 tarih ve 4943 sayılı kararla câmi, hazire ve türbenin restorasyon projesi onaylanmıştır.

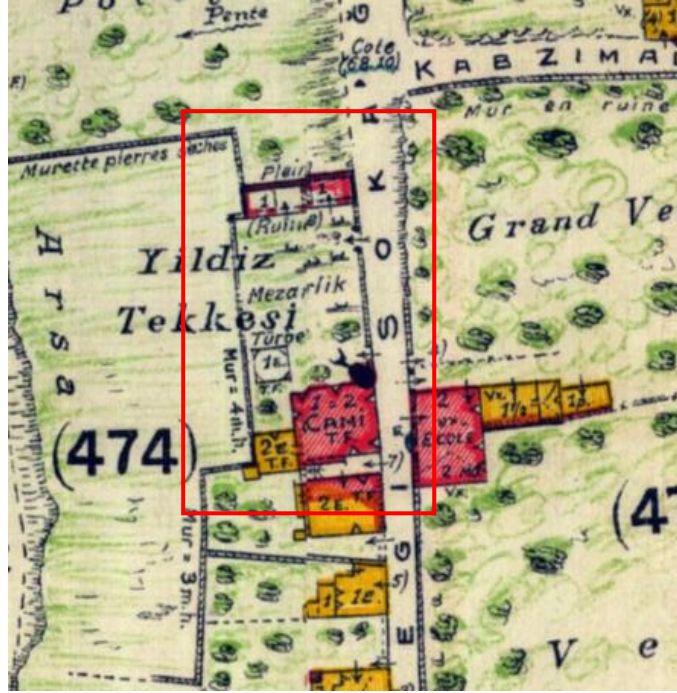
Foto 3.22: Fenâ-i Ali Efendi Tekkesi, türbe, tevhidhâne girişı, minare (15.11.22).

Foto 3.23: Fenâ-i Ali Efendi Tekkesi, tevhidhâne içi ve cephede raspa (15.11.22).

Geçirdiği Onarımlar ve Bozulmalar

1940 da çatısı onarılmış yapının cephesi ve minaresi çimento esaslı sıvanmıştır. Avlu duvarı alçak, kesme taş şekli verilerek çimento esaslı sıvanmıştır. Pencere doğramaları ve son cemaat girişı alüminyum doğramadır. Doğu cephesinde girişe alüminyum doğramalı rüzgarlık, kuzey cepheye bitişik, harimi genişletme amaçlı ana yapıyla aynı hizada devam eden betonarme ek yapılmıştır.

Şekil 3.9: Fenâ-î Ali Efendi Tekkesi, 55 nolu (Nuhkuyu, Toptaşı) Pervitich Haritası.

İşlevsel Koruma Önerileri

Câmi olarak kullanılmaya devam eden yapının, bu şekilde kullanılmasının Fenâî Ali Efendi Tekkesi olarak günümüze ulaşmasında önemli rolü vardır. Türbesi ve haziresiyle önemli bir ziyaretgahdır. Üsküdar için “tasavvuf/dini kültür rotası” oluşturulduğunda merkezi bir konuma sahiptir. Bu sebeple ihya edildikten sonra Üsküdar’a mahalle ismi veren Selami Ali Efendi’nin talebesinin kurduğu Fenâî Ali Efendi Efendi Tekkesi bu açıdan önemli bir kültür durağı olmalı, bu yönde çalışmalar yapıp, mahalle arasında âtil câmi hüvetinden uzaklaşmalıdır.

Pervitich haritasında câmi nin batısında (şu an mülkiyeti şahıslara ait) bir yapı ve tevhidhâneyle arasından bahçeye geçiş gösterilmiştir. Tekkeye ait yapılardan olması muhtemeldir. Restitüsyon veya farklı bir çalışma söz konusu olduğunda birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Yapısal Koruma Önerileri

Betonarme ve çimento esaslı yapılar en kısa sürede ana yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Pervitich haritasına göre, tevhidhâne kuzeyindeki iki katlı ahşap yapı restitüyon

çalışması yapılarak yeniden yapılmalıdır. Tevhidhâne ve türbenin sıvaları sökülüp yapısal şema kontrol edilerek gerekli güçlendirme müdahaleleri yapılmalıdır.

3.4.8. Kartal Ahmed Efendi/Baba Tekkesi

Tarihçe

1766 yılından önce Şeyh Ahmet Kartalî tarafından Kadirî tekkesi olarak kurulduğu kabul edilmektedir (E.D. İşli, s.81), (Haskan, C.1, s.453).

Türbe kapısı üzerindeki kitabeğe göre zamanla harap olan yapı 1878 yılında Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın cariyesi La'l-ter Hanım tarafından tamir edilmiş; İki kat arası döşemeleri ve ahşap çatısı 1942 de çökmüş, 1975'te yeniden betonarme olarak yaptırılarak ibadete açılmıştır (Haskan, C.1, s.453,454).

17.04.2013 tarih, 1058 sayılı kararla restorasyon projesi uygun bulunan eser, 2014 yılında VGM tarafından Üsküdar Belediyesi ile protokollü olarak kapsamlı restorasyonu yapılarak son haliyle ihya edilmiştir.

Foto 3.24: Kartal Baba Tekkesi ve Şeyh evi (Bir ulu rüyayı görelers şehri sf 168-169)

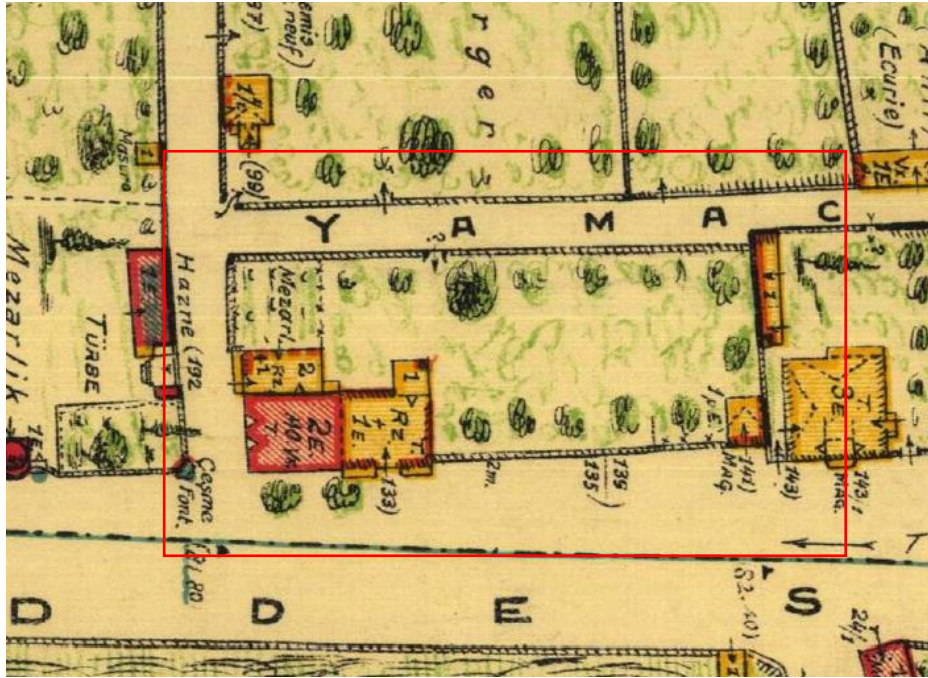
Konum ve Mîmârî Özellikler

Kartla Ahmed Efendi Tekkesi, Pazarbaşı Mahallesi, Nuh Kuyusu Caddesi üzerinde, 191 ada 15 parselde bulunmaktadır.

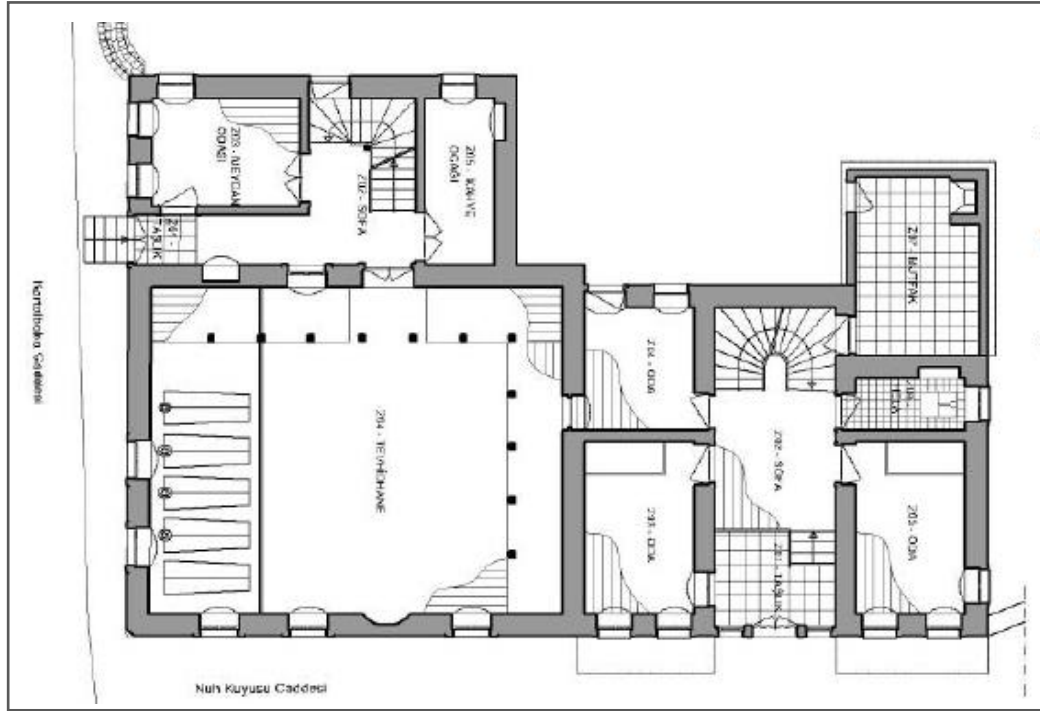
Günümüzde güneyde Nuhkuyusu Caddesi'nden ve kuzeyden Yamacı Sokak olmak üzere iki avlu girişi olan eserin avlusunun kuzeybatısında açık türbe, kuzey doğu cephede şadırvan ve tuvaletler, güneybatıda kâgir tevhidhâne-câmi ile lojman bulunmaktadır. Tavan kaplaması, minberi, mihrabı, son cemaat yeri ahşaptır. Son

cemaat yerine girişe kapalı cam alan yapılmıştır. Ana sahına girişte sağda/batı cephede ahşap 5 adet sanduka bulunur. Minaresi yoktur.

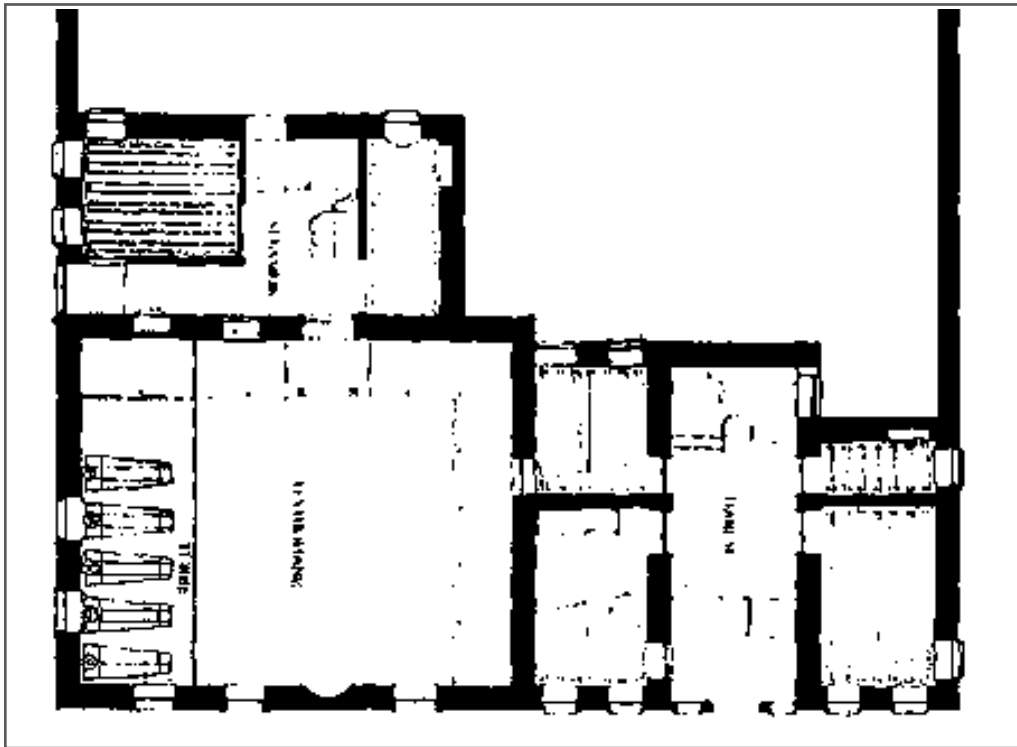
2 katlı ve kâgir inşa edilen tekkenin zemin katında türbe bulunmakta, tevhidhâne olarak kullanılmaktaydı. Tevhidhâneye doğu cephesinden bitişik ahşap meşrutası bulunmakta, Haskan; “ahşap kapıdan girilen türbenin ön tarafında, parmaklıkla ayrılan ziyaret yeri” olduğunu belirtir (Haskan, C.1, s.453). Restitüsyonda harime girmeden önce meydan odası ve kahve odası olarak, üst katta ise selâmlık olarak görünen ahşap yapı şimdi son cemaat yeridir. Harime 1. Katta doğu ve kuzey cephede dolanan, son cemaat katından ulaşılan mahfil mevcuttur. Tevhidhane-caminin batı ve güney yönünde 2 katta dikdörtgen pencereleri bulunmaktadır.

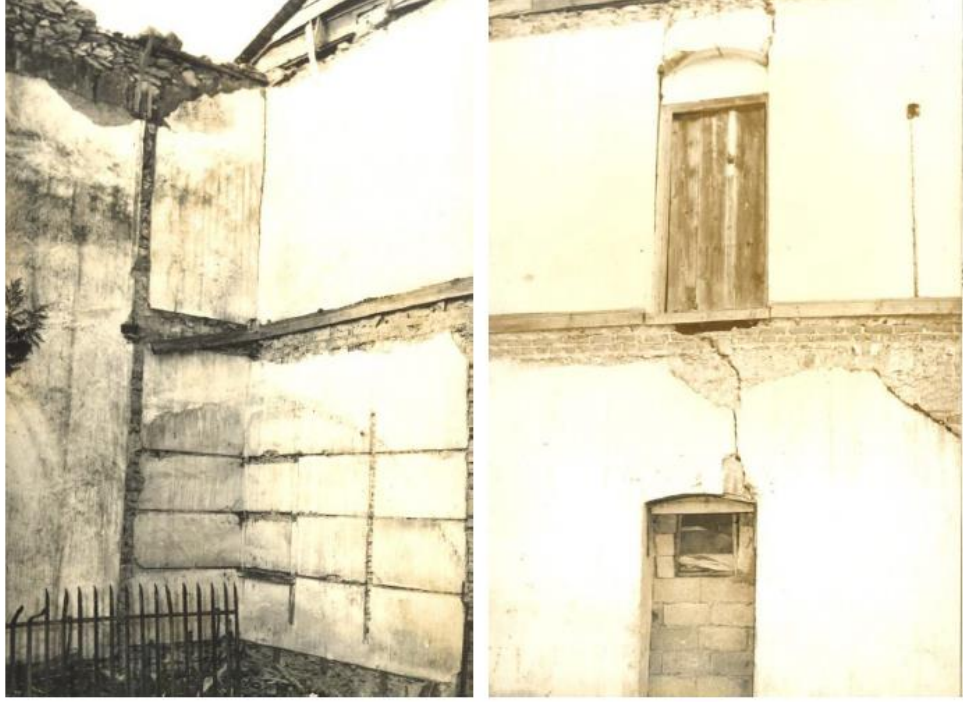
Şekil 3.10: Kartal Ahmet Baba Tekkesi, 55 nolu (Nuhkuyu, Toptaşı) Pervitich Haritası.

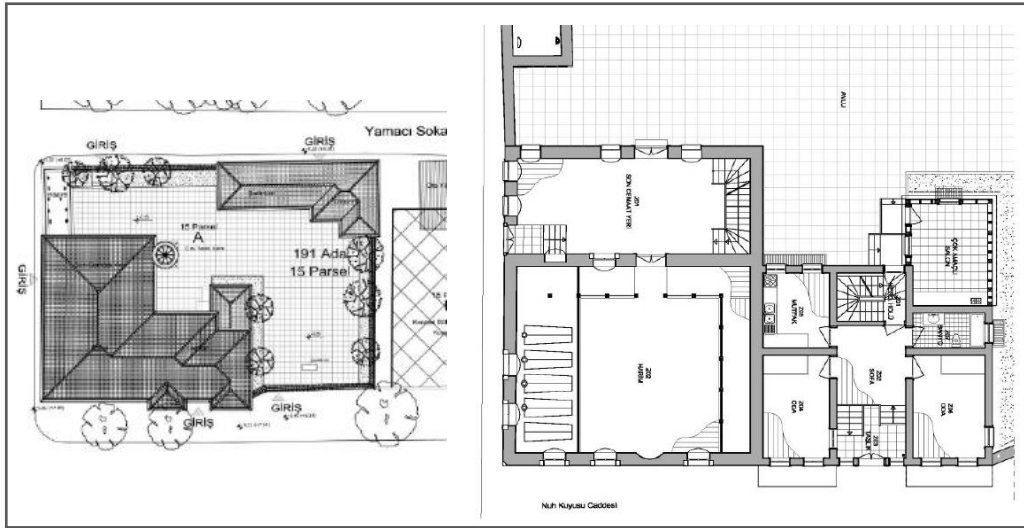
Çizim 3.19: Kartal Ahmet Baba Tekkesi, Zemin Kat Restitüsyon Önerisi (VGM arşiv, Metot Mimarlık İnş. İth.İhr.San.ve Tic.LTD.Şti.)

Çizim 3.20: Kartal Ahmed Baba 1.kat Restitüsyon Projesi (VGM arşiv, İşli).

Foto 4.18: Kartal Ahmet Baba Tekkesi, Tevhidhane Mahfil İzi, Haremden Tevhidhaneye Geçişler (KVKK, VGM arşiv, hz. Metot Mimarlık İnşaat İth.İh.San.ve Tic.Ltd.Sti.)

Çizim 3.21: Restorasyon Projesi Vaziyet ve Zemin Kat (VGM arşiv, hz. Metot Mimarlık İnşaat İthalat İhracat Sanayi Ve Ticaret Ltd. Şti., 2013).

İşlevsel Koruma Önerileri

Tevhidhâne içinde mezarları, ahşap kaplamaları, minber ve mihrabı, ahşap sivil mîmârî örneği meşrutasıyla ihya edilmiş, câmi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Resititüsyon ve restorasyon projesinde minberi yoktur ancak yerinde minber konmuştur (Foto 4.17). Harimde mezarları içine alacak şekilde -kıble cephesi hariç-seki/kot verilerek ana mekândan ayrılmış, ayin seyir mekânı izleri korunmuştur. Restitüsyon projesinde kuzey giriş kısmında kahve ocağı ve meydan odası son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır (Çizim 4.17). Tevhidhane ile harem dairesi bağlantısı izleri yok edilmiştir (Foto 4.18).

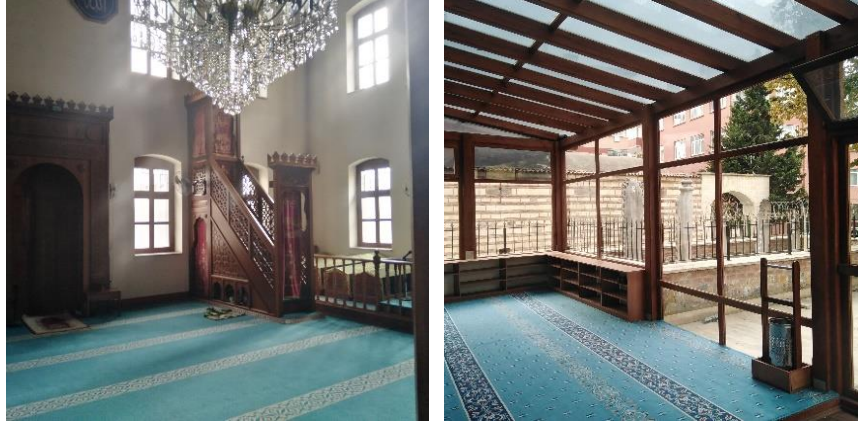
Parselin doğu sınırı, VGM tarafından, tekke parselinden ayrılarak yeni yapı yaptırılıp özel vakfa tahsis edilmiştir.

Yapısal Koruma Önerileri

2014 yılında onaylı restorasyon projeleriyle restore edilen yapı genel olarak iyi durumdadır.

Ancak restitüsyon projesinde meydan ve kahve odaları ile selamlığa çıkan merdiven bulunan kısmın girişi batı cephedendir, restorasyonda son cemaat yeri olarak kullanılmakta ve giriş kuzeyden sağlanmaktadır (Çizim 4.16-17). Son cemaate ek olarak (restorasyon sonrası) cam giriş kısım yapılmıştır.

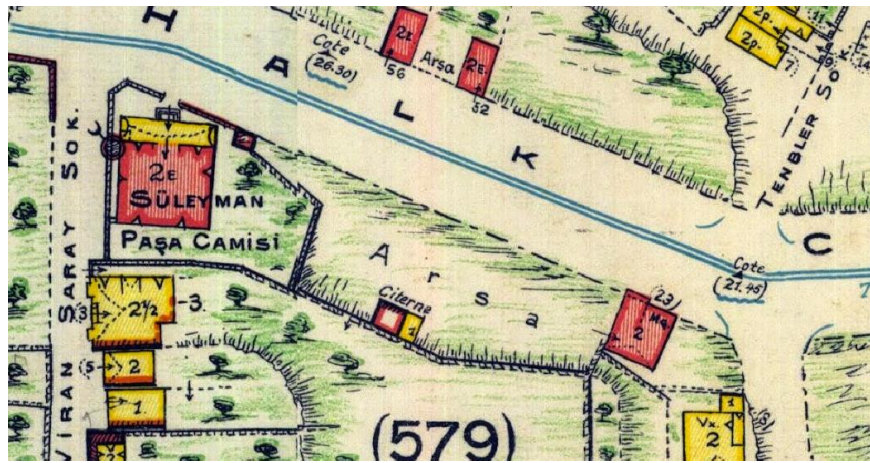

Foto 3.25: Kartal Ahmet Baba Tevhidhane, içi ve girişi muhdes cam ek (15.11.2022)

3.4.9. Ahmet Sıtki Efendi Tekkesi (Şehit Süleyman Paşa Câmî)

Tarihçesi

Sarı Süleyman Paşa olarak da bilinen ve sarayda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra sadrazamlık yapan Süleyman Paşa, câmî ve çeşmesini 1677 yılında Sultan IV. Mehmet devrinde yaptırmıştır. Câmî imamı Ahmet Sıtki Efendi İbni el hac Mehmet Said Efendi'nin her Salı yatsı namazından sonra Rifâî ayini yapılması için meşihat koymasıyla sonradan tekke olmuş, öldükten sonra tekke fonksiyonu sona ermiştir (İşli,1998).

Şekil 3.11: Ahmet Sıtki Efendi Tekkesi 60 Nolu (Kefçedede, Mirahor, Ahmet Çelebi) Pervitich Haritası.

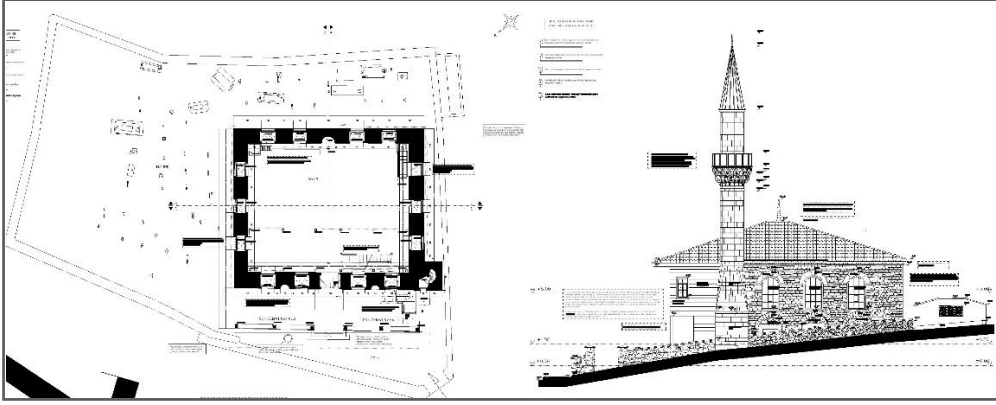
Konum ve mîmârî özellikleri

Doğancılar semtinde Halk Caddesi ile Viransaray Sokağın birleştiği yerde, 26 pafta, 403 ada, 87 parselde bulunan câmi, Süleyman Paşa'nın yaptırdığı büyük saray, sıbyan mektebi ve çeşmesiyle bulunuyordu. Çeşmenin haznesinin 1970 yılından sonra yok olmuş, 1894 yılında depremde yıkılan minare 1957-58 tarihlerinde tamir edilmiştir. Yapı bir dönem Vakıflar İdaresi tarafından Şişe suyu deposu olarak kullanılmıştır (Konyalı, 1976, s. 344).

Câmi parselin kuzeybatı köşesinde yer almakta, güneydoğusu ve batısında hazire yer alır. Yapının batı köşesinde minare yer alır. İki katlı kütleli, uzun kenarı olan kuzey cephesine yapışık olarak tek katlı son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesinde üst kotta iki pencere vardır. Doğu cephesinde altta ve üstte üçer pencere, güney cephede altta dört, üstte beş pencere, batı cephede yine altta ve üstte üçer pencere yer alır. Üst pencereler sivri, alt pencereler yuvarlak kemerlidir.

Foto 3.26: Ahmet Sıtkı Efendi Tekkesi, (Ahmet Ongun arşivi); Onarım öncesi fotoğraf VGM arşiv (2009)

Çizim 3.22: Ahmet Sıtki Efendi Tekkesi, Restitüsyon plan ve batı cephesi görünüş (VGM arşiv, Dor İnşaat)

Geçirdiği Onarımlar ve Bozulmalar

20. yüzyılda niteliksiz ek ve onarımlar gören yapı, 2020 yılında VGM tarafından onaylı projeleriyle kapsamlı onarım görmüş, kötü durumdaki haziresiyle birlikte ihya edilmiştir.

İşlevsel Koruma Önerileri

Câmi olarak kullanılan yapının belli bir süre tekke olarak kullanılmış olması, ibadet mekânının iki yönlü kullanılabilirliği açısından güzel bir örnektir. Yapının harim kısmının doğu batı yönünde uzun olması klasik tevhidhânelerden farklılık göstermektedir. Kadınlar mahfili, mihrab ve minaresiyle belli bir süre câmi-tevhidhâne olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte yapıya herhangi bir ek veya değişiklik olduğu yönünde belgeye rastlanılmamıştır. Ancak yapılan restitüsyon çalışmasında kuzey cephede, son cemaat önündeki, ikinci bir ahşap mahfilin sonradan, dönem eki olarak yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Tekkeye ait selâmlık, meşruta gibi bir dönem eki olması muhtemeldir.

SONUÇ

Tekkeler yüzlerce yıl bünyesinde barındırdığı çeşitli işlevlerle, toplumun her kesimine tesir etmiştir. Bu sebeple farklı sebeplerle işlevini yitirmiş ancak somut olmayan kültür varlıklarına ev sahipliği yapmış olan tekkelerin, korunması ve yeni işlev yüklenmesi önemli güncel konulardan birisidir. Bu konuda genel gözlem, işlev yüklenenlerin korunduğu, âtıl kalanların ise kolay gözden çıkarılır yapılar haline gelip yıkılması/yok olması şeklindedir.

Ancak konuyu bir kültür ve kimlik meselesi olarak ele aldığımızda, büyük bir medeniyet sisteminin saç ayaklarından olan bu kurumların, korunması ve aktarılması gerekmektedir. Sosyal dayanışma, kültürel faaliyet, eğitim, gibi çeşitli fonksiyonları bünyesinde barındırmış maddi manevi düşünce sistemini birleştirmiş bir kuruluşun mekânsal işleyişi, kurduğu ilişkiler oldukça önemlidir.

Kültür bakanlığının tasavvuf müziğine verdiği önemle yaptıkları çalışmalar ve hassasiyeti konumuz için iyi bir tartışma ve dayanak oluşturmuştur. Özgün hallerini korumak için ehil insanlarca usulüne uygun yapılacağı, restore edilen tarihi yapılarda işlenecek olması; unutulmak hatta çürümek üzere olan, yasak olduğundan insanların duyduklarında kaçtıkları, korkulu rüya haline gelen bu kültürün yaşatılacağı sinyallerini vermektedir.

Bu konuda Üsküdar gibi zengin ve stratejik bir Osmanlı merkezi bölgesi seçilmiş, tekkelerin yoğun bulunması sebebiyle genel bir tipoloji ve karakter ortaya konabilmiş, seçilen özgün yapılar detaylı çalışılmıştır. Tekkelerin asıl mekanı olan tevhidhaneler ve diğer yapıların kullanımları incelenerek aslına uygun güncel işlev önerisi getirilmiştir. Yapıların geçirdiği onarımlar, bozulmalarından bahsedilmiş ve yapısal koruma önerisinde bulunulmuştur.

Tüm bunlarla birlikte, ülkemizde koruma anlayışı son yirmi yılda gözle görünür şekilde ilerlemiş, gerekli tüm girdileri kullanıp; teknolojik belgelemeler, arşivlerin erişilebilir olması, restorasyon sırasında teknik donanımlar ve restorasyona aktarılan kaynakların iyileşmesiyle birlikte yapılarımızın kapsamlı şekilde onarılıp özgün hallerine dönüştürmede yetkili kişiler ve ekipler belli seviyede bir tecrübe oluşturmuştur. Ancak devir kültürel kabulleri ve hukuki nedenlerle bu konuda olduğu gibi bazı serlere asli işlevleri verilemeyeceğinden restorasyon çalışmalarında işlev

değişikliği önerilmesi tabiidir. Bu tarz tez çalışmalarının artmasıyla doğru tartışmalar ile daha doğru restitüsyon çalışmaları ve daha iyi işler yapılacağı öngörülmektedir.

Mimar Özgü Develi

KAYNAKÇA

- Aksoy P.** (2007). Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi Restorasyon Projesi. İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Algar, H.** (2006). Nakşibendiyye. DAİ, (32. cilt, s. 335-342), İstanbul.
- Ahunbay, Z.** (2009). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.
- Apaydın, C.** (2017). Belgeler Işığında Tekke, Zâviye Ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları. (2017/2, cilt:16, Sayı: 32 Sf. 149-171)
- Alptürker, İ.G., Alptürker H., Gök, T.,** (2021). Somut Olmayan Kültürel Miras Farkındalığının Bilinirlik Ve Deneyimleme Açısından Değerlendirilmesi., (Cilt 17, Sayı 132), Millî Folklor
- Arapoğlu, M.** (2010). Üsküdar Mevlevihane'si Tarihsel Gelişimi ve Yeniden Değerlendirilmesi (Yüksek lisans). Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arabacıoğlu, P., Aydemir, I.** (2007). "Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı", YTÜ Mim. Fak. E Dergisi, (c. 2, Sayı. 4, s.204-212)
- Arı, O. S.** (2005). Meclis-i Meşâyih Arşivi'ne Göre Hicrî 1296–1307 (Miladî 1879–1890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atasoy, N.** (2000). Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları.
- Aydın, B.** (2003). Meclis-i Meşâyih. DİA, 28. cildinde, 247-248 sf., İstanbul.
- Aytaş, Ç., Çeltik H.** (2011). XIX. Yüzyılda Yapılmış Bir Haritadan Yola Çıkararak Eski İstanbul'da Tarikatların Faaliyetleri, Ankara: Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.
- Barkan Ö. L.** (1942). Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. Vakıflar Dergisi (C. 2, s. 279- 304), Ankara.
- Bolu, B., Büyükseçgin, İ., Nermutlu, B.** (2014). Üsküdar Balaban Tekkesi. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

- Cansever, T.** (2010). Kubbeyi Yere Koymamak. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çetin, A.** (1981). İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hankahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Bir Vesika, Vakıflar Dergisi, Sayı 13, s.583.
- Coşkun, N.** (2004). Yaşayan Organik Kent Bir Örnek: Üsküdar (Y. Lisans Tezi), MSGSÜ, İstanbul.
- Doğan, A.** (1977). Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları (Doktora Tezi). İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dayıoğlu, S.** (2005). Azîz Mahmud Hüdâyî Külliyesi, Uluslararası Azîz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu. İstanbul.
- Demirel, İşli, E.** (1998). İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ekimci, B., G.** (2011). Üsküdar'ın Vakıf Eser Kültür Mirası ve Korunması İçin Öneriler, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı.
- Ertuğrul, A.** (2010). XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümünde Üsküdar Ve Koruma Sorunları (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eyice, S.** (1963). İlk Osmanlı Devrinin Dini İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, (23. Cilt), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Mecmuası.
- Eyice, S.** (2004). Fetihten Önceki Üsküdar. 1. Üsküdar Sempozyumu (cilt 1, s.17–20). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Dabanlı, Ö.** (2022), Üsküdar Şeyh Devati Camiinin Minaresinin Mevcut Durumu Hakkında Teknik Rapor. FSMVÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü.
- Gölpınarlı, A.** (2000). Tasavvuf, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Gölpınarlı, A.** (1953). Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Günay, H. M., (2019).** Vakıf, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul'da 42. cildinde, 475-479 SF.

- Günay, Ü. ve Ecer, A. V. (1999)** Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar Ve Türkiye, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:112
- Gündüz, İ. (1984).** Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, Seha Neşriyat, İstanbul.
- Güney, Ş. G. (2007).** Afgâniler Tekkesi Restorasyon Projesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Güneş, A. (2004).** 16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu, Üsküdar Sempozyumu I Bildirileri içinde, s. 42-56, İstanbul.
- ÇELİK, D., GÜZEL, E. (2021).** Eugène Flandin'in Gravürlerinde İslam Dinî Mimarisi. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, (6,c1, s.95-110)
- Haskan, M. N. (2001).** Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, cilt 1,2,3, İstanbul.
- Hasol D., (1988),** “Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü” Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2017).** Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden Bilad-ı Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2019).** Fâtiş Sultan Mehemmed Han, sf, 242, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kara, M. (2005).** Dervişin Hayatı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2011)** Tekke, DİA, 40. cildinde, 368-370 sf., İstanbul.
- Kara, M. (2019).** Din Hayatı Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler (8. bs.). Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kara, M. (2021).** Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi (17. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaman, M. (2004).** Üsküdar'ın Türkiye Kimliği: Üsküdar Anadolu, Üsküdar Sempozyumu cilt 1.
- Kaval, M. (2015).** Büyük Cihad'ı Anlamaya Dair Bir Değerlendirme, Akademik Bakış Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan.
- Kayra, C. (1990).** İstanbul Haritaları (Maps Of İstanbul) Ortaçağdan Günümüze, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.

- Kılıç, M. E.** (1997). Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin "Tomâr-ı Tekâyâ'sı, İstanbul Armağanı 3 içinde. 259-274
- Kılıç, M. E.** (2011). Anadolu'nun Ruhü, Tasavvuf, Felsefe, Siyaset Konuşmaları. İstanbul; Sufi Yayınları.
- Kılıç, M. E.** (2012). Tasavvuf'a Giriş. İstanbul; Sufi Yayınları.
- Kemikli, B.** (2007). İstanbul'u Gören Şehir: Üsküdar'da irfânî Muhitler, 4. Üsküdar sempozyumu 2.cilt.
- Koç, A.** (2016). Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi Ve Vakıfları. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Balıkesir.
- Konyalı, İ. H.** (1976). Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İstanbul
- Köseoğlu, M. A.** (2015). Üsküdar Tekkeleri'nin Son Şeyhleri, 8. Üsküdar Sempozyumu
- Küçük, S.** (2003). Mevleviliğin Son Yüzyılı, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Maden, F.** (2010). Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) Ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara
- Numan, İ.** (1982). Anadolu'nun Fethinden İstanbul'un Fethine Kadar Türk Tekke ve Zaviye Mimarisi Hakkında Araştırma, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Birimi, Ankara.
- Numan, İ.** (1982). Dini İçtimai Müesseselerimizin Doğuşuna ve Mimari Tekamülüne Mescid-i Nebevi'nin Tesirleri. Sayı 3. İstanbul: Kubbealtı Akademi Mecmuası.
- Ocak, A.Y.** (1978). Zaviyeler. Vakıflar Degisi, (12. Sayış.247-269)
- Ocak, A. Y.** (1999). Türkler, Türkiye ve İslam. İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Ocak, A. Y.** (2020). Selçuklular, Osmanlılar ve İslam, Tespitler, Problemler, Öneriler. İstanbul: Timaş yayınları
- Öngören, R.** (2011). TDV İslâm Ansiklopedisi, 40. cilt, s. 119-126, İstanbul,
- Övüç, E.** (2018)A. Tekke Tarihi Nasıl Yazılır? Kaynaklar Üzerine Bir Tasnif Denemesi, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (Cilt 16, Sayı 31-32).

- Övüç, E.** (2018)B. Bir Osmanlı Sokağının Tasavvuf Merkezli Tahlili, Üsküdar İnadiye Caddesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özön, M. N.** (1988). Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Özcan S.** (2020). XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri Ve Mekânsal Konumlanışları (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdamar, M.** (1994). Dersaadet Dergâhları. İstanbul: Kırkkandil Yayınları.
- Öngören, R.** (2019). Tarikat. DİA (40. cildinde, 95-105 sf.). İstanbul
- Özel, A. M.** (2010). Şaziliye. DİA (38. Cilt, 387-390 sf.). İstanbul.
- Özköse, K.** (2012). İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri Ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri (Cilt: 16, Sayı: 1 Sayfa: 507-540), C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Pakalın, M. Z.** (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ramazanoğlu, M. G.** (2009). DİA 36. Cilt s. 434-436, İstanbul
- Revnakoğlu, C. S.** (2003). Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü. İstanbul, Kırkambar Kitaplığı.
- Sarı, N., Kurt, E.** (2006). Üsküdar Miskinler Tekkesi. 4. Üsküdar sempozyumu, (2.cilt. s.362), İstanbul.
- Şahin, H.** (2012). Vefaiyye, DİA 42. Cilt s. 600-603, İstanbul
- Şahin, N. - Şahin, M. (2004).** “Osmanlı Arşiv Belgelerine Ve Seyyahlara Göre Üsküdar'da Sosyo-Ekonomik Yapı Özellikleri “Üsküdar Sempozyumu, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları
- Tahralı, M.** (2008). Rifaiyye, DİA, 35. cilt, 99-103 sf., İstanbul.
- Tanman, M. B.** (1995) Fena-i Ali Efendi Tekkesi. DİA, 12. Cilt, s. 336-337, İstanbul
- Tanman, M. B.** (2006) Nasuhi Tekkesi. DİA, 32. Cilt, s. 430-431, İstanbul
- Tanman, M. B.** (2007) Özbekler Tekkesi. 34. cilt, s. 123-124, İstanbul.
- Tanman, M. B.** (2011) Tekke. DİA 40. Cilt sf. 370-379, İstanbul.
- Tanman, M. B.** (2012) Üsküdar Mevlevihanesi, DİA, (42. Cilt sf. 372-374), İstanbul.
- Tanman, M. B.** (2014) Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 3, Ankara.

- Tanman, M. B.** (1990) İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tatçı, M.** (2006). Celveti Şeyhi Üsküdar'lı Selâmî Ali Efendi ve Tarikat-Nâmesi. Üsküdar. Belediyesi, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V, (s.125-166), İstanbul.
- Telci, C.** (1994). İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik. 3 Mayıs 1944 50. yıl Türkçülük Armağanı içinde. Aka, İ. Akkoyunlu, T. Tanyeri ve C. Telci (Yay. Haz.). (197-208). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Uludağ, S.** (1997). Halvetiyye. DAİ (15. cilt, s. 393-395). İstanbul.
- Varol, M.** (2017). Tekkede Zaman, Üsküdar'da Rifâî Sandıkçı Dergâhı ve Vukuât-ı Tekâyâ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yılmaz, H. K.** (1994)A. Tasavvuf, Altınoluk Dergisi, Mart, Sayı: 097, 33. Sf.
- Yılmaz, H. K.** (1994)B. Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, H. K.** (1993). Celvetiyye, DİA, 7. cilt, s. 273-275, İstanbul
- Yılmaz, H. K.** (1997). Haşimiyye, DİA, İstanbul, 16. cilt, s. 415-416
- Yılmaz, H. K.** (1999). Aziz Mahmut Hüdayi ve Celveti Tarikati, Erkan Yayınları.
- Yılmaz, H. K.,** (2003). Üsküdar Celvetî Tekkeleri, 1. Üsküdar Sempozyumu, (c.1, s.180), İstanbul.
- Yılmaz, Ö.** (2019). Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yorgancıoğlu, S.** (2014). Üsküdar Dergâhları, Üsküdar Belediyesi, İstanbul.
- Yücer, H. M.** (2004). Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl). İstanbul: İnsan
- URL1.** (<https://www.meydanmeskleri.com/tr/hakkimizda>), Erişim, 12.12.2022.
- URL2.** (<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12>) Erişim 12.12.2022

EKLER

Ek 1: Hakimiyeti Milliye Caddesi girişindeki eski emniyet amirliği ve yok olan Halim Gülüm Tekkesi (Bir ulu rüyayı göreler şehri s. 52)

Ek 2: Küçük Çamlıca Aziz Mahmud Hüdai Çilehanesi (Bir ulu rüyayı görelere şehri sf 108)

Ek 3: İskender Baba Tekkesi (Bir ulu rüyayı görelers şehri sf 153,207)

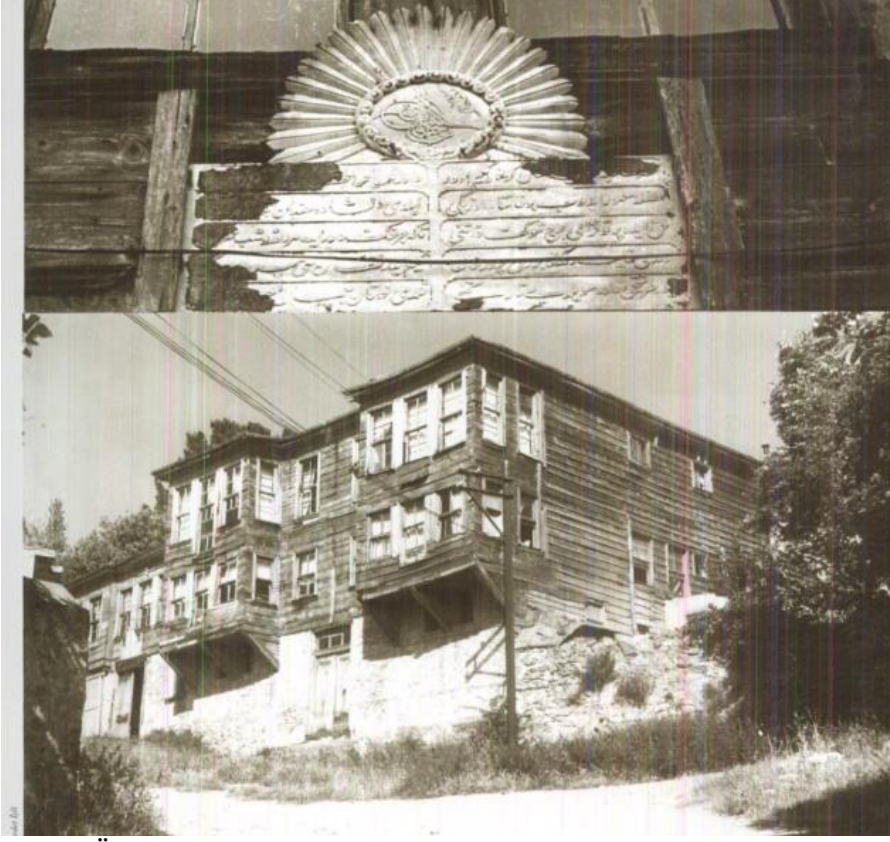
Ek 4: İskender Baba Tekkesi

Ek 5: İskender Baba Tekkesi duvarı ve Ağa hamamı (Bir ulu rüyayı görelers şehri sf 163)

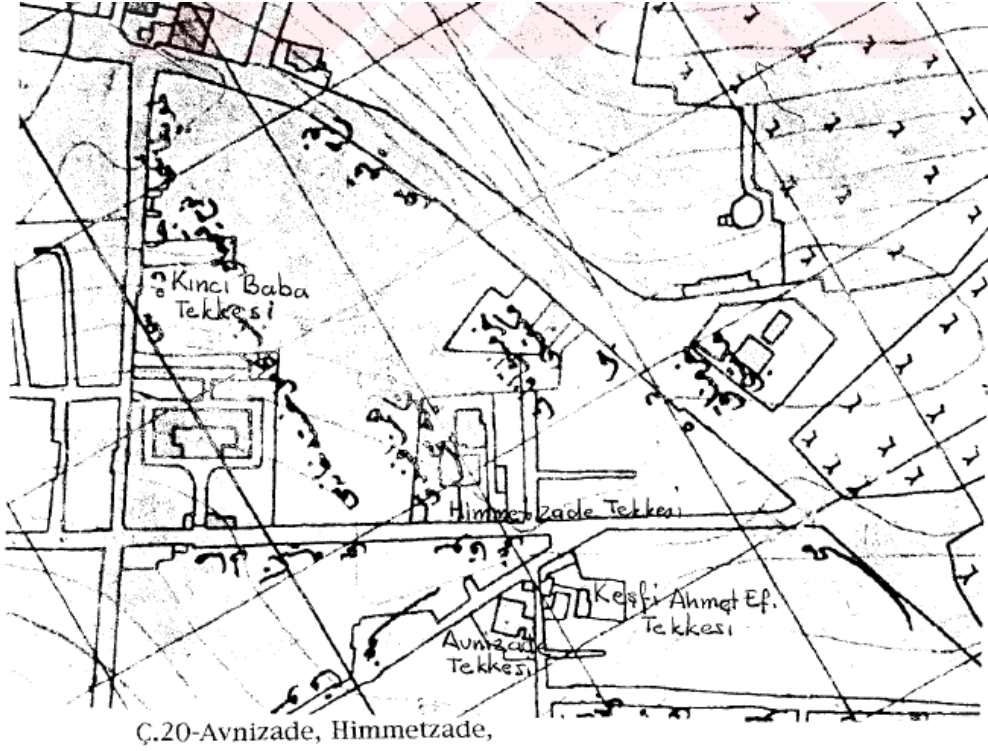
Ek 6: İskender Baba Tekkesi duvarı ve Ağa

Ek 7 : Özbekler Tekkesi ve yerinde olmayan kitabesi (Bir ulu rüyayı görelers şehri sf 177)

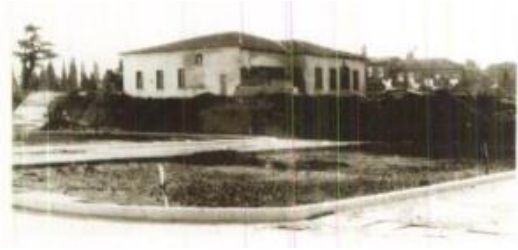

Ek 8: Özbekler Tekkesi

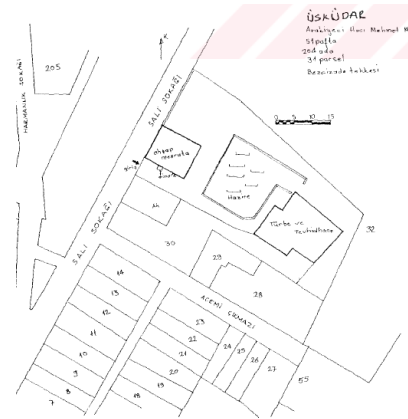
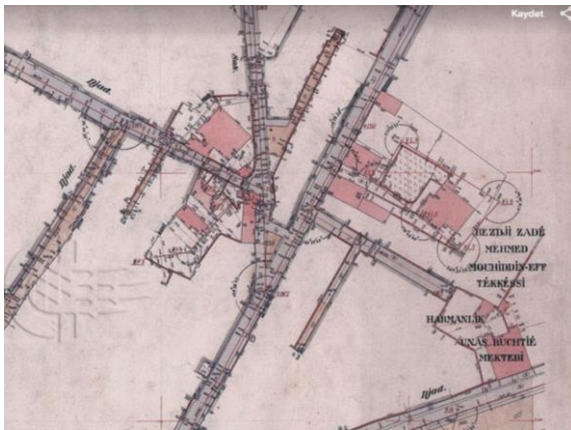

Ç.20-Avnizade, Himmetzade,
Keşfi Ahmet Efendi, Kıncı Baba Tekkeleri

Ek 9: Kıncı Baba, Himmetzade, Keşfi Ahmet Efendi, Avnizade Tekkeleri (İşli,1998, s.379)

Ek 10: Muhyi Efendi Tekkesi (Himmet Baba Tekkesi, Bezcizade tekkesi, Salı Tekkesi) (Bir ulu rüyayı görelers şehri sf 220)

Ç.31-Himmetzade Tekkesi Vaziyet Planı

Ek 11: Muhyi Efendi Tekkesi (Himmet Baba Tekkesi, Bezcizade Tekkesi, Salı Tekkesi) (Alman mavisi pafta.c7)

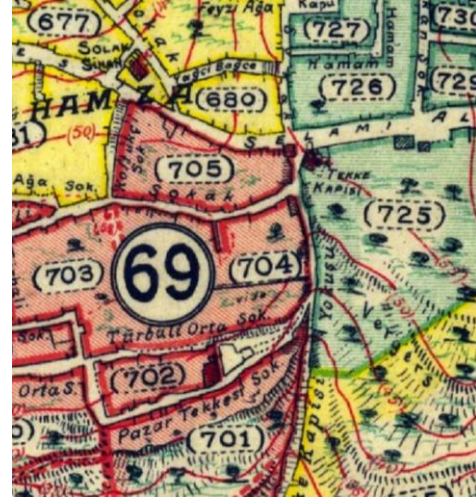
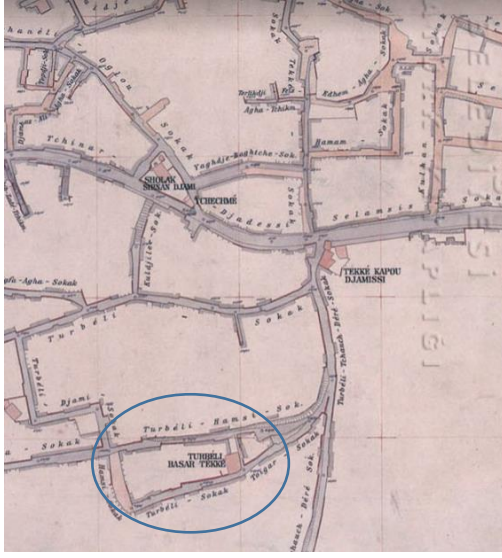
İsmail Bakiyev, Ayres

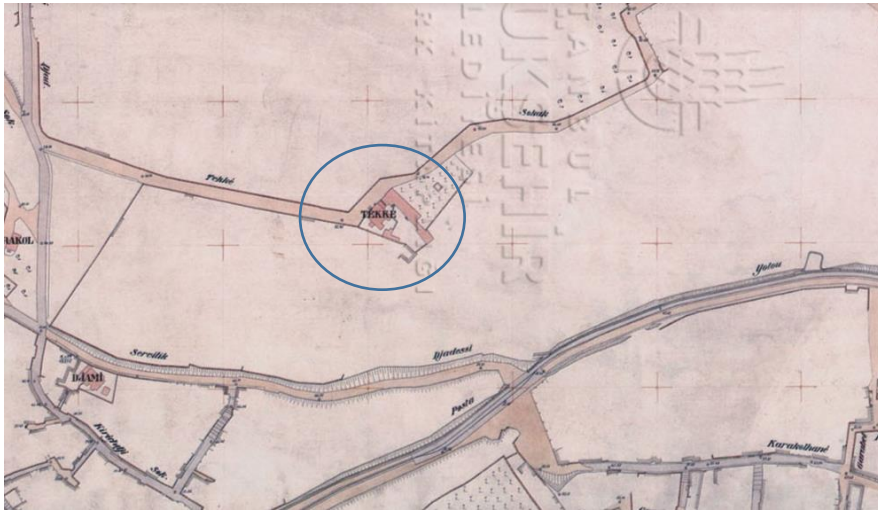
Ek 12: Bandırmalızade (Haşim Baba) Tekkesi (Bir Ulu Rüya'yı Göreler Şehri sf 221).

Ek 13: Miskinler Tekkesi (Alman mavisi pafta.c6)

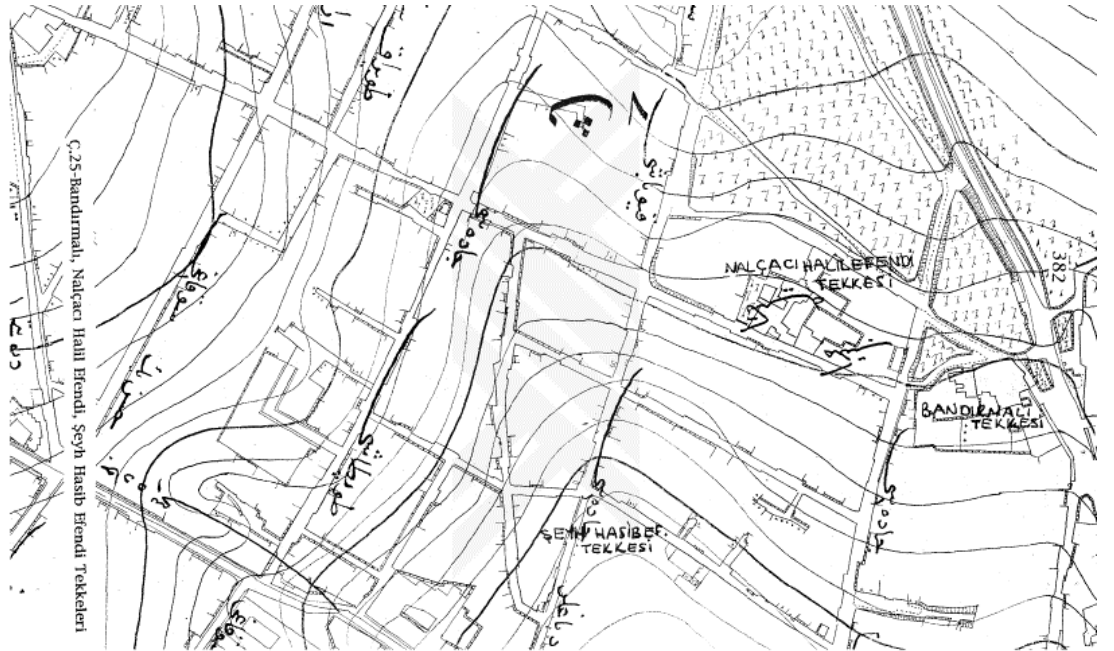
Ek 14: Mimar Sinan Mahallesi, Mevcut olmayan ancak eski haritalarda görünen tekke. (Alman mavisi pafta.c9, Pervitich)

Ek 15: Sultantepe Mahallesinde yerinde olmayan tekke, (Alman mavisi pafta.c10)

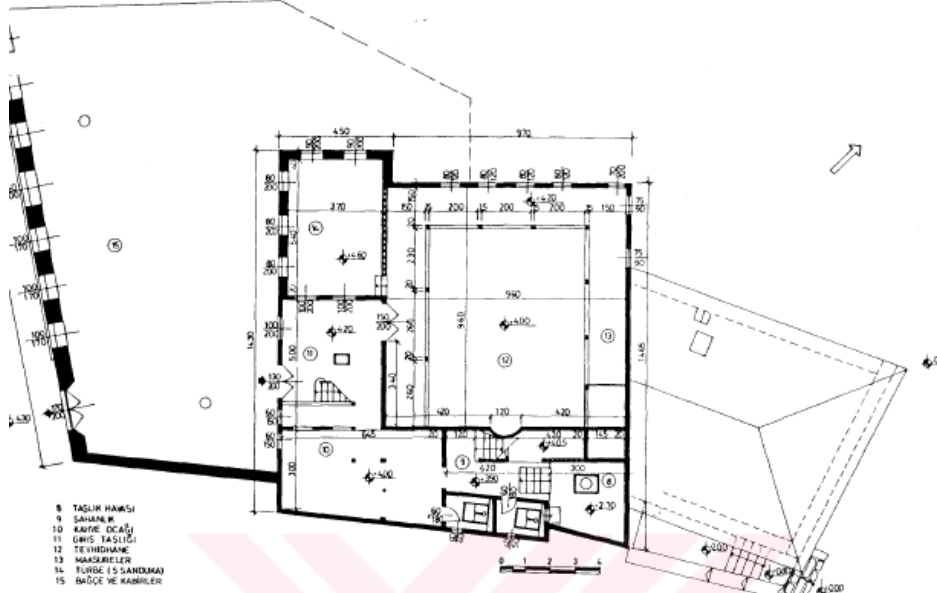
Ek 16: İnadiye Mezarlığı; Rufai Asitanesi, Bandırmalızade Tekkesi, Nalçacı Halil Efendi Tekkesi (Alman mavisi pafta.d.8)

Ek 17: Bandırmalızade, Hasib Efendi, Nalçacı Tekkeleri (İşli, 1998)

(RUFAYI ASITANESİ)

399

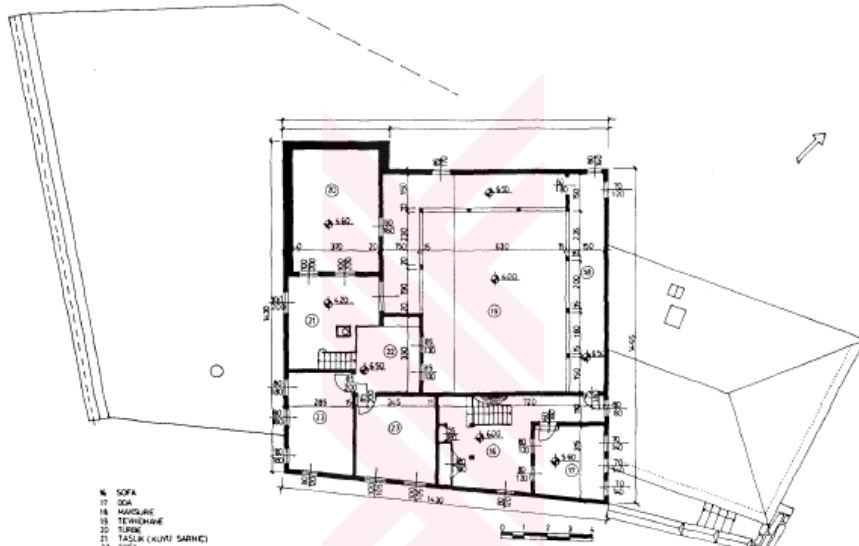

Ç.69-Zemin kat planı

ESKİ DEĞİŞİMLER
7/10/1962
EYLÜL 1962 TARİHLİ ORJİNAL KOP
MAYIS 1966'DA ÇİZİLMİŞTİR

ÜSKÜDAR_DEFTEREMİNİ HACI YUSUF RIZA EFENDİ DERĞÂHI

ÜSKÜDAR_DEFTEREMİNİ HACI YUSUF RIZA EFENDİ DERĞÂHI

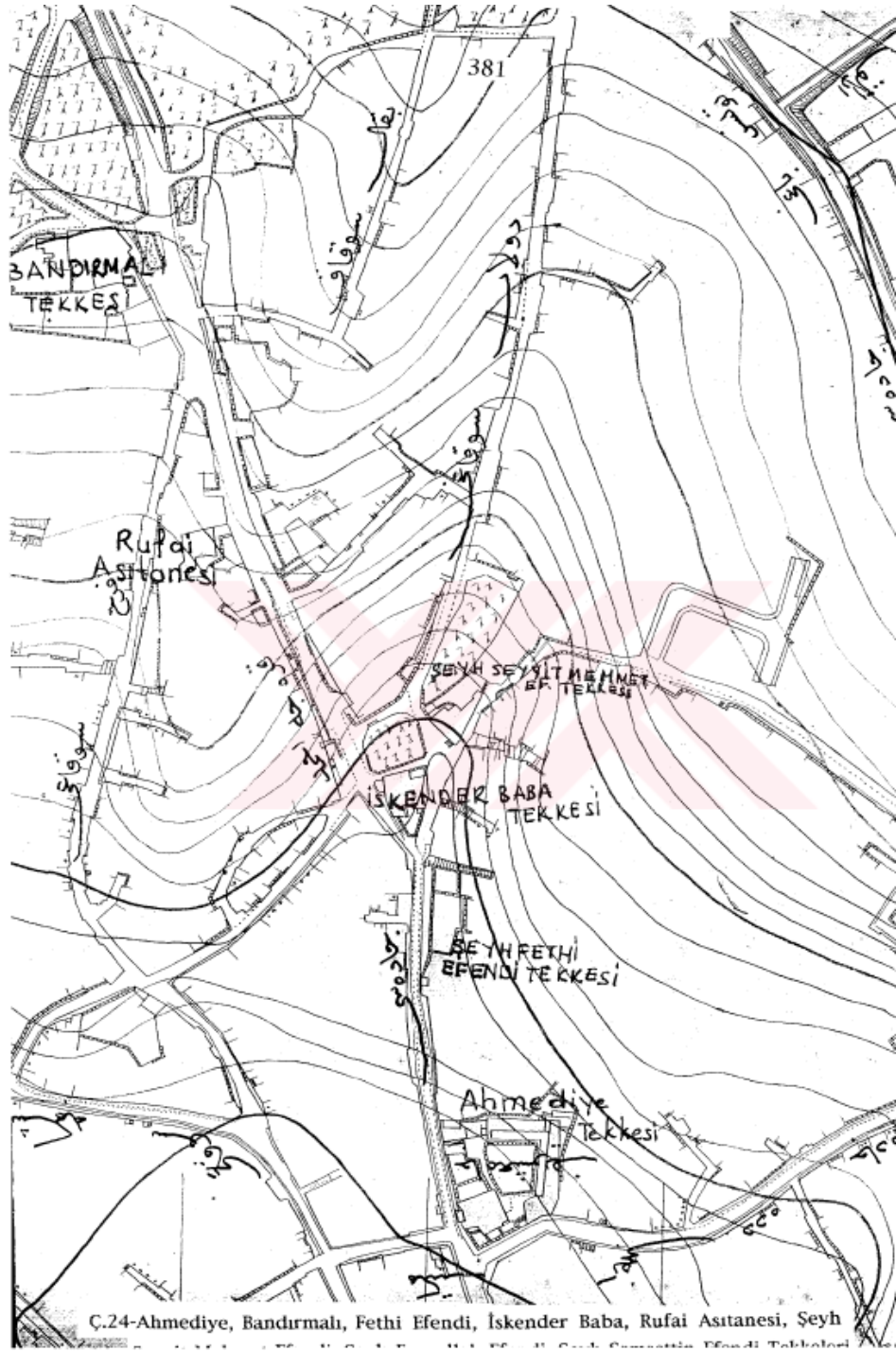

2 KAT PLANI
ÖLÇEK 1/100

ESKİ DEĞİŞİMLER
7/10/1962
EYLÜL 1962 TARİHLİ
MAYIS 1966'DA ÇİZİLMİŞTİR

Ç.71-Tevhidhane katı planı

Ek 18: Rifai Asitanesi (İşli,1998, s.400).

Ek 19: İskender Baba, Seyit Mehmet Efendi, Rıfai Asitanesi ve Bandırmalı Tekkeleri (İŖli, 1998)

Ek 20: Üsküdar Mevlevihanesi, (Alman mavisi pafta.d.9, Pervitch Haritası).

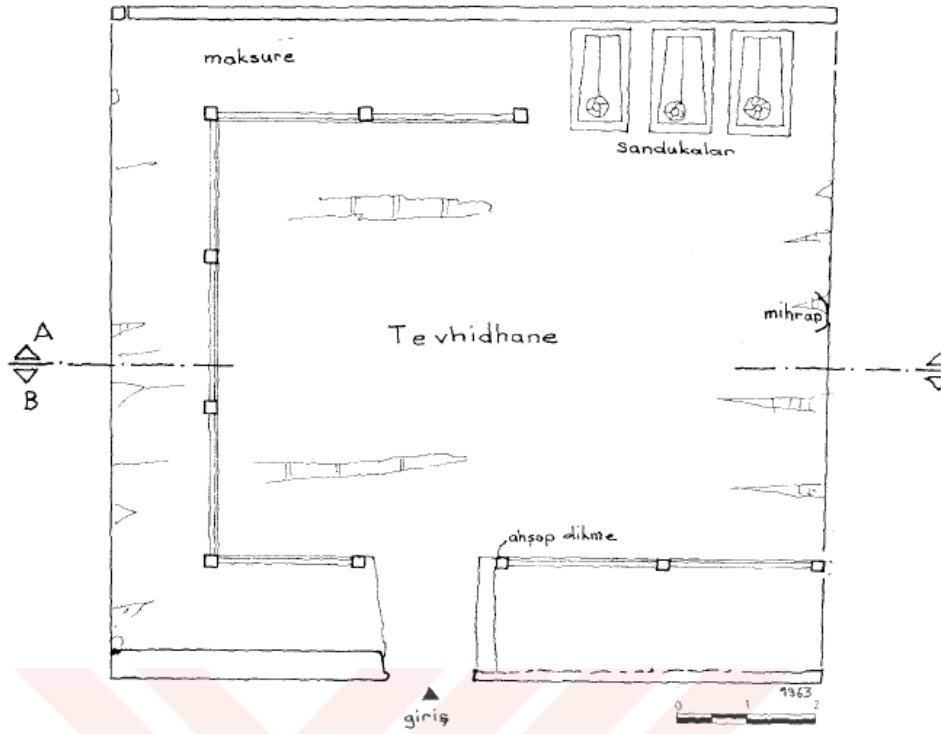
Ek 21: Üsküdar Mevlevihanesi Şeyh evi (Bir ulu rüyayı görelers şehri sf 205)

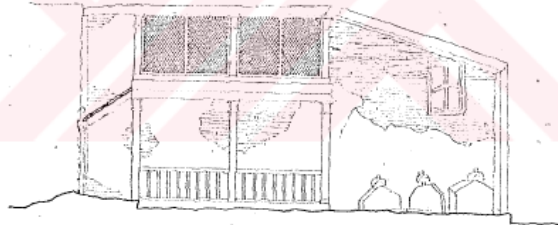
Ek 22: Sandıkçı Ethem Efendi Tekkesi, Saçlı Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi, Hallaç Baba Tekkesi (Alman mavisi pafta.d.9)

SANDIKÇI TEKKESİ (İst. Vak. Böl. Md. Ar.)

T.1.3

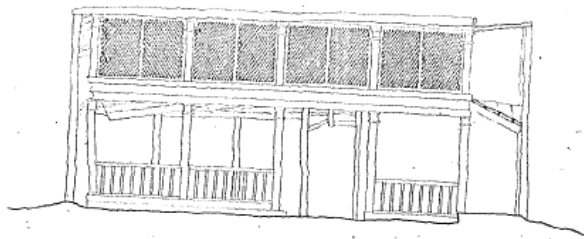

Ç.113-Plan

A-A KESİTİ

Ç.114-Kesit

B-B KESİTİ

Ç.115-Kesit

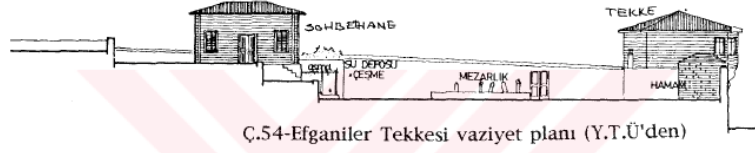
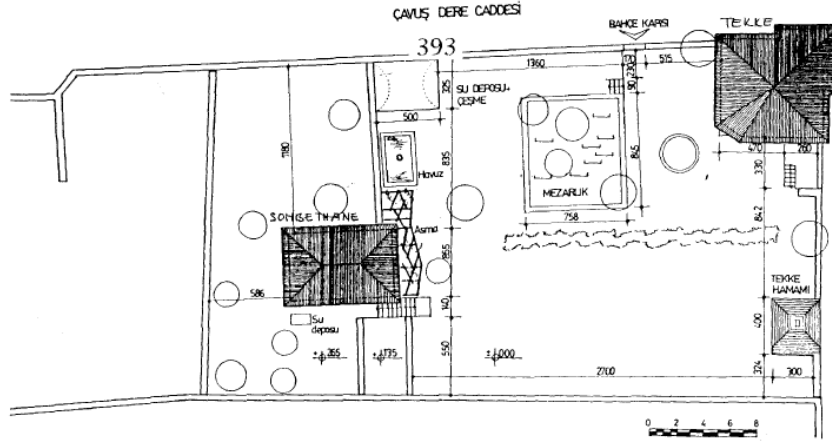
Ek 23: Sandıkçı Tekkesi (VGM arşiv, İşli, 1998, s.413)

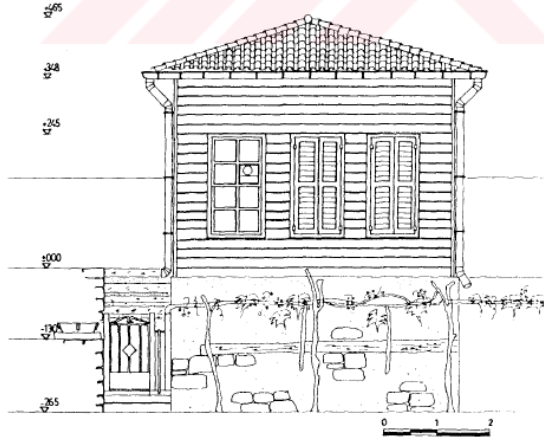
Ek 24: Hallaç Baba Tekkesi (Tanman, İşli,1998, s. 68,405)

Ek 25: Afganiler ve Ümmi Ahmet Efendi Tekkesi, (Alman mavisi pafta.c.8)

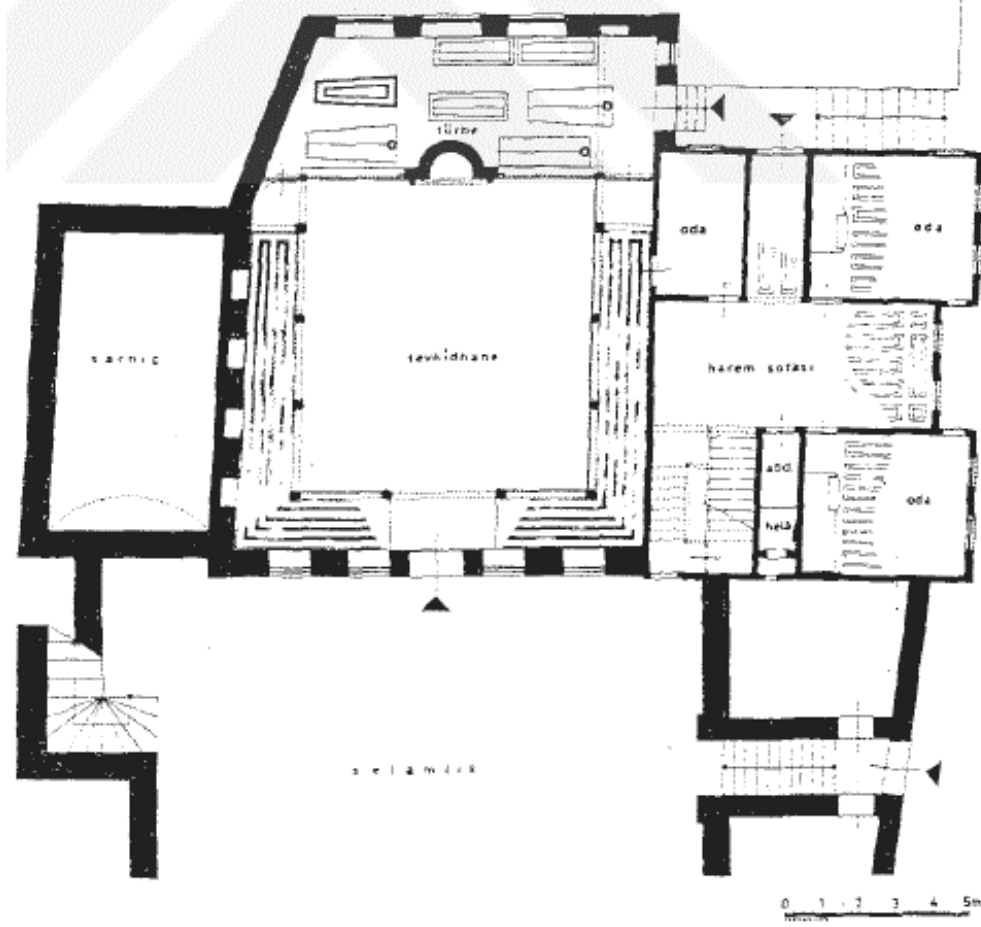

Ç.54-Efğaniler Tekkesi vaziyet planı (Y.T.Ü'den)

Ç.55-Efğaniler Tekkesi köşk sohbethanenin görünüşü (Y.T.Ü'den)

Ek 26: Afğaniler Tekkesi (İşli,1998)

Ek 27: Hüseyin Hıfzı Efendi (Küplücede, Bedevi) Tekkesi (İşli,1998, s.74,419)